STUDIE VÝSTAVNÍ

1873

SLOVO VŠEOBECNÉ

Tak as do tří pětin je teprv výstava upravena a již působí dojmem velkolepým, až bude zcela dohotovena, bude obrovská. Ne, pánové, co tam dole na křovinatém břehu dunajském vzrostlo a nyní rozkvétá, to není žádná vylhaná veličina! To není mlhovitý obr tyrolských alp, čím vzdálenější tím větší, rozplývající se ale vnivec, když přistoupíme k němu! To je obr skutečný, jehož zrak obzírá celý svět! Podržme vůči němu úsudek objektivní, mužně poctivý svůj názor český, nestaňme se dětinsky titěrným zalháváním po příkladu Němců směšnými – samým sobě. Vídeň sama nám proto nebude sympatičtější, neboť to, co tam nyní dole na Dunaji vykonáno, neučinila Vídeň, ani ústavověrci, ani to či ono ministerstvo, učinil to *celý svět – my s ním*, třeba proti vůli své. Nejsme s to postavit se mimo svět, jsme pro svět, svět zas pro nás – pohlížejme naň střízlivě.

Od Temže a od Sekvany přestěhovala se Světová výstava nyní na Dunaj. Koná právě svou pouť kolem světa, nikoli co móda: co nutnost. Také není myšlénka její na módu ani dosti nova. Německá důkladnost táže se sice s obličejem zcela opravdovým, kdože je vlastně vynalezl, výstavy ty světové, a má také hned čistě německou odpověď svou, že – manžel královské anglické, Němec Albert von Koburg, ale chcem-li, můžem zrovna tak dobře vzít Herodota co předchůdce jich, neboť símě výstav světových klíčilo právě od oné doby, kdy národové vůbec začali se poznávat a porovnávat. Ovšem byly počátky nenáhlé, ještě pozdní středověk trmácel se ve směru tom leda menšími mezinárodními trhy – vzpomeňme sobě příkladně na pražský Týn, na jehož dvoře scházeli se kupci všech úhlů, drobný začátek právě takové výstavy světové, výměna zboží i lidí i myšlének. Také nejsme *posud* ještě

s výstavami snad na vrcholu. „Svět sám je ještě velmi mlád. Čímpak je těch 6000 let, o nichž světové dějiny mluví!“ A jakž teprv je krátko od té doby, co cítíme, že začíná *veškeré* lidstvo kráčet k cíli společnému!

Výstavy větší s určitým kulturním účelem dějí se teprv během posledního věku. První výstava, *industrijní*, byla odevřena v Paříži na Marsovu poli dne 17. září 1798 – tenkrát ještě neměl se z ní učit ani lid sám, jako spíš vláda: „z výstavy té učiž se vláda, jakéže jsou úkoly správy její“. Pak byly i leckde jinde výstavy „národní industrijní“, až konečně nastala již nalehavá nutnost výstav *mezinárodních*. Lidstvo stalo se vědomo toho, že nepanuje více věk starý, v němž kvetl a odkvétal národ po národu vždy pro sebe, nýbrž že nastal již právě společný rozkvět národů všech, veškerého lidstva, že vzdor osobní volnosti směr kulturní je vcelku stejný a společný všem. Evropa že je duševně jediná, to dozvěděla se roku 1848 ve směru *politickém*, roku 1851 pak, londýnskou Velkou výstavou všech národů, ve směru zas *hospodářském i společenském*. A skokem šla myšlénka dál a již následující výstavy musily sáhnout přes průmysl a obchod také k umění, vědě, školství a otázkám sociálním, přes Evropu do všech končin světa a sám titul výstavy musil se změnit na „všeobecná“, „universální“, „světová“.

Nyní není na Světové výstavě vyloučeno *pranic* – rumunský selský dvůr má zde právě tak dobře místo své jako fotografický obraz Měsíce, plzeňské pivo jako Medicejská Venuše, Kruppovo ocelové dělo jako erupce sopek slunečních, školská lavice jako nově vynalezený nůž pro gilotinu. Toť zajisté *příliš* mnoho, třebaže osmělený duch lidský se toho neleká! „Od pěti k pěti letům“, usnešeno po výstavě pařížské roku 1855, že budou zařizovány výstavy světové, ať již kdekoli. V Londýně docela učiněna nyní již světová výstava stálá, rok co rok. *Ukázalo se ale, že opakování světové výstavy na jednom místě je skoro nemožností, účastenství že ubývá, peněžité deficity že rostou pak až úžasně.*

Avšak také na nových místech nerozkvétají světové výstavy tak, jak původně doufáno, a nepomáhá v tom nic, že

na místě novém přibírá výstava representaci zas nových duševních směrů nebo že hledí si co do toalety své i co do rozumové úpravy kvůli lepšímu přehledu novějšího zas nějakého systému. Výstava vídeňská skutečně v obém se přičinila. Co jinde bylo jen jakoby naznačeno, na příklad ošetřování raněných a chorých za války, zdravotní stavby domů a měst, dům měšťanský, dům selský, národní průmysl domácí, školství, výtvarné umění, otázka práce ženské, vychování dítěte atd., je zde široce založeno a mnohdy již velkolepě provedeno. Také systém celé výstavy je založen rozumně. Na všech výstavách arci hleděno nejprv celkovité přehlednosti. Brzy opanoval náhled, že dle *zboží* světová výstava spořádati se nedá, že bychom mnohému dobře neporozuměli aniž dostatečně ocenili, když to vytrhnem na příklad z vůkolí asijského a dáme k evropskému zboží *stejného jen směru*. V Londýně určil princ Albert proto pořádek dle *států*, při čemž se ale opět přihoditi *musilo*, že na příklad předhoří Dobré naděje octlo se – v Anglii! V Paříži chtěli vyhovět kruhovým systémem všem směrům; nepovedlo se také. Ve Vídni sáhli k pořádku „přísně“ *zeměpisnému*. Jako bys nařízl zeměkouli od točny k točně a rozestřel povrch její, právě tak, jak učiněno na mapách školských.

Jak známo, má hlavní budova Vídeňské výstavy světové tvar dlouhého čtverhranu. Na jednom kraji končí Japan, na druhém Amerika, které v skutečnosti jsou vedle sebe. Začínáme tedy východně Japanem, jdem k Číně, k Orientu, Rusku, Rakousku, pak Německu, Švýcarsku, Italii a Belgicku, pak dále na západ k Francii, Španělsku, Portugalsku a Anglii, až zde západně zase skončíme s Amerikou Severní i Jižní. Vše, co každého pásma a každé země se týkalo, mělo být při sobě – plán byl dobrý, *provedení se nepovedlo!* Budova vzdor obrovitosti své nestačila; k tomu, čemu všude se vyhýbáno, k přívěskům totiž či anexům, sáhnuto také zde a těch vedlejších budov je zde *přes sto*, namnoze rozloženo beze všeho rozumu, a leckterá z nich závodí ve velikosti skoro ještě s budovou hlavní. Umění je zcela odloučeno od uměleckého průmyslu, stroj zcela od nástrojů, jimiž zhotoven, sedlák zcela od svých

plodin, ano i od svého národa, Indie se přec jen nalezá zas v Anglii, ostrovy molucké v Nizozemsku atd. atd.

Kletba všech světových výstav zavládla také zde, bejlí nepořádku prorostlo základy výstavními a povalilo všechen systém. *A ta kletba leží v přílišné obrovitosti základní myšlénky, v nedostížitelné ideálnosti výstav „světových“ vůbec!* K dosažení pravé „světové výstavy“ musili bychom právě skleněnou střechou pokrýt celou zeměkouli a nechat na ní hezky všechno tam a tak, kde a jak to je, abychom dosáhli systému „nejpřirozenějšího“, všemu odpovídajícího, jen – již zase ne přehlednosti. Instinktivně, ale jako by sobě základní chyby bylo zcela vědomo, spěchá proto člověčenstvo se svou „světovou výstavou“ od místa k místu, vyhledává nová střediska světová, kam by přibýt mohli také ti, kteří k jiným střediskům přibýt a přispět posud nemohli. Jen tak zhruba jaksi snaží se lidé nyní již poznat veškerý náš materiál a vůbec vše, co povrch zemský zajímavým činí, pak – *pak nynější světové výstavy doklepaly*. Snad budou nyní ještě dvě či tři světové výstavy, snad jich ještě šest, po Rusi a Americe, ale poté nastane již *roztřiďování seznaného materiálu a podrobné rozlučování lidských směrů*, pak nastanou teprv ty světové výstavy jedině možné, neskonale směrem svým prospěšné, totiž – *světové výstavy odborné*.

Z JAPANU

I

Divný lid to z toho „východního království“, z „velkého Nipponu“! Samí gnomové, malí, žlutohnědí zákrslíci. Usadili se na jihovýchodu vystavené světové kultury a obehnali si zabrané místo nejprv plotem z jehličí, že jsou zde zas jako doma na svém ostrově, jejž vroubí divoké úskalí jako ochranné ostny. A uvnitř začali práci svou tiše jako gnomové. Jejich těla skoro není vidět, jich krok není slyšet, když spatříš něco, je to chytře lesklé, úsměvné oko, když něco zaslechneš, je to jako šuškání v roští, jako potlačené zachechtání. „Ks–ks“ zašušká to zde a „šk–šk“ odpovídá to tam.

Ale práce zlá, těžká z počátku na ty slabounké ruce. Nezvykli sice na stavbu vysokých domů – staví také doma samé jen přízemky, kvůli častému zemětřesení – nějakou tu pilotku ale musí zde do křemelitého bahna přece zarazit. A teď přišli náhle na místo zvláště kamenité! Tlukou, mlátí – dřevo nechce hloub. Ohlížejí se bez rady. Vtom spatří poblíž stojícího Slováka. Chlap obr, jako liptovská hora. Sebere se k němu deputace dvou Japanců. Povídají mu něco, a když nerozumí, vezme ho každý za jednu ruku, vedou si ho k místu a ukazují mu tu neposlušnou kládu. Slovák již rozumí. Chopil se svého třicetiliberního kladiva, bílý plášť jeho letí do výše – bum! – bum! – kláda již se zavrtává, hloub a hloub, – ale Japanci se rozprchli na všechny strany – opodál stojí s odevřenou hubou a vytřeštěným zrakem. – Až přijdou zas domů, rozlítne se zvěst o slovanském obru po březích šumné Jedegavy, a když zvěst dostane se tam až k severním Ainům, posud úplně divokým (otcům vzdělaných již Japanců), vzroste náš Slovák ještě výš a bude jako hora Fusijama, s níž také plývá bílý plášť, z věčného sněhu.

Několikrát uplynula neděle, pondělí, den ohně, den vody,

den soli, den kovu a den země, osada nabývá tvaru a roste do výše. „Ks–ks“ zaznívá to v závratné výši asi dvou sáhů, kde pracuje sedící pokrývač, a „šk–šk“ odpovídá to dole v drnu, kde hmoždí se zahradník. Vše si přinesli z Japanu k své osadě s sebou, i ty šedivé oblázky k rozsypání po cestičkách. A všechno to překrásné dříví! Růžové barvy a přelíbezné vůně, která naplňuje kolem veškerý vzduch! Je prý to nějaký jalovec – cryptomeria japonica –, jiní zas praví, že cedr. Japanci jmenují jediné dva druhy stavebního svého dříví činoki a singi. Takto potřebují k stavbě jen ještě bambusu a – papíru, tohoto místa skla.

Uvidíme zde celou osadu, bazary, obydlí, chrámky, sady zahradní. Známo, že Japanci jsou v zahradnictví mistry, zvlášť při očkování a vroubení stromů nikdo se jim nevyrovná. Také musilo zahradnictví vzkvést tam, kde je zákon, že pozemek jen po jediný rok nevzdělaný připadá již obci. Hlavní zásadou je jim: napodobení přírody. Totiž přírody *celé*, třeba na místě jako dlaň. Všude musí být pahrbek, údolíčko, rovinka, potůček, vodopádek – nechť jen vodopádek pěticoulový a údolíčko jako umyvadlo. Takto se nezdá japanský zahradník být s přírodou příliš spokojen. Je-li strom „zvyklý“ růst vysoko, přinutí jej, aby zůstal hezky s korunou svou dva lokte od země; navykl-li si mít větve své při sobě, natáhne mu zahradník každou vodorovně hezky do dálky, že je jí několika bidel potřebí. Z thuje vynutil přes sto, z kamelie přes dvě stě odrůd atd.

Nechť vyrůstá osadička jak chce pomalu, zajímava je v každém stadiu a každém drobtu svém! Nejzajímavější jsou ovšem lidé. Jedny zde spatřujem velící a ti jsou již v evropském kroji s cylindrem, svrchníkem a rukavičkami, jiní jsou pracující a ti jsou v kroji svém národním. Barva jich pleti je již přechodem k rudé hnědosti Indiána amerického, lícní kosti jsou vysedlé, tvář kulatá, oko mongolsky střižené. Postavy jsou vesměs skoro pod pět stop, jen bratr mikadův – tamhleten veselý pán v šedivém svrchníku – je nad ně. Kdybych nevěděl, že dávný nebožtík Amaterasu Ohomi Kami založil vládu svého rodu, která trvá podnes, soudil

bych, že kdo v Japanu nejvýš *vyroste*, je vždycky císařem.

Pracovník v národním kroji je figura nadmíru zvláštní. Na hlavě nemá obyčejně nic, stíní sobě ji vějířem. Vlasy má stočeny v cop a cop je zas po hlavě stočen jako čepice. Doma je cop nejspíše svislý, ale zde ve Vídni je mnoho uličníků, mladých i starých, a ti všichni tvrdí, že jsou nepřátelé copu, a svislý cop by jim byl milejší než provaz u zvonice. Krk má Japanec holý. Na těle nosí volnou tmavomodrou bluzu a na té bluze – na zádech – je vetkán velký bílý kruh (znamení slunce, svaté bytosti) a v kruhu tom je psáno, z kterého je ten člověk rodu, jakého jmena a jakého zaměstnání. Hotový zatykač na vlastních zádech, člověk s etiketou jako na lahvi! Nebo jako kniha ve vazbě s nápisem na hřbetu. Každý hned ví, kdo jde před ním, a místo visitek si mohou ukazovat záda. Vůbec je Japanec všude pod přísným dohledem milých svých bližních, a chce-li se přestěhovat na příklad z osady do osady, musí přinést ode všech sousedů svých dřívějších vysvědčení zachovalosti. Bluza je uprostřed stažena pasem a za pasem visí facalík, dýmka, nástroje atd. Na nohou je bílá nebo modrá punčocha, u palce hluboko zastřižená, as tak jak u našich venkovských rukaviček palcových. Střiženo proto tak, aby snadněji mohly se zavěsit sandály – pouhé podešvy – z plsti, rákosu nebo dřeva.

Ale pracovat umějí! Přihlídněte jen – ještě líp než pracovníci evropští! Až budou zde se vším hotovi, měli by začít pracovat hned zas znovu něco, jich práce je jedním z nejzajímavějších objektů výstavních. Tesař pracuje jako truhlář, truhlář jako soustružník, soustružník jako řezbář. A pracují takřka ze samých drobtů. Dům je jakoby ze školských lineálů, šindele na střeše jsou malé jako dívčí dlaň a zapevněny jen hřeby bambusovými, ploty kolem záhonů – bambusové bidélko jako z kanáří klece, zas takové bidélko o stopu dál, mezi tím tenká nit – plot!

„Sama!“ pravím k zahradníkovi, jenž tu sedí na bobku, špendlíčkem kope a prstíčkem hrabe, a posadím se proti němu také na bobek.

„Sama?“ praví on s úsměvem co nejširším.

„Ty si myslíš patrně, že já něco z vaší japanštiny, z krásného jazyku ‚jami' umím. Ale ne – já vím jen slovo ‚sama', chudinko! Znamená po česku ‚pane', ne?"

On zas něco, čemu zas nerozumím, jen slovo „sama" tam stále bylo.

„Nemají vaši básníci žádné básně na žížalu?" pokračuju, přihlížeje, jak on z čtverhranného dřevěného vrhlíku vyndává žížalu, aby ji – do blízkého potůčku hodil.

On na to zas něco – divný jazyk! Když vidím něco jamického po našem napsáno, připadá mně to zvučné, a když slyším Japance mluvit, slyším jen iks a ikš.

Ještě jsme si ledacos zajímavého povídali, čemu jsme oba nerozuměli. On ale pořád samé „sama", samý úsměv a samá zdvořilost. V Japanu se učí „pravidlům slušnosti" ve školách co povinnému předmětu. Mohlo by u nás být!

II

Nechce se mně od těch lidí! Oduševňují se mně víc a víc, hledím jim vždy hloub do oka – až mou mysl záchvěv jímá! Jsou mně jednou z největších hádanek, jaká se může z dějin i z nynějšího soužití lidstva namanout, zimničně se snažím proniknout ji, přec zas jako bych se bál, že jsem již uhodnul.

Co zde chtějí ti lidé s líčeně skromným tím vzhledem, s tím šepotem místo hlasitého slova, s tím krokem, jako by obcházeli nemocného? „Nač nám přivezli sem své směšné modly, fantastické draky, nepochopitelné nářadí, nemožné již své zbraně a staví se vedle toho oblečeni moderně, jako pro evropský salon?" Japan minulý – Japan budoucí? Někdy se člověku věru zdá, jako by si dělali zrovna smích ze dřívější kultury své a přivezli nám ukázek z ní na několika korábech s sebou, jen abychom se zasmáli s nimi. Ale ne, vždyť to není zas prostě ani možno! Ve mnohém jsou nepoměrně zas dál než my, *učit* se musíme my v tom *od nich*!

Ukazují nám tedy, čím byli v oné době již, kterou my nazýváme „předhistorickou". Tenkrát již sedlák jejich měl rejži

a bavlnu a čaj; pokud zápisky nejstarších cestovatelů sahají, měli již krásný porcelán, malovali nepřekonatelnými barvami lakovými, chodili v hedvábí a brokátu; když divoké tatarské hordy zaplavovaly Evropu, měli tam již zákon o nuceném navštěvování škol; měli literaturu, když ani v Helladě ještě nerozkvétal duch; „měli papír, když italští mniši psali ještě na pergaménu, a tiskli již knihy, když my jsme teprv začínali zkoušet se o papír," jak trefně Rodenberg podotýká. Počátky své kultury vzali prý z Číny – dobrá, jistá kontura je u těch Mongolů až podnes stejna, ale uzavřeli se pak před světem, vyváděli si svou kulturu zcela samostatně, *beze všech* vlivů cizích, až ku květu. Měli i dobu jakés středověké romantiky jako my, ale prožili ji o tisíce let dřív než my. A Jamasaki, člen výstavní komise, praví přec skromně: „Jsme velice potěšeni příznivou kritikou, jaké se dostalo našim výrobkům; zajisté ale mluví se o nich jen proto, že pro Evropu jsou poněkud neobyčejny" –!

A proč nevystavují *zcela* ničeho, v čem konkurují s námi již směrem moderním! Chtějí, abychom se domnívali, že jsou tak jak před tisíciletím, že rozřezávají zločince stále ještě dřevěnými pilami, že jirchář a koželuh je muž nepočestný a herec v opovržení, že nemají ani tušení o tom, co tvoří jinde duch světový? Vždyť přec víme, čeho dovedli za krátkých dvacet let od doby, kdy přistál k nim americký komodore Perry a Japan po dlouhé době zas světu se odevřel! Víme, že nejvlastnějšími rukami postavili si v Nangasaki již parník šroubový, jenž pravidelně jezdí do Jeda, že umějí dělat dalekohledy co nejlepší, že v Jedě a Kiotě odevřeli právě teď dvě průmyslové výstavy, že mají již železnice a telegrafy, university a střední školy jako my, že doma zřizují si vojsko dle vzoru pruského a po vysokých školách celého světa že jsou roztroušeni Japanci mladíci, budoucí vojínové ducha! Či nechtějí zahanbit „německo-evropskou" nestoudnost, která káže: „Plémě mongolské se přežilo; hnije v nehybnosti" nebo: „Plémě mongolské není schopno pokroku" atp.?

Je snad plnou pravdou, co řekl Sano, jiný člen výstavní

komise, že totiž „budoucnost Japanu visí na tom, přijme-li *celou* kulturu evropskou“? Bude jim vše vskutku tedy nadmíru důležito, co jim z Londýna zazvěstují Taj sej šimbun – Velké noviny ze Západu? Chtějí se snad přísně vyvinout dle ideálu německých profesorů a přijít co národ do blázince? Nebo být pouhým voskem, do něhož by se otisknula tvář naše se všemi svými ošklivými bradavicemi? Viděl jsem arci japanského hodnostáře, jak samou radostí nad evropskými řády na černém fraku svém, s nichž nedovedl oka odvrátit, brknul a nos si rozrazil, ale viděl jsem také Japance jiné. Pozoroval jsem je v hostincích, jak po evropsku dobře jedli a pili, ale pak po evropsku od sklepníka – odřít se nenechali. Pozoroval jsem je ve výstavě, jak od předmětu k předmětu pohodlně se klackovali, ruce v kapsách, bystrá pozornost v oku, – ale také ostrý úsměšek kolem rtů, kdykoli přišli k něčemu, co bylo skutečně hloupé. Myslím, že komisař Sano svou stručnou bezvymínečností buďto lichotil, nebo lhal, nebo se mýlil.

Zcela divné věci vypravují si lidé o nich. Že se považuje již za známku nové kultury, dávají-li sobě nyní dovážet – uherská vína, o takovou hloupost není lze ani zavadit! Ale co se má říci zprávě, že hodlají přijmout angličinu co jazyk vědecký či „učený“? Je na tom vůbec jen špetka pravdy, že hodlají odhodit svou mateřštinu – tu „knihu písní“, která nás neopouští po celý život náš? Pak bychom mohli říci, že první jich krok do světa byl již krokem do hrobu. Nedovedli by názor svůj *osobní* v platný soulad uvést s názory ostatního světa, přestali by být individualitou, dovedli by se něčemu od jiných naučit, nikoli ale *co národ myslit sami dál.* „Za světlo ráje nevyměnil bych zvuk své mateřštiny,“ zpívá básník, nebo jen v mateřštině své jsi jak mimosa citlivý pro nejdrobnější odstín myšlénky. V řadě národů ztratili by Japanci hlasovací právo. Z lidí stali by se tam žvaví špačkové. Ale špačkové v kleci lapení! Neboť nemohlo by pro uvedení mrtvého přec jen jazyka pro lid být jiné příčiny než vnitřní politika, nápad lidí nyní vládnoucích, chtějících způsobit po zrušení kastovnictví zas kastu vyšší a nižší, sestrojit zeď kolem

těch, kteří právě mají moc v rukou. Pak by se mohla znovu citovat slova Seumova: „Sám ďábel vynalezl jazyky. Jsou nejlepším prostředkem despotickému a duchovnímu darebáctví.“ Ale – jak dlouho by to vydrželo u národa čtyřicetimilionového, bystrého, bojovného, a znajícího nyní také již svět ostatní?

A co se má říci zprávě, že z Japanu vysílají učené posly, aby prozkoumali náboženská vyznání ostatního světa a přivezli, které by bylo nejlepší. Pochodilo by tam pěkně! „Jaké jest u vás náboženství hlavní?“ ptáš se Japance vzdělaného. – „Lid většinou lne k buddhaismu,“ zní v odpověď. Tedy *lid*, a on, ten vzdělanec sám? On se přiznává k sintu, škole mudrcké, povstalé z učení Konfuciova, hledící k ryzé čistotě mravů, ale nevěřící dnes *praničeho* víc – jako vzdělanec u nás! A i ten lid, jenž tam má vlastně as třicatero vyznání! *O něčem náboženském se hádat nenapadne v celém Japanu člověka ani jediného!* A je jim to tak egální, že přijímají do chrámů svých i jakékoli cizí modly, z pouhé zdvořilosti! Proto také mělo tam svého času i křesťanství neobmezený již přístup – za svatého Františka Xaverského – a při živé agitaci rychlé rozšíření. Ale když velký Tajko Samu viděl, jak divoce rvou se františkáni s jezovity, že papež beře zemi již v léno a kněží domáhají se vlády, ano že jezovité japanské obyvatele prodávají do ciziny za otroky, zadupal křesťanství zas do země, utopil je v proudech krve bitvou nangasackou, vyhodil jezovity ze země – již zase o dvě stě let dřív, než je začla vyhazovat Evropa! Mohlo by se křesťanství vrátit? Či domnívají se, že po cizáckém podloudném způsobu vyvezli jsme jim tam z věr svých to, co máme nejhoršího?

Mnoho zajisté otázek, mnoho záhad! Ale odpověď je na ně všechny přec jen krátka.

Odpovědí je jediné faktum: *poslední revoluce japanská* – jediné jmeno: *Iwakura*! –

Tajko Samu, syn rolníkův. – *Iwakura*, syn rybářův.

Jděm o několik tisíciletí zpět. Šedesát osm bylo knížetství v zemi a tolikéž pánů. Věčný boj, stálá bratrovražda. Tu přišel muž as 600 let před Kr. a spojil vše v říši jedinou

a knížata vzal v léno. Trvalo pak tuze dlouho, než se řádná změna stala. Šelť panovník za panovníkem pod štítem „svatého hvězdníku“ (astry) a lid byl skoro s každým spokojen. Mají tam tři říšské klenoty: kovové zrcadlo, oblý drahokam a meč, a panovali dle pravidla z nich: „Buď sám čist jako ta plocha zrcadelní, k lidu buď mírný jako ta oblost drahokamu a ostřím meče potírej nepřátely země.“ Přece začly konečně nepořádky. Počet dajmiů, knížat, vzrostl na šest set „panujících“, každý měl vojsko své a bouřili se proti „svatému mikadovi“. A tu povstal *Šogun Fide Josi*, syn rolníkův, voják prostý, a spořádal vše krvavě. Pak učinil dle svého. Mikado zůstal arci pánem veškerého souostroví a sídlem v Mijaku. Ale je příliš velkou svatou bytostí, než aby se směla od něho žádat starost o vládu – vždyť není ani slunce hodno, aby ho vyhřívalo, ani vzduch, aby ho líbal, ani země, aby ho nosila. Nesmí chodit, nesmí se česat ani mýt, a co se z toho jinými koná, děje se za jeho spánku, aby mu pozemskost jeho připadla leda jakoby sen.

Politická moc tedy všechna oddělena, ponechal ji sobě Šogun Fide Josi, syn rolníkův, voják prostý, přijal název Tajko Samu, založil v Jedu „tajkonát“ a učinil jej dědičným ve svém rodu. Mikadovi vykázal roční příjmy, ale jen malé, dajmiové směli mít vojsko své nadál, ale jen mnoho-li Tajko chtěl, k tomu měli obrovské daně, aby nemohli zbohatnout, a rodiny jich musily sídlet poblíž Tajka. Tajko Samu je největší hrdina lidu, předmět písní.

A zas uplynulo několik století – měli tam čas, v okeánové kolébce své. Vtom náhle sáhly obrněné ruce evropské a americké na pokraj kolébky té, neudeřily, jen zaklepaly, – ale i to zaklepání lehké stačilo, aby ostražitost japanského lva byla již probuzena. Lva – *Iwakury*.

Iwakura pochází z rybářské chaty na břehu jezera Ojce. Slyšel – muž prostý, člověk geniální – zaklepání to a projelo mu každým nervem. Plán jeho byl brzy hotov a je to plán velký, smělý, ano smělostí svou úchvatný. Přec ale možný jedině tím, že Iwakura poznal a promyslil dějiny světa mimojapanského. Romantika arci praví, že je také kus pohlavní

lásky v tom, že kvůli dívce – před lety, nyní je Iwakura padesátník – zanevřel na Tajka. Ale zdá se jinak. Bystrost duševní postavila ho proti Tajkovi k mikadovi co k dynastovi přec jen rodu nepoměrně staršího, a tedy zakořeněnějšího, co k panovníkovi, jehož pěsti právě necítili dajmiové stále ještě mocní, co k bytosti, jížto prokazuje veškerý lid úctu božskou. Dostal se do služeb u mikadova dvora. Brzy zosnoval spiknutí. Získal mu nejmocnějších dajmiů, sebral silné pole z jich samurajů či ozbrojenců, překvapil a porazil voje Tajkovy. Je tomu nyní šest let. Než ale si dajmiové protřeli vítězné oči své, byli již vůdci – bez vojska, včera již byl Iwakura samuraje jich získal pro služby mikadovy. A než se vzpamatovala zas aristokratická soldateska, byla v její řadách většina vojínů jako jinde nearistokratických, a než mikado uchopil se politického vesla, bylo zřízeno ministerstvo dle odborů – jeho předsedou Iwakura –, bylo zrušeno veškeré kastovnictví a zřízena všem stavům stejně platná vláda parlamentární.

Ale to zaklepání – zaznělo v něm tolik, tolik myšlénkové, neodolatelné síly! Iwakura byl sice dajmie proti Tajkovi získal tím, že poukázal, jakže Tajko odvírá cizincům přístavy. Ale věděl, že on sám je zajisté zavřít více nemůže; také sám začal pro bezpečí cizinců stavět po klikatých březích své vlasti ihned majáky nové a nové dál. Věděl, že naproti oné síle duševní musí se postavit síla rovná. Znal, že Evropané vyjíždějí si nejdřív pro zlato a zboží, pak že přinášejí odvislost nebo i smrt.

Usnesl se, že je předejde. Že on si vyjde od východu na západ, pro zlato vědy na vlastní osvětlení, pro duševní sílu na obranu. Rychle se usnáší a rychle vykonává, přes tisíc Japanců cestuje již nyní jen po Evropě!

Nejedná se jim o učený jazyk, o nové náboženství, nýbrž o *vše*, co máme dobrého a velkého, jim ale posud neznámého. Pak se vrátí a uvidí, co se doma hodí. Ale co se hodí, přinesli si sami domů a *zpracují zcela dle svého*. Vše bude dokonáno, než by jen *nastat* mohl nebezpečný ten přítok ze západu na východ. A v koncertu národů bude o jeden plný, mocný a zcela svébarvý hlas více.

Tak rozumím Japancům na Světové výstavě, po vysokých našich školách a na cestách po světě, a tak rozumím Iwakuře. Ale tomu nerozumím, že se hádají některé časopisy evropské, je-li Iwakura muž velký.

III

Už to shoblovali, sflastrkovali, sklížili a slepili. Libo vejít a podívat se na kus japanské ulice, na proudem času přenešený k nám drobeček nipponského města?

Snad chtěli tou barkou, venku ještě mimo zábradlí složenou a tak zázračně pevnou, pěknou a solidní, naznačit, že přijeli přes vody k nám? Snad chtěli tím prostředně velikým zábradlím kolem všeho podat nám satiru na pevnostní zdi, jichž jim netřeba, a na naše – tesaře, kteříž by jakživi podobného sparování nedovedli? Slunce dýše a z růžového dříví odpařuje se libá, co nejjemnější vůně. Ve výši přeletuje vichr a japanské flagy mrskají sebou jako hadi. Stojíme před „*toorim*“, branou proto „svatou“, že tam v pozadí uvnitř jsou také chrámky.

Prostá brána; doma někdy z mědě, žuly, mramoru, nebo alespoň olakována, zde jen ze dřeva do běla ostrouhaného. Dvě vysoké, sloupové klády, poněkud se klonící k sobě; nahoře jsou spojeny kladkou čtverhrannou, vodorovnou, zapuštěnou do nich jednou hranou svou; s příčky té visí as dvacet několikasáhových pruhů neširokých, černých, bíle a červeně popsaných – japanský flag. Trochu dál vlevo je flag ještě jiný. Vysoký stožár bílý, nenatřený, a s něho visí ryba černá, bíle tečkovaná, tak pět sáhů dlouhá a sáh široká. Je duta, vítr se do ní zachytil, ryba se nadmula a plave vodorovně ve výši. Ale není to velryba snad, je to jen zvětšený druh japanského kapra, známého tím, že i proti vodopádu vyplave vzhůru. Zavlaje všude, kde má naznačit jakous sílu, i na příklad na domě, ve kterém se narodil kluk. Obrovská ta ryba zde je jen z papíru, ale nebojme se o ni, že by ji roztrhla snad nějaká bouř; já, kdyby mně někdo řekl, že v Japanu dělají z tohoto papíru děla, také bych mu věřil.

Všimněm sobě dole na sloupech u toori ještě těch ryb

a ptáků se zlatýma a černýma očima, vyřezaných přímo ze dřeva sloupů těch. Jak lehce držena je ryba, jak svižný pohyb je v celém ptáku bouřliváku! – A vejděm!

Hned vedle vstupu vlevo stojí na stráži ukrutný japanský drak, „rjó“, se strašnou tlamou, divokýma očima, s výše chlapa, – ale nelekejme se ho, je pouhá zahradní okrasa, překrásně z kovu ulit, a mimo to je právě zaměstnán mythickou svačinou svou, polyká meč. Ještě je tu vedle něco kovového; nikdo by tomu neřekl, že je to zvon. Zvon bez srdce, jen deska, do níž se uhodí kyjem, ale zvuk je jasný a trvá. „Curigane“ jmenuje se poplašný nástroj ten. Mladý Japanec udeřil kyjem, zvon se mohutně zachvěl, hučí – hučí – myslíme, že se ani nedočkáme, až dohučí. „Pěkně děkujem,“ kýváme po česku. Japanec kývá taky něco, přeložme si to třeba: „Jen poroučejte brzy zas!“

Před námi leží pěkná, křemelitá cesta; vpravo vlevo vedle ní záhony s květinami – zahrada? I ne, to jsou jen ti Japanci tak hloupi, že zakládají pěkné sady i na ulicích, kdežto my – ovšem my na příklad v Praze už dávno jednáme jinak! Již jsem řekl, že vás nevedu do zahrady, po japansku „zono“, nýbrž do „kóenu“, do ulice. Také vidíte po obou stranách již sami budovy, bazary to i obydlí zároveň. Jsme ve městě, kde jako u nás „lid se tísní a sráží, kde srážkou tou vyšlehují jiskry ducha, kde oko je přinuceno k stálé bdělosti, kde každý o život svůj zápasit musí se sousedem soupeřem, stálým budítkem jeho sil“.

Nechť vás to nudí nebo ne, popsat musím takové „*mizé*“ čili dům obchodníkův! Vždyť v něm sídlí daj Gak, bůh bohatství, ten bůh, před kterým slepé výdělkářství také v Čechách záda až k zemi ohýbá!

Dům takový je vždy v podlouhlém čtverci, jednopatrový, totiž jen přízemní, a vždy vystaven na nízkém, tak přes jednu stopu sáhajícím náspu. Ostrohranná střecha, s ostrým také štítem, spočívá na pěkných dřevěných a čtyrhranných sloupcích, jen tak s muže vysokých. Ty tvoří krásné čtyry kolonády, vzdušnou verandu tedy kolem celého domu. Sem možno kolemjdoucím utéci se před deštěm, zde možno oby-

vatelům a jich sousedům zasednout k příjemnému klepu o milých bližních, k rozmluvě jako u nás, duchaplné, živé jako šampaňské víno, při níž dobrá pověst pana bližního také náhle odletí do stropu.

Vnitřní, menší paralelogram je tedy vlastní dům, jehož kostrou jsou zase krásně sdělané sloupce. Do těch sloupců přijde „zdivo“. Mezi vnitřní hranou vždy dvou sloupců roubí se totiž stěna ze samých drobných, nesmírně dobře spojených prkének, a taková též stěna upraví se mezi sloupci hrany zevnější. „Zeď“ je tedy duta. Obě vnitřní její plochy jsou polepeny přepevným bílým papírem, jenž jako by měl samou přirozenou vláknu k sobě. Mimo to se nalepí tenké proužky bambusu uvnitř jako mříž všude, kde prkýnka k sobě přilehají. Dvě vrstvy dřeva, dvě vrstvy papíru, mezi tím sloup vzduchový, samí „špatní vodiči“ – uvnitř je teplo. Oken zde není, jen několik dveří ve zdi fasádní, kterou vcházejí do krámu (přední část budovy) lidé i vzduch i světlo. Ale zas to nejsou dvéře jako naše. Nejsou na stěžejích, jsou ve sparách (také proto dutost stěn), a když kupec chce zavřít, sešoupne je dohromady a dá na závoru. Tři zdi jsou tak, jak jsem právě popsal, čtvrtá, zadní, je jiná. Vlastně to již není stěna, nýbrž mezi sloupci velká jen okna, od střechy až k podlaze, samé malinké kvadrátky z bílého papíru, jimiž prochází světlo přidušené. Zde vzadu je sklad a několik komor bytelných, napřed krám. Stěny jsou uvnitř pokryty jednobarvou tapetou, našedlou nebo nahnědlou, na podlaze leží prostý koberec z lýčí nebo látky jiné. Na těch kobercích sedí, jedí, spějí; nářadí ve vlastní domácnosti nemají, i skříně jsou zapuštěny do stěn. V krámě stojí ovšem alespoň stůl, na němž se zboží vyloží. Kolem verandy navěšeno pro večer samých papírových barevných lampionů; když v těch se světlo rozsvítí, musí být ulicí pohled překrásný.

Zde se tlačí a tísní teď navštěvovatelé výstavní. Kupují si památky japanské, porculánové talíře a knoflíky, bronzové džbány prapodivných forem nebo alespoň ovální vějířek z bambusového obručí a se stěnou z lýčí. Musili dosti dlouho čekat. Kupec již jednou byl odevřel, ale přišla naše komise

a zas zavřela. Neměl clo zaplaceno, ba chudák ani nevěděl, co je clo! Neznají cla vůbec v Japanu, ba neznají tam ani – hrůza člověka přemáhá – *žádných advokátů!* – 40 milionů lidí a bez advokátů!

Jděm dál, soukromá budova je jedna jako druhá, nemusíme hned také studovat budovu protější. Za domem obchodníkovým spatřujem první budovku veřejnou, chrámek japanského Apollina Mikosiho, nazvaný „*No*“. Budovka je vlastně vyvýšené jeviště, altán dopředu a s dvou stran otevřený, vzadu zabedněný, skoro tak čtyrhranná větší kazatelna. Několik schůdků vede po straně nahoru, střecha jde opět do ostrého hrotu, průčelí její vybíhá ale v oblé klády, ostrouhané, přeložené, jako by se dva mohútné rohy křižovaly. Průčelí, obruba střechy, sloupky i s jich konsolami, jakož i dolejší přepažení jeviště, sahající as do půli stojícího na jevišti člověka, jsou pokryty krásnými řezbami, vlnami a rybami plovoucími nahoru a dolů, oblaky nesoucími bouřliváky a jestřáby, nahoře pak girlandou listí. Na zadní hladké stěně altánu je namalován obraz Mikosiho, jasnými, vesele příjemnými barvami. Arci, krásný ten pánbůh dle našeho ponětí není a malba jde také jen do plocha. Plášť ruměný vlaje rozdmut větrem, černá škraboška kryje tvář, takže lze vidět jen pootevřená ústa, natažená ruka drží černou taktovku, nohy křepčí. Jeť Mikosi bohem zpěvu, hudby i tance. Celek je vlastně napodobení chrámku nalezajícího se v Jedu, ale jen přední, důležitější části jeho. Zadní část, za jedinou tou stěnou, je jen naznačena malou, tmavou komůrkou. Zde vzadu oblékají se kněží tanečníci, aby pak napřed tančili při chvalozpěvích „galluje“, zpěváka, a při hřmotné, nepříjemné hudbě bubínků a pradivokých houslí „galluninků“, hudců. Na jevišti je také ještě stolek s dvěma lakovanými soudky, v nichž je prý něco svatého – jakás archa úmluvy, nošená při slavnostních procesích.

Vedle chrámku stojí v drnu „*curu*“ – je to japonská volavka, kormorán? – ale krásně, ba mistrně je modelován i ulit! Kdybychom ho směli prohlídnout, snad bychom nalezli, že křídla se mohou odklípnout, že je dutina uvnitř –

popelnice. Nejspíš že to opět „*hóvó*“, pták mythický, jehož ve velké výstavní budově – oddělení japanském – spatříme ze všech možných látek, i z tabákového listí. Ještě jiné tu vidíme kovové a kamenné hračky po záhonech. Potvory s dračím tělem a kohoutím osasem, sloupky volné s hrubě stylisovaným kapitálem, kamenný sloup jen stopu vysoký a na něm širší prolámaná lucerna zas asi stopu vysoká atp.

Chcem-li, zastavme se u budovy další. Nějaký pavilon zas, nejspíš odevřený; nespatřil jsem ho však dovršeného. Truhláři na něm ještě pracují; ne tak jako naši, kteří hoblík odstrkují od sebe, truhlář japanský přitahuje jej k sobě a věčnost to trvá, než růžovou hoblinu dřevěným kladívkem z malého svého hoblíku zas vyklepe. Hotov je ale přec vždy v pravý čas.

Kráčíme vinutou stezkou, vroubenou záhony v nizounkých bambusových plotech, a stojíme před můstkem z přirozeně žlutého dřeva. Můstek má rovněž nizounké zábradlí, s trochu vyvýšenými kuželi, na nichž kovový kulatý knoflík. Malý vodopádek šplechtá poblíž a ve vodě dole pachtí se několik hnědých japanských želviček; jsou uvázány za zadní nožku k placatým, pod vodou ležícím kamenům. Za můstkem stojí v sadu dřevěná budova, opět chrámek: *mija*, „příbytek panovníkův“, chrám „nejčistšího ducha sinto“. Na tři strany je chrám stěnami opatřen, čtvrtá, přední, je zacloněna jen hedvábnou oponou. Je zbudován podle miji poblíž Kjuté, kde se v ní nalezají svaté tři klenoty říšské, jichž již vzpomenuto. Zde budou jich modely na odiv. Zcela zvláštní je na chrámku střecha; již hřeben její, kulatá, jak sedlo prohnutá kláda, dodává celku konturu čínskou. Před chrámem leží na stráži dva bronzoví „*sisi*“. Mají to být lvi, o nichž Japanci slyšeli někdy něco zvonit. Podivně si je sestavili! Tělo zase dračí, uši schlíplé jako u pudla a jsou s velikosti našich pinčlů. Kolem miji stojí různé lucerny, „*išodoro*“. Jsou z kamene nebo z kovu a rozličné formy. Osvětlují se do odvoru jich kytek čili hlav vstrčenými lampiony. Že pak takový papírový lampion intensivně nezáří, jsou svítilny jen s výše člověka a nesvítí jako ty naše vzhůru

do hvězdnatého nebe. Před chrámy obyčejně jsou dlouhé aleje ze svítilen těch, jako dvouřadí sfinxů před chrámy egyptskými, a když Japanci jdou za tmy z modliteb, září cesta barvami duhovými.

Avšak již seslali daj zin – velcí duchové – libý soumrak též na naše nipponské městečko. Dva japanští dělníci vrhli se před mijou na zem a modlí se. Přitom klečí a trou si natažené ruce, ale ne dlaň o dlaň, nýbrž hřbet ruky o hřbet druhé. Jako když si moucha tře přední nožky své!

IV

Jakmile se japanská vláda usnesla, že země sdíleti se má ve výstavě Světové, chopili se všichni toho co nejdůrazněji. Vláda určila zatím milion dolarů na podporu. Několik korábů se vypravilo a v japanském oddělení výstavní budovy hlavní (je tak velké jako celé oddělení Severní Ameriky) nastal čilý život. Beden všude plno, tak krásně sroubených a pobitých, že člověk by jich místo cestovních vaků užít mohl. A co nebylo v bednách, bylo zaděláno v slámě, opletené co nejdůmyslněji, nebo v rudohnědém papíru, pevném jak naše voskové plátno. Urovnání dělo se nesmírně pečlivě. Nyní jsou hotovi.

Procházíme se mezi tím, nevíme, máme-li se někdy usmát, někdy divit, někdy také zastydět pro svou posavadní nevědomost! Ráz má vše k nepopsání zvláštní! Nepronáším nesmysl, napíšu-li barokní větu: Mají tam vše zcela jako u nás, jenže je to zcela jinaké než u nás. Kulturou je nám vše blízké, přec od evropské kultury tisíc mil zas vzdálené! „Je mně, jako bych měl s národem samých jednostranně, ale geniálně vyvinutých velkých dětí co dělat," napsal Vincenti. Má pravdu, jenže je ta jednostrannost velmi mnohostranná! Rád užívám zde těch a jiných, také popisných výroků vídeňské žurnalistiky, – jsouť Japanci jediným neněmeckým národem na výstavě, jemuž se ta žurnalistika neposmívá, jehož také ve své věčně stejné hrubosti neuráží. Snad – později!

Vejdem kolem opony modré, pokryté bílými japanskými astrami. Kam dřív pohlédnout, nad sebe? před sebe? k zemi? Ve výši obrovské lodě houpají se černé, barevně prokvětlé lampiony-balony, tak na dva sáhy vysoké. Před námi hned u vchodu stojí podstavec velký a na něm stojí, hlavou dolů, velká ryba zlatá – „*tojt ovari*“. Již starý cestovatel Marco Polo vyznačil Japan co zemi „zlatých ryb a zlatých střech“, zde nás ten příznak zas hned u vchodu vítá. Ryb užívají tam totiž co okras na domech, jako v Rusku nebo Švábsku hlav koňských. Skvělý exemplář, který zde spatřujem, pochází z paláce najerjéského. Není snad celý ze zlata, ač by to v zemi, z níž se za vlivu portugálského ve dvou stoletích vyvezlo za 400 milionů zlata a stříbra, nebylo třeba nic zvláštního, přec má ale značnou cenu. Vnitřek je měděný, povrch v síle dvou dukátů zlatý, oči a zuby jsou stříbrny.

Ryby jsou zde okrasou co nejoblíbenější, po nich osmihlavý japanský drak. Celý rybník by se mohl z japanského oddílu výstavního oživit a draci by stačili na stráž pro několik set zakletých princezen! Ovšem tu vidíme četná zvířata ještě jiná, kreslená, vyšívaná, ulitá, vycpaná, ušitá a pálená. Předně je tu kůň nesoucí se do výše – obraz slunce. Liška, která se dle báje dovede proměnit v nejkrásnějšího jinocha. Zelený drak – znak východu, bílý tygr – západ, černá želva – sever, červený bažant – jih. Vzpomeňme sobě na svá „zlatá jehňata“, „zelené voly“ atp.! Dále zmíněný již pták hóvó, pták bouřlivák, atd.

Vpravo, nevysoko od země, stojí nějaká hračka. Vypadá jako ty hrací stroje a hodiny, jaké se ve Švýcařích dělají v podobě dřevěných domků. Jenže je ještě pěkněji dělána než tyto. Je to model *selského statku*. Venku plaňka a předdvoří, pak těžká sroubená vrata, předsíň, vpravo vlevo byty, dále dvůr s dlážděním jako stůl, maštale, stodoly, studna. Střecha je pokryta slaměnými došky, zcela proti našim předpisům. Co ale je to zde za černé, smutné stavení, skoro bez oken a s těžkou tou střechou těsně položených cihel? – Pánové Topinka a Skokánek by uhodli – ano, celý ohnivzdorný špejchar, velká vůbec pokladna na vše, co rolníku

vzácno! Ze železa není arci, stěny jsou jen z bambusu, kolem něhož se nalepí velmi silná stěna z hlíny, a jsou pokryty černým štukem, vypolérovaným jako hlazený mramor, ale oheň se tam přece nedostane.

Před požárem je strach největší. Před nebezpečím ze zemětřesení chrání nízkost a látka přízemních budov, před zloději neuprositelný trest smrti, požár je ale při dřevním zdivě nejčastější host. Hasičství je také proto zorganisováno líp než v celém ostatním světě. Sbory hasičské jsou vesměs dobrovolny, ve městech je hned více sborů. Jakmile ohlásí se někde požár, spěchají tam se všech stran, s náčiním a prapory svými, vypadajícími vždy zrovna tak cárovitě jako flag, jejž jsme viděli nad toorim. Který sbor nejprv se dostaví a který vyznamená, obdrží čestné vyznamenání. Ano, vysokým hodnostářům je i předepsána zvláštní parádní uniforma, v níž k požárům co nejrychleji dostaviti se musí. Tamhle trčí jako na koni rytířská uniforma ta.

Ostatně, kdyby nebylo stavební práce a toho zboží, jež přece požárem zahyne, tak mnoho by právě na nějakém tom ohníčku nezáleželo! Ceder je všude dost a dříví z nich lacinější než naše smrkové, o papír není přec také žádná nouze a bambus – hm bambus! Ten roste jako z vody, *za jediný den přibývá mu půl stopy*, za dva měsíce je třicet stop vysoký, pak už neroste do výše, nýbrž jen – jak naše děvčata říkají – do krásy, čili do květu, a do síly. Za půl roku je celý les stavebních sloupů, pevných a tvrdých jako křemel! Kdo dovede u nás „slyšet, jak tráva roste“, ohluchnul by v Japanu přívalným hukotem, když roste ten *celý les*!

Ihned stavíme zase krok u zjevu jiného. Nízké podium, na něm *rytířské zbroje japanských generálů*. Jako by sáh do minulých věků evropských, do času těžkého rytířstva, do oné doby plné romantiky, z níž nám zbyla podnes jedna krásná, přemilá památka – naše šlechta! Přílba s hledím a se stříškou záhlavní, ale ne vypouklá, jen plochá jak rendlík, kyrys, šíny na rukou i na nohou, ochranné rukavice – to by se do toho mlátilo cepy a sudlicemi! Jenže Japanci jsou už zase o něco chytřejší než byli ti naši Jápáni. Místo centového

železa berou jen několik liber skalopevné kůže a látku tu zpracují v samé šupiny; tím se stala zbroj lehká, hybná, potřebný lak na kůži a nutné všelijaké spojování šupin hedvábím a kovem (mosaz, stříbro) vyvolalo pak samo sebou chuť na okrašlování. Přístroj koní je křiklavý. Dřevěné sedlo je natřeno lakem bronzovým, světlejším, než je benátský aventurin; na sedle je huňatá, zvířecí šabraka; uzda je na rudě neb fialově červených silných šnůrách hedvábných a takové též dlouhé, těžkými třapci okrášlené opratě běží od hlavy po stranách až do rukou pěších zbrojnošů. Několik mečů leží podle nafintěné zbroje. Znamenitá ocel, zpracovaná jako dotvrdlá damascénka. Jilce jsou různy, pochvy dřevěné, někdy zcela nelakované, jen bílé.

Bohužel, že nemohu péro u každého dalšího předmětu zastavit. Hned modravý porculán hizenský nebo pozlacovaný sacumacký by toho zasluhoval měrou plnou. Zato mně pranic neimponují obě ty zvlášť pro výstavu upečené obrovité vázy, ač jsem podobně velkých posud neviděl – i povětné vatikánské jsou trpaslíky proti nim. Ale – japanský porculán s evropskými dessiny! Škoda ho! Klobouk však dolů před něčím jiným, před těmi znamenitými japanskými barvami *lakovými*! Pověst, vlastně sláva jich pronikala k nám, i když Japan byl ještě hermeticky uzavřen. Stalo se přec někdy, že některý poslanec evropský nebo americký, přicházející s dary, byl uveden až k mikadovi. A mikado poctil ho pak darem, o němž se časopisy celého světa rozepsaly co o daru vskutku císařském; dal mu nějakou lakovanou tabatěrku ze dřeva nebo kůže a přidal k tomu ještě nějaké pouzdérko. Teď, když vidíme celou velkou, japansky lakovanou výstavu, poznáváme, že gospodin mikado byl trochu špína. Co vše mohl dát velkého a cenyplného!

Japanský lak ale vskutku není penězi k zaplacení, naši truhláři, lakýrníci a zhotovitelé zboží galanterního jistě si při pohledu naň zoufají! Z obyčejného dřeva udělá eben nebo bronz nebo ciselované stříbro, zdá se, že pronikl celou látku, že ji přetvořil. Rozhodná solidnost, typická elegance. Od nejtmavějších do nejzlatějších tónů všechny možné od-

stíny barev i síly. Španělská stěna, po japansku lakovaná, je nejskvostnějším nářadím, jaké sobě lze myslit; před salonní skřínkou lze postát hodinu. Taková skřínka je mimo to o sobě kuriositou. Již jsem podotknul, že nářadí domácího v Japanu skoro není, i skříně že jsou zapuštěny do stěn, zrovna tak jako v pařížských bytech s těmi malilinkými pokojíčky. Skřínka venku je tedy víc zbytečností, hračkou a dle toho také plna kapric. Jsou ostatně dosti velky a vybudovány do několika etažér. Samá tu dvířka, menší, větší, výš, níž a náhle místo prázdné, nic, jen v koutě té prostory nahoře, jako hnízdo vlašťovčí v koutě pod střechou, vlepena zas drobounká, dvířkami zavřená příhrádka, šikmá, trojhranná, jejímuž účeli as nikdo z nás neporozumí – má-li vůbec nějaký účel! U spojení s perletí a kamínkovou mosaikou vykouzluje japanský lak přímo divy; je zde několik tím způsobem upravených stolů evropských, bůhví za jakou cenu! Rovněž krásně působí lak na věcech kožených, i jinak krásných. Takových cestovních vaků, rozmanitých kožených skříní a škatul, pouzder a portfejů, piksel a jiného galanterního zboží jsme vůbec ještě nespatřili. Že je i zcela v našem smyslu elegantnější než všechno evropské, uznává sám Pařížan, vzdává se konkursu a jde se k Japanům učit. Zde jsou myšlenky nové i formy nové pro látky, z nichž jsme nedovedli už praničeho nového učinit.

Rovněž znamenity jsou věci pletené ze slámy nebo rozštěpeného bambusu. Velká křesla, celé almary z pouhého pletiva. Také zde můžete spatřit pletené malé klece. Broučí klícky, ne ptačí! Dávají si do nich živé cvrčky, jichž klidné cvrkání mají nesmírně rádi; je jim nad všechen ptačí zpěv. Že v hedbávnictví jsou naroveň s Číňany, je známo, tolik ale sluší podotknout, že barvy jich látek hedbávných jsou vždy příjemnější, protože přidušenější. Některé fialové a brokátové kusy jsou tu překrásny a mnohý vzorek taktéž u nás zdomácní. Prvními ve světě jsou rozhodně také u vyrábění pestrobarvého a vzorkovaného papíru, jejž dělají z hadrů jako my, ale také z rozmanitého lýčí. „Textem“ toho papíru je vše, kytka i vlákno dřevní, a nevěříš, že to papír,

pokud se hmatem nepřesvědčíš. – Z přírodnin svých nevystavěli ale mnoho. Dvě vycpané antilopky, několik kur a jiných ptáků, obilí, krásný bambus, fermežový strom, z jehož voskových jahod dělají svíčky, a jiné.

Zajímava je také sbírka zlatých a stříbrných japanských mincí. Novější jsou kulaty jako naše, velmi krásně raženy, s nápisem, sluncem, věncem, prapory. Starší jsou podlouhlé, uprostřed paralelně rovné, jen na koncích zakulacené a dlouhé třeba na tři palce. Na japanských vázách byl jsem pozoroval tak zvaný „émail cloisonné“, zde jsem myslil, že vidím jiný druh emailu, krásně černý; ale trochu otřelý peníz vedle mne poučil, že to jen nanešený černý tuš. Starší peníze stříbrné jsou taktéž podlouhly a přitom bachornaty; mají formu a velikost našich makových dvoukrejcarových housek. Vozovou cestu může jimi dláždit.

V

Myslím, že Japanci nepronesou nikdy slova sprostého. Soudím tak z jemnosti po všech jich pracích rozestřené, z harmonie, jaká zvučí ze *všech* zjevů jich života. Jsou národem ušlechtilým, a ušlechtili se *uměleckou snahou*.

Vidíme na příklad bohatý sklad jich průmyslu a musíme přiznat, že *veškerý* průmysl jich je *průmyslem uměleckým*. V té povšechnosti jsme tuze, tuze daleko za nimi. Naproti nim žijem život žebrácký. Poznali jsme nuzotu svou teprv roku 1851, naproti Světové výstavě v Londýně. Viděli jsme, že u nás národů západních umění zaujalo stanovisko již příliš ideální, že se příliš daleko odloučilo od života praktického, že holduje jen svékráse, zůstávajíc chladným, neozařujícím sluncem pro předalekou většinu našeho společenstva. Z druhé strany zas jsme viděli, že průmysl náš je veskrz až hrůza střízlivý, prozaický. Musili jsme brzy přiznat, že Orient je v tom vyvinut nepoměrně harmoničtěji, že třeba nám po jeho příkladu počínat sobě jinak než posud. Ne nesmyslná jen móda, zákon krásy že musí vévodit všemu;

„l'art appliqué à l'industrie" stalo se náhle heslem, všude narychlo zakládána „musea pro průmysl a umění" po příkladu musea v Kensingtonu a místo již jen s abstrahovanou myšlénkou zahrávajících sobě theorém estetických kázána všude pravda život osvěžující: „Co činíme, čiňme tak, aby *zároveň* odpovídalo pravidlům krásy; věc nám prakticky potřebnou zušlechťme formou a ozdobou."

Japan dospěl z východních národů nejdál. Umění není tam pouhý luxus, není kaviár pro lid. Tam se kupujícímu předkládá jen zboží vkusné, kupující ale také nepřijme jiného zboží než vkusného. Podívejte se na Japancovu výstavu – nenajdete jediné maličkosti, při níž by zhotovitel její byl nehleděl s láskou k tomu, aby se líbila. Ano podívejte se již na samo uspořádání těch věcí. Vystavili zlatou rybu „tojt ovari" a modrou látku na zakrytí podstavce upravili tak, aby napodobila vlnící se vodu; vyvěsili obrazy, ale způsob našeho věšení byl jim příliš bezmyšlénkový, oni sobě počínali tak, že obrazy ty dohromady tvoří zase nový obraz, celý koráb se stěžny a plachtami; atd.

Arci třeba říci, že umění se tam od praktické potřeby ani ještě neodlouplo, že samostatného stanoviska skoro ještě nemá. Také ne ideálního směru. Německý profesor by dřív si zoufal, než by Japanci vpravil, co že je „die Kunst um ihrer selbst willen". Přec jsou ale nějaké počátky, pozoruhodné.

Mohu mluvit jen o jich umění *výtvarném*. Hudby jsem neslyšel, literatury jich neznám. Vůbec je literatura jich až příliš málo posud známa. Víme jen, že mají básně i román i drama. A víme, že čtou velmi pilně, i nejprostší člověk že se zálibou přímo žíravou čítá kroniky a básnicky vyšperkované děje velkých národních hrdin. Mají velkého hrdinu Jošitume, jenž přeskočil devět nepřátelských korábů, mají humoristické epos o sedmi prožralých hoších „Fuka-čin" čili „šťastných syncích", ale dovídáme se o nich po prvé zde na výstavě a mohli bychom vyprávět jen to, co nám tu chudého vypravují některé relífky na bronzech a emaily na porculánu.

Architektura rozvinula se ve formách jednoduchých.

Sledoval-li někdo bedlivě popis, jaký jsem podal o obyčejné budově japanské, městské či venkovské, má pojem o *veškeré* jich architektonice. Sám palác mikadův, ač má objemu několik mil, skládá se prý ze samých podobných budov menších, mezi nimiž dvory, sady atd. Jako Japanci z divokých Ainů, povstaly zas budovy prosté ze stanů, a povšechný ten ráz mají posud. Že pak co hlavní stavební látky užívají dřeva, vyvinula se na budovách pestrá mnohdy kontura řezbářská. – Jeden vystavený model věže, altánovitě a stříškovitě do výše se po několika patrech pnoucí, dokazuje, že také chrámový sloh čínský do Japanu se dostal, ale nezdomácněl.

Mimo v řezbách okrasních vidíme plody výtvarného umění také na japanském bronzu a japanské keramice. Vše, co je u Japance výtvorem pouhé fantasie, je *groteskní*; poukazuju opětně k draku rjó, ke lvům sisi a j. Obrovská socha Dajbuta, o níž se vyprávělo, že po kusech přiváží ji vozmo z Terstu, zdá se že byla pouhým nějakým výmyslem nebo nedorozuměním, neviděl jsem jí. Kde napodobuje Japanec ale plasticky přírodu, je věrný, přirozený a nejvíc humoristický. Ovšem je plastika zas hlavně ve službě průmyslu, a proto musíme si jí všímat na bronzech a porculánu. Nádoby jsou co nejelegantnější, často „antické“ v našem smyslu. Kresba jich relífů je smělá, obsah jasně podán, a obsahem tím jsou nejvíce scény ze života různých zvířat, pojatého humoristicky.

Nejsamostatněji vyvíjí se malířství. Obrazy jsou v zámožnějších rodinách předmětem velmi oblíbeným. Jedna jizba je určena pro přijímání návštěv a zde je „místo pocty“ pro hosta přímo naproti „takonomě“. Takonoma je malý výklenek či odevřená prostora ve zdi, v níž stojí váza s čerstvými květinami; vedle výklenku visí obrazy, ale nikoli po celý rok stejné, nýbrž *rozmanité dle pokračující roční doby*.

Obrazy japanské nejsou většího rozměru. Buď jsou malovány tušem nebo barvami vodovými – akvarely –, japanští malíři dovedou ale také užívat barev gumových a olejových. Předmět jich je obyčejně jednoduchý, kytka, zpěvný pták

letící k slunci, kachnička, ryba s hlavou nad vodou a dobře odstíněným tělem pod průhlednými vlnami, vodopád, vyobrazení domu, zahrady, dvou neb tří lidí. Vše to vždy jako by spělo do výše, lehýnce se povznášelo k milovanému slunci; obyčejně vidíme předměty tedy, jako bychom stáli níž, v tak zvané perspektivě „žabí“.

Na všechen způsob stojí japanská malba výš než čínská. Není vázána na pouhou konturu, nejde jen do plocha; barva se omlazuje do tónu mírnějšího nebo vyzrává zas v silnější, intensivnější; je tedy alespoň odstupňování zde, pozadí a popředí, měkká říza a skutečný pohyb. Tvář je oduševněna, obyčejně je v ní výraz lehce humoristický. Dovedou-li Japanci přitom portretovat, nevím, četl jsem jednou, že ne; ale nenahlížím, že by to bylo příliš těžké, co jsem viděl Japanců, vypadali všichni jako pokrevní příbuzní, z jediné rodiny. Osmnáct nejslavnějších malířů a malířek z Jeda – dámy zanášejí se hlavně uměním tím – přispělo pracemi svými, které jsou zde nalepeny na jedinou stěnu. Vskutku jsou mezi nimi talenty. Jdou ale ještě mnohem dál než naši krajináři, žánristé, historikové, jeden maluje vždy jen strom, druhý vždy jen pahrbek, třetí vždy jen rybu ve vodě atd. A když se některý povznese na komposici, je posud vždy jen satirická. Je zde jedna satira na vycházky mikadovy – dlouhý tah kobylek –, že snad Petr Schenk nebo Grandville nenakreslili nikdy nic smělejšího. Také zavádění evropské kultury dráždí jich vtip. Tištěné obrazy „jarmareční“, na nichž persiflován první omnibus, odevření železné dráhy z Jeda, zasedání parlamentu, evropské módy na ulici a m. j. jsou pravé perly obrazného humoru.

Musím ještě jedno podotknout. Zvláštní ten nepokoj, jaký se zdá být rozestřen po každém obraze japanském. Vše jako by se vlnilo a letělo. Japanec nejraději vyřezává i maluje rozedmuté vlny a letící oblaky, ale země a pahorek také jako by byly samá vlna, a kde je nakreslen člověk, letí roucho jeho větrem. Moře ze všech stran japanské ostrovy objímající a to vlhké nebe nad ním dodaly uměleckým plodům vlastní svůj tvar.

VI

Pousmál se, pokrčil rameny a pak mně odpověděl: „Jak své děti vychovávají? Jednou mně kdosi z nich řekl: ‚Ne to, co se tobě líbí a co tě vábí na dítěti, nýbrž čeho si váží dítě na tobě dorostlém, musíš v něm vypěstovat.‘“ A pak řekl něco vedle stojícímu Japanci, snad mu opakoval totéž, a Japanec se pousmál také. – Mnou oslovený byl lipský Sasík, od více let již učitel v Takanabe na ostrově Kiusiu, a jmenoval se Worny. Snad Lužičan? – Zde právě pomáhal rovnat *hračky* v skříni.

Zastavím se tedy ještě u těch dětských hraček, než Japan opustím. Zde je alespoň slyšet tlukot srdce. Člověk nemusí rozumět jedinému jamickému slovu, a přec zde porozumí ihned zas celé té mluvě lásky rodičů k dětem. Ovšem je ta mluva po celém světě jediná: šepotavá, když tvář dítěte rumění se hravým snem, jásavá, když zralé, zkušené oko stápí se v ten zrak ještě nevinný, radostně lesklý. Po celém světě má dítě vůbec práva stejná, třeba by Němec věc zas přehnal a přímo dokazoval, že „s povinnou *úctou máme hledět k dítěti každému*, poněvadž *může* být v něm símě pro budoucí *novou spásu* naši!“ Ne pro budoucí spásu, pro vlastní, nezkalené blaho své jsou děti tak mily.

Četl jsem jednou, že „Turek a Japanec milují děti své velmi“, tedy snad, chtěl spisovatel říci, nejvíc ze všech národů. Nová as přehnanost. Avšak jiné srovnání zdálo by se mi lepší. Jakož mezi národy západními Angličané odchovávají lidí nejstatečnějších, nejvelkomyslnějších, ve vědách a uměních nejobratnějších, což jedině může rozhodnout o hodnotě systému vychovatelského, zdají se mně zas Japanci být Angličany Východu, nejlepšími vychovateli mezi národy východními.

Již zde samy ty hračky nedovolují pražádného porovnání mezi Japanci a Turky. Nikde ve světě není prý tolik krámů hračkářských jako ve městech japanských – a v Cařihradu na příklad marně bys hledal krám podobný, tam se celá produkce dětských hraček i obchod s nimi skryl do zalezlého

koutečku v předměstí Ejubu, jako samo dítě do harému k matce; japanská hračka je elegantní – turecká (je vystavena také zde) je co nejhrubší; japanská hledí vychovávat – turecká jen čas ubíjet; atd.

V „pavilonu dítěte“ bude prý také na odiv upravena japanská jizba dětská; když to ale s úpravou celou šlo tak zoufale pomalu! Snad bude úprava taková, jaká bývá v den „všeobecných narozenin“. Dítě tam neslaví skutečný den svého narození, nýbrž všechna děvčata dohromady „třetí den měsíce třetího“, totiž 3. března, a všichni hoši „pátý den měsíce pátého“, totiž 5. května. V ten den vlají s vysokých stěžnů před domy dlouhé flagy, a kde se během roku přirodil kluk, nadýmá se ve vzduchu obrovská papírová ryba. O té jsem se již zmínil.

A v den ten staví se na rohožku před hrající si děti také ty hračky „tendenční“, které nám tu mistrným svým provedením, především ale svým myšlénkově jasným výrazem nejprv napadají. Jsou to hračky „vychovavatelské“, neskonale vznešená dáma a galantně devotní k ní pán – zároveň prý portréty dávné slavné básnířky a současného s ní básníka –, pak manžel s manželkou, hostitelka s hostem, pro hocha figurky slavných hrdin, válečné zbroje, ale také – na odstrašenou – chlap opilý sakim, líhovinou to z rýže. Hračky ty dostávají jen do svých desátých narozenin, pak přestává hra s nimi a nastávají hry spíše gymnastické. Starý to zvyk, prý již přes tisíc let starý, mluvíť se o něm již v legendě přes devět set let známé.

Ve všech hračkách zde vystavených převládá již zase rozkošný humor. Podívejte se na tu kočičku zapřaženou jako kůň, jak si s komickým obdivem svůj přístroj prohlíží; na toho „muzikálně vzdělaného“ draka, jak si sám aplauduje – neboť v Japanu se aplauduje jako u nás –; na toho krásného ptáčka, jak si zobákem čistí natažené křídlo své; na to tučné, smějící se „baby“ či děcko, mající „již nyní šikmo střižené oči“, jakž jistý žurnalista dost komicky o něm podotknul, a sotvaže jste se zahleděli, budete se s babym smát, a nahlas smát! Některé věci, jako japanská brčadla („vlky“) nebo

rakety na hraní s míčem, již nyní vídenští hračkáři napodobují.

Ale zdá se, že i v Japanu mají s dětmi „svůj kříž“. Mimo svého pemzlíku na tuš užívá tam kantor asi dost často také evropského zcela prostého „pemzlíku březového“. Prohlídněm si ještě jednou „jarmareční“ jich obrazy odtamtud: děti se co nejupřímněji perou – školáci skotačí, že pan kantor si až zoufá – děvčátko mlsá z hrnku zcela jako u nás – kluci převrhli ovocnářce koš – ty děti, ty děti!

PERSIE

I

Ještě do nedávna – posud nám to sluchem ječí – neslyšeli jsme z Persie o ničem než o hrůzném hladomoru. Statisíce lidí padalo hladem a zoufale vrhali se žijící na maso mrtvol. Zdálo se, že veškerý život tam už vyhyne. „Lásky nedbal více milující – nebylo vody mimo slzy sirotků – nebylo kouře z krbů, jen vzdechy vdov povznášely se co obláčky – lid požíral červy a červi požírali osení.“

A náhle zvěst o té bídě umlkla. Rozletěla se jiná. Šah perský vyjel si kvůli Světové výstavě na cestu po Evropě. S ním velké komonstvo a neocenitelné poklady; popisy se skvěly leskem nezměrného bohatství, každá řádka byla samý démant, smaragd a rubín. Zapomenuto strašné bídy po ulicích a náměstích teheranských, obraz Persie zazářil zas tak bohatě jako v povídkách Tisíc a jedné noci.

Také Vídeň navštívil tedy již šah. Ne nadlouho. „Abraham nenávykl sedět při jídle sám. (I vyšel ven a pozval si poblíž stojícího cizího muže.) Ale již při modlitbě seznal, že cizinec je Pars Geber a klaní se Ormuzdu a ohni, a vyhnal ho zas ven.“ Dali mu tedy – alespoň ve veřejnosti – na srozuměnou, že host je jen první den zlato, druhý stříbro – „třetí měď, rychle jeď“. A z Vídně se vydal na cestu zpáteční.

Letos bylo ve Vídni již mnoho „vznešených“ návštěv, žádná se ale Vídeňáků netknula tak jako návštěva šahova. Šah Nasireddin stal se jedním z nejzajímavějších předmětů výstavních, bez něho by výstava byla ztratila velmi mnoho. A pilnější čtenář našeho časopisu snad se pamatuje, že jsem hned po šahově pobytu v Berlíně vylíčil, jak bude přijat od žurnalistiky vídeňské. V Berlíně chovali se k šahovi chladně, ve Vídni musili se píšící pruští lokajové chovat k němu tedy sprostě, aby se přec milostivě pousmáli ti pro-

tektoři jich na Sprévě. Škoda, že šah nečte německy! Jako má radost, že poznal město ve světě nejkrásnější – nazval tak Paříž –, mohl by také říci, že poznal město nejsprostší. Vrhnuli se na svého hosta se zuřivostí, která přecházela až v šílenost. Vypravovali o něm věcí malicherných, mizerných – vždyť víme, co dovedou tam všechno vypravovat a lhát! Kdyby měl šah ve Vídni moci jako v Teheranu – tam trestá se utrhačství uříznutím ucha –, nebyli by mnozí žurnalisté dnes již z trochu větší dálky ani k poznání. Ve vídeňské žurnalistice je jako na perských náměstích, kde ulehají karavany: hnůj vrší se na hnůj a v spoustě té se rodí žlutý škorpion.

Arci, asijský despota je k tomu spílání převděčným předmětem! Co jen vše známo o asijských despotech – a je toho mnoho –, může se mu všechno vrhnout do tváře. Nasireddin umínil si již roku 1855, že se poučí cestou po Evropě, a zapsal sobě předsevzetí to do svého deníku, jejž spisuje velmi pilně. V dobu velmi příhodnou věc provedl – je ovšem otázka, co z cesty domů přiveze. Možno, že byl po celé cestě přec jako Saadiho osel ve mlýně, se zavázanýma očima. Možno, že je jen jako smíšenina vody s vínem, a orientál konečně že přec převládá – těžko tu vodu odloučit! Možno také konečně, že zpustlost perských kruhů byla by i pro člověka nejgeniálnějšího a nejenergičtějšího nepřekonatelna. Nasireddin měl muže, rádce, jakých na Východu nesmírně málo. Mirza Taghy Chan, švagr šahův, dbal o poctivost v celé zemi, o blaho národa, přec ho musil k nalehání kněžstva a harému Nasireddin vyzvat, aby – si zvolil způsob smrti. Snad doslechnem zas něčeho podobného. Snad veškeré vymoženosti budou v tom, že telegrafické dráty povedou se přes rozvaliny hnilobou rozpadlých měst a vesnic a že železnice vystaví se životy poddaných ve prospěch hrstky cizinců. Snad se pro vlastní blahobyt národa neudělá pořád pranic a uslyšíme o hladomorech ještě hrůznějších. A šah Nasireddin přece o „nauruc“, slavnost novoroční, pokryt démanty za miliony, zasedne v sále „Sulejmanova trůnu“, hudba zavřeští, děla zahučí, lidé, koně i sloni se uklonní,

a mezi šahem a vezírem rozepřede se předepsaný hovor: „Jak vypadá vše v zemi?“ – „Nadmíru krásně.“ – „Byli úřadníci moji poctivi?“ – „Praví andělé.“ – „Jaká je žeň? Je chleba dostatek?“ – „Špejchary ani nestačí a chléb je lacinější než kdykoli dříve.“ Šah ví, že to lež, musí ale v Persku snést ještě víc než lži jen takové.

Přec není na místě to nemírné nadnášení se Okcidentu nad Orientem – „Graeci omnia sua in immensum tollunt“. A také není na místě sprosté to nabíhání na hosta Nasireddina. Konečně – takých Asiatů je přec jen málo! Kolik tomu let od Daria a Xerxa? Kdy přišel nějaký šah do Evropy pro poučenou?

Já děl: „Zdaž někdo již jak tento rozkvětl?“
*On děl: „Já alespoň o žádném nečetl.“**

O Nasireddinu mluví cestovatelé jako Malcoln nebo Jaubert, Vambéry nebo Brugsch velmi slušně. Nevím, mohla-li by se na něho také plně užíti starého Evhadeddima Enveriho „Kasida na šaha Nasireddina Tahera“ (12. věk):

On, jehož slovo spravedlivo, pravda čistá,
přísného směru, syntaxe jak arabská,
on, kterýž nikdy, nikdy neuklamal –

ale cestovatelé jmenovaní líčí ho co muže vůbec spravedlivého. Arciže asijsky, řekněm hned persky ukrutného!

Umí dát zakopat vzpurné kněze svrškem těla do země, nohy ve výši jim roztáhnout a k noze souseda přivázat – čemuž se tam říká „zakládání vinice“.

Umí dát vinníku vytrhat zuby a zatlouci mu je ve formě půlměsíce do lebky – čemuž se zas říká „vykládání pochvy“.

A umí dát přikovat železné podkovy na nahé nohy a mrskat pak odsouzence do tance – jmenuje se to „tanec babiů (nejnovějších kacířů)“.

A jak se s tím zas srovnává, co vypravují o jeho vzdělání?

* Verše z Ansariho kasidy „Na počest Nasar Ben Seboktegina“.

Nasireddin je prý dobrý historik, zvlášť znatel historie moderní. Je prý přítel krásného umění, v malbě víc než pouhý náš diletant, v architektuře vynálezce zcela nových fasádních okras – o čemž poslednějším ostatně ještě něco promluvím. Je také pilný literát, přeložil do perštiny z francčtiny Don Quijota – román tedy satirický! – a psával pilně verše. Některé z jeho veršů dal a přeložil mně již dříve krajan Čech – kdepak by nebyl krajan Čech! –, usazený co lékař v Teheranu a sprovázející šaha po jeho cestě evropské. Pomyslete si „zakladatele vinic“ a „tanečního mistra babiů“ a čtěte:

Jako vítr solné pustiny, tak tvá láska, drahá má;
já jak poutník před ním putuju, k městu lásky, drahá má.
Zasáhnul mne vítr žíznivý na mé pouti, drahá má,
skryl jsem obličej svůj na zemi, k ochraně své, drahá má.
Může být, že vichr tělo mé v kostru spálí, drahá má,
a zas písek jednou odvěje s bílých kostí, drahá má:
budou v cestě bílé kosti stát, v cestě k Tobě, drahá má,
k výstraze, až budou putovat – jiní k Tobě, drahá má!

Těžko Nasireddina odsuzovat a ne hned zas zastávat, těžko zastávat a ne hned zas odsuzovat, těžko vůbec vodu odloučit od vína. Víme, že jedná se o despotu asijského, ale také víme, že vídeňským žvástalům netřeba zas věřit nic. Allah velmi mnoho šahu Nasireddinu asi odpustí, co mu vídeňský žurnalista odpustit už jednou nemohl.

Hlavní jeho, neodstranitelnou vadou bylo, že nebyl – vídeňským židem. On dále nejedl vidličkou, jen rukou; elegantně sice, jak všichni tvrdí, ale to je jedno – chyba! On neseděl na židlicích, nýbrž na kobercích – chyba! On ve dne spával a v noci, v době, kdy „Mahomed kdys měsíc vyřezával“, zase dle přirozeného zvyku horkých zemí bděl – chyba! On dle náboženského svého zvyku obětoval denně skopce – chyba! On dle perského zvyku, o jakém jsme posud u každého cestovatele četli, na důkaz otcovské své lásky beře k obědu, při kterém je takto sám, vždy jednoho svého synka k sobě – chyba, z otcovské lásky učiní se pohlavní

hřích! On se neklonil před každým generálem a ministrem rakouským, statisíce zkřivených zad vídeňských se proto zachvěly hrůzou – strašná chyba, řežte ho!

Nasireddin je Turkman, Kadžár, ne Pars, nemohli mu tedy přičíst faktické nectnosti perského nynějšího lidu, ale – přičetli mu je přec. Co mohli, vypravovali o perské družině, na vrub šahův. Především je mrzela mlčelivost šahovy družiny. Ta mlčelivost orientální, o níž Saadi tak pěkně pěje: „Buď jako hora a uč se mlčky snášeti, chceš-li vynikat jako hora nad oblaky! Buď jako skořepina a odevři rty své jen perlám; tvá hlava budiž zápasištěm myšlenek, ale aby neuběhly, neodvírej zábradlí.“ Oni arci as Nasireddinovi sluhové nečněli nad oblaky a ústa jejich nevypouštěla nejspíš pražádných perel! Také není o to zrovna co stát, aby Peršan promluvil; obyčejně lže. „Nejspíš že jsem spolkl někde kus bláta,“ míní pak zcela lhostejně, když je postižen. On má vůbec velmi hezká pořekadla. „Vždyť v Rusku také jedí (kradou),“ a krade jen což děláš! Je sice zuřivý šiita – „šeitan kuli“, otrok ďáblův, jak mu zas sektář sunnita nadává –, ale modlitbu vykonává jen tenkráte, když ho někdo vidí. Pak ještě co nejnedbaleji. Vstal třeba právě od lurče a dal k němu za sebe zatím náhradníka. Modlí se, jedním okem pošilhává k nebi, druhým na hru. „Bůh jest jediný a věčný bůh! – Táhni vlevo! – On neplodí a nebyl zplozen. – Dej přece pozor! – A žádná bytost se mu nevyrovná. – Vždyť kladeš šestku, osle! – O bůh jest tuze veliký! – A ty za mne zaplatíš, když prohraju!“

Také poníženost vytknuli sluhům šahovým lokajové berlínští. Ale je známo, co smýšlí Kadžár Nasireddin o té perské poníženosti. „Jen aby mne nevyzpívali až z Iranu ven!“ vzdychl si kdys při písních teheranských dvorských poetů.

Komické je, že ve Vídni, „zesprosťačelé Paříži“, vytýkali Nasireddinu přílišnou vilnost! Jak kde na ženskou se podíval nebo jak kde na ženskou sáh, už to bylo v novinách. Hezky podrobně popsáno, snad pro vyšší dívčí školy. Ono je prý sice velmi dobře, když muž může být bez ženy – „muž je

měsíc, žena oblak, líp měsíci bez oblaků“ –, ale když má, privátně alespoň, každý muž o tom přec jen jiné náhledy! Zvlášť člen té dynastie Kadžárů, založené ostatně – kleštěncem! Již nástupce kleštěnce Agy Mohameda, jeho bratrovec Feth Ali, měl, když roku 1834 umíral, synů, dcer a vnuků 784, a o nynějším Nasireddinu vypravují se také chvalitebná čísla. On je snad rád, že pro nějakou dobu zprostil se svého opilého harému v Teheranu, kde se pije arak co „studené thé“, a když se sejde někde s „příhodnou“ Evropankou, odehraje se hned akt lásky přenadšené. On „Sal“ a ona „Rudabe“, zcela tak, jak Firdusi o nich píše. Nechť se ale nikdo nemýlí, že je to divoká vilnost, ne pravé manželství! Po „persku“ platí také manželství „na čas“ a Nasireddin má stále svého oddávajícího mullaha s sebou. Tak oblíbené je tam to manželství „na čas“, že podnikavý mullah zasedá tam před „jistými“ domy, a kdo vchází, může se od něho za měďák dát pro ten čas oddat.

A Vídeňáci nežurnalisté mají na šaha zlost zas proto, že „dal málo vydělat“. Povídalo se, že přiveze s sebou démant Deria-i-nur – Moře světla –, a Vídeňáci mysleli, to že pro ně. Avšak dynastie Kadžárů slyne svou lakomostí, a když Nasireddin hází doma o Nový rok peníze mezi lid, musí dřív lid nanést pěkně darů. Výdělků bylo ve Vídni ze šaha tuze málo.

Konečně si šah Vídeňáky ale přec trochu získal.

Schah Mahomet hat gut gespeist,
und gut gelaunet ist sein Geist –

a v dobrém rozmaru tom dal Nasireddin přinést své kufry a začal z nich rozdávat řády. Je známo, jak dětinskou radost mají Vídeňáci z řádů! Ale některý bere přec stříbrnou tu hračku do ruky, potěžkává ji a vzdychá: „Ani dvacetník bych za to nedostal!“

II

Persie patří mezi ty země a Peršané mezi ty interesantní národy, „z nichž už několikráte něco bylo a o nichž se lidé hádají, bude-li z nich ještě jednou něco“.

O zemi nemůže být vlastně skoro ani řeči. Vzdor svému rozmanitému podnebí od rovníkového parna do sněhové čáry, vzdor svým skalným ladám a solným, přeobsáhlým pouštím je to přec jen země, která leží poblíž biblického ráje. Země nejkrásnějších turkysů a největších safírů, kraj širazské révy, který nám dal do Evropy broskve a melouny, nad ním, nad krajem tím podnebí, v němž vlastně „žádný člověk nezahyne“, poněvadž třeba nepohřbená jeho mrtvola nikdy nesetlí, jen do mumie suchým, jasným vzduchem vyschne.

Jinak s národem. Říkají sice Peršanům, že jsou „orientální Římané“. Totiž národní amalgam jako římský národ kdys, kde malý kmen původní podrobil a přizpůsobil si sílu kmenů jiných, v nichž se počtem skoro ztratil, duchem přec jen zcela je dle svého přejinačil. Ten národ „orientálně římský“ má teď ale odpolední svou siestu. Je teď zbabělý, beze všeho mravního základu – je ale zcela vysílen?

Nezdá se. Pravda, že dřímají teď šťávy jeho, druhdy tak svěží, tak bujné. Obrovskou, přerozkošnou vypěstovali na příklad literaturu, ani plody literatury té nejsou jim více platny. Mravoučné verše Saadiho staly se maně citovanými a hluše poslouchanými příslovími, hrdinské Šahnameh Firdusiho je jim nanejvýš pěkným čtením jako – nám hrdinský zpěv o Záboji, a Hafisův opojný Divan propadl docela již smutnému osudu: v harémech píchají do něho špendlíkem jako česká děvčata do prorockých jarmarečních knížeček, v mešitách pak kroutějí jeho myšlénky o víně a ženských, o směšnosti politiků a kněží tak, aby vykroutili vhodný výklad pro šiitství jako naši kněží ze Šalomounovy Písně lásky o křesťanství. Je to smutné, ale není rozhodné. Pravda, že jsme viděli v dějinách již u několika národů, že po nejvyšším rozkvětu literárním přišly oubytě. Duch národa dosáhl nejpěknějšího květu a pak pohodlně se rozpadával.

Také ale pravda, že národ, dokud *vůbec* žije, je schopen více jar. V jednom směru, určeném individualitou národa a danými vůbec místními poměry, síly jeho se sice vypotřebovaly, ale již není teď žádný národ ohraničen pro sebe, myšlénky, popudy a zcela nové símě přichází k němu od národů ostatních a budí síly v něm posud *nebouzené*. Možno, že u Peršanů bude právě tak. Jich kultura je vcelku naší velmi blízka, příliš z daleka by nemusili začít. Možno, že by Firdusi, kdyby v nynější nicotě žil, opět se potěšil slovy: „Slyš, vždyť slavík *staropersky* mluví!“ Něco z té „římskosti“ mají Peršané na všechen způsob posud. Jsou sice opanováni Turkmanem, Kadžárem, ale hlavní jeho prací je, aby pobijel vlastní kmenovce své ve jmenu Parsů.

Je jen potřebí, aby se vzrušili mravně. A k tomu je právě nyní čas. Krásný, divný záchvěv je teď po Iranu. Vyvstal tam nový mesiáš, ne náboženský tak jako sociální: Mirza Ali Mahomed ze Širazu, nazývaný „Bab“ (brána). „Nikoli proti islamu, proti zločinnosti (všemocného) kněžstva mluvím.“ Především hleděl zas napravit zpustlý život rodinný, zapověděl rozvod manželský, netrpěl mnohoženství ani manželství „na čas“, odstranil všechny náboženské ceremonie co prázdné hříčky, ženu postavil naroveň s mužem, zrušil rozdíl stavů, kázal snášelivost s cizinci. Idey to pro Orient zázračně velké a idey ty – našly v Persii již tisíce nadšených mučedníků! Bab zastřelen, babiové trýzněni a pobijeni – ale stále se množí počet těch, kteří hoří pro směry čisté. Jakoby za prvních křesťanů! – Firdusi! –

Při národu mne především – mnohdy jedině – zajímá význam jeho ve světě duševním. Nevyčítám jej snad pouze z kněh. Přec ale, přiznám se, postál jsem si v perském oddělení Světové výstavy nejdéle před skříní, v níž byly knihy, – třeba jsem jim nerozuměl. Tak prapodivný dojem činí ty psané stránky!

Snad každého navštěvovatele výstavy vábí Orient přede vším jiným. Už za dětství jsme se zapřádali do něho sny svými a dorostlí lačníme zvědít, co z těch snů bylo *pouhým* snem. Tam, tam na Východě začalo srdce lidstva bít! Tam

začal člověk myslit! Jak čarokrásné musí být vše v krajích těch, kde jsou nejčervenější květy pod nejmodřejším nebem, nejzlatější hvězdy v nejzelenější noci! A když projdem vším tím, co nám Východ na ukázku sem poslal, je nám nějak teskno. Nerozumíme té harmonii mdlých barev, té vybledlosti všech tónů, zdá se nám, že se procházíme garderobou nějakého minulého věku, i nejnovější že vlastně není nové, že dlouhým užíváním již pobledlo. I když sobě pravíme, že všem těm barvám a tvarům lze porozumět jen na Východu samém, s celým vůkolím, připadá nám vše přec jen vyžilé, překonané. Je nám přitom, jako bychom hleděli na vlastní své rodiče, ale prostěj vychované, jichž je nám proto líto. Avšak synovství své nesmíme skoro v ničem upřít.

Podívejte se na příklad tedy zde na ty knihy! Máte tu spisy učené i náboženské, opisy z pěvců z dob nejlepších i z dnů pak těch, kdy pěvci již „udušovali hlas přírody, naplňujíce sobě ústa perlami a listy růžovými“. A vzpomeňte sobě pak na kancionály po kruchtách a na misály po oltářích našich kostelů. Tentýž způsob malovaných a zlacených iniciálek, tytéž odstavce a to promíchávání notami, totéž vstřikování červených řádek do černého písma! A kdyby vám to začal perský učenec, kněz, předčítat, učiní to zcela toutéž dudláckou notou, jako když náš kněz má responsorie. To cizé, čistě orientální, dávno odumřelé, a přec udržované budí také v našich chrámích někdy stejnou tesknotu, jejíž příčin ovšem většina není si vědoma.

Vyložené knihy jsou ze sbírky jednoho z perských princů a vesměs psané. Tisk je v Persii sice znám, ale je tuhý zápas proti němu. „Chudý učenec,“ praví Bodenstedtův Mirza Schaffy, „který kvůli rozmnožení svých vědomostí sám si knihy opisuje, nezmaří času svého při knihách špatných. A na tom pranic nezáleží, rozšíří-li se kniha pomalu či rychle. Vždyť již král David řekl, že před bohem je tisíc let jako den.“ Knih mnoho rozšířených prý by sobě lid nevážil; bavil by se jimi, nepoučoval. Knihy jsou prý jen pro učence, chce-li lid něco vědít, ať se zeptá učenců! A jsou snad v Persii od té doby, co je zde tisk znám, větší básníci a myslitelé?

III

Tolik je jisto, že kdo nemůže sám cestu do Orientu vykonat, nikdy a nikde na světě se o něm nepoučí tak, jako teď na vídeňské výstavě. Anglie vystavila tu průmyslné i přírodní skvosty Východní Indie, tamějšího archipelagu a pak australského souostroví, Francie a Nizozemí zobrazily bohatství svých kolonií, soukromník Marpurgo podal nám Tunis, vlády dotýčné nám podaly Turecko, Egypt, Persii, Čínu, Japan. Vidíme plodiny všech těch zemí, vidíme vznik či zánik jich umění, jich domy, jich lidi, celý způsob jich života. To, čeho jsme v „orientálním směru“ od výstavy očekávali, *poučení*, dává se nám v plné míře; toho, čeho zde očekával Orient vystavenými výrobky svými od nás, dostane se mu také. Orient nechtěl konkurence s námi, chtěl jen seznání, uznání toho, čeho byl dosud dovedl *ze svého*, a uznání to musíme mu v přemnohých pádech přiříknout plně. Řekl jsem již, že Persie je kulturou svou nám z celého Orientu nejbližší, proto také nejspíš oceníme to, co nám zaslala na odiv.

Také Persie, jako Egypt, Maroko, Turecko a Japan, podala na výstavě ukázku národního svého stavitelství, a sice v „životní velikosti“. Postavila celý dům ve slohu svém, nikoliv dům obyčejný prostého občana, nýbrž boháčův, třeba vládcův. Jaký to obrovský, *základní* rozdíl mezi domem perským a ostatními budovami orientálními! V Egyptě na příklad i jinde hledají štěstí života za mříží a vysokou stěnou ochrannou, sami v sobě tedy a v rodině své; perský dům je také vypočtěn a určen pro rodinu jedinou, ale neodlučuje se od světa ostatního, úsměvná, veselá jeho tvář ukazuje se sousedům, *nechce* být sama, chce být v kruhu tváří rovněž veselých. Škoda, že tu není postavena také nějaká perská mešita! Škoda vůbec, že tu nepostaveno východních chrámů víc se svými rozkošnými minarety, z nichž je selčucký jiný než turecký, turecký jiný než arabský, arabský jiný než zas ten zelený minaret perský, opletený jakoby stuhami odhora dolů a s krytým balkonem nahoře jakoby s lucernou! Všechny ty východní chrámy mají jednu myš-

lénku základní: stěnou obehnaný, *uzavřený* modlitební dvůr, kolem něho arkády. Perský chrám ale hledá krásu svou právě v opaku, v nákladném, velice ozdobeném *průčelí* s hodně odevřeným portálem. A ten ráz má pak také bohatší dům profánní: co možná pěknou fasádu, zvoucí příchozího, aby vstoupil dovnitř. Takto je hlavním znakem perské architektury vůbec: lomený oblouk, hruškovitá báň, uvnitř okrasy jako v stalaktitové jeskyni.

Pro věčnost není ovšem perský dům ten zde vystaven, ani ne pro tak dlouho jako nepoměrně solidněji stavené budovy khedivovy. Vždyť v samé Persii nestaví se nyní již pro věky. Krásné budovy, jež v Ispahanu vzrostly za Safidů, za Kadžárů volně se teď rozpadávají a Teheran, nynější město hlavní, „dokazuje, že povstal z pouhého táboru turkmanského“. Vše je slepeno ze surové hlíny, řádný český liják by odplavil celé město, i hradby lze „dobýt stříkačkou“. A co má být budovou lepší, vystaví se ze dřeva a pálených cihel a pokryje na všechny strany nesmírnou lesklou a barevnou parádou, ne sice valně trvanlivou, ale význačnou a vskutku příjemnou. Dokud nebyla ta paráda nalepena na dům ve Světové výstavě, nelišil se skoro ničím od budov našich, na příklad od některé jednopatrové vily s bohatěji lámanou střechou. Jakmile ale byla upravena, zazářil dům v letním slunci jako skleněný zámek z našich bájek. Dům zde nyní stojí, jak by z křišťálu byl vykvětl.

Podrobně perský dům popisovat nebudu, bez výkresu nedojde slovo cíle. Jen všeobecně líčím. Stavitelem byl přední perský architekt Husejn Ali a sestavil dům dle nejlepších vzorů, předek dle Babi Humainu, zadní část dle Džesme sultan Abad. Předek má velmi bohatý profil. Střední jeho část, v šíři pět oken s ostrými oblouky, vystupuje značně před postranní křídla. Schody, kryté, vedou z pravé i levé strany do vyvýšeného přízemku. Po celé fasádě je ladná rozmanitost, vidíme silně vystupující římsu, souměrně vsazená okna s barevnými skly v překrásném dřevěném mřížoví, stěnu kvůli okrasám rozdělenu na souměrná pole, oblouky nahoře goticky lomené, persky stranou vypouklé.

Okrasami je dům pokryt jako Maďar šnůrami. Hlavní jich upravení řídí se právě dle formy lomených oblouků, sbíhají se jakoby v klenutí a s klenutí toho visí pak zas dolů jako stalaktity v krápníkových jeskyních. (Křišťálové a stalaktitové jsou také formy stukatur *uvnitř* budov.) Ozdoby ty jsou nejvíc upraveny ze samých drobných, zrcadlových sklíček, zapevněných do sádry. Pomyslete sobě zrcadelnou tu fasádu v plné záři sluneční! A přec neoslňuje přílišně, alespoň neunavuje. Jemné, dobře upravené linie bílé sádry umírňují lesk a malá políčka mezi tím jsou vyplněna pestrými, ohnivými malbami. Malby ty jsou buď krásné arabesky, kytice, košíčky s kytkami, nebo mythická zvířata, jako obraz ptáka anky, tak velkého, že „Noemova povodeň nemohla ho se země ani nadzdvihnout“, nebo i zemský znak perský: lev s mečem v jedné, ohonem svým v druhé tlápě a s vycházejícím sluncem za sebou.

Zrcadlová, tak efektní fasáda je prý vynálezem nynějšího šaha Nasireddina. My, kteří jsme se trochu s dějinami architektury obírali, víme ovšem, že zrcadlového skla užívá se v perském stavitelství co okrasy již odedávna. V Ispahanu, čtli jsme, jsou v palácích Abbasa Velkého a potomků jeho síně, jichž sloupení je vesměs zrcadlové. Nasireddin by byl okrasu tu tedy z vnitřku jen na zevnějšek přenesl. Ale architekt Husejn Ali tvrdí, že celá myšlenka zcela znovu se zrodila z požehnané hlavy šah-in-šahovy, když hlava ta – „prorok račiž ji mazati nejvonnějšími mastěmi ráje“ – jednoho dne spatřiti ráčila oslnující lesk Velké solné pouště perské. Jen kdyby ostatní dvorský ohon šahův – chvost i nejvyšeptalejší ředkve je vždycky ještě palčivý – netvrdil zas, že Husejn Ali „je mizerný pochlebník, chlap na všechny strany čpící, jehož jmeno budiž prokleto jako Omarovo! Abu Bekr stokrát, Husejn Ali tisíckrát nechť denně zcepení žízní!“

IV

Tak as jen třetinu pobočního křídla zaujímá vlastní „perské oddělení“ a to věru není mnoho! Ale i ta třetinka, divným způsobem položená mezi Čínou a – Rumunskem, dojímá víc co sbírka starožitností než jako část výstavy živého světa. Zdá se nám, že vše to, co spatřujem v těch několika dlouhých skříních, je již dávno dáno na odpočinek, zvadlý, uschlý list, chovaný jen tak na památku. Staré knihy z 10. a 11. věku, v nichž písmem „nastalikem“ psalo nesmrtelné verše své některé perské „slunce poetův“ – „šams eššanara“; ještě starší, prastaré desky s písmem klínovým; hudební nástroje groteskních, dávno přežilých forem; zbraně a zbroje jako v našich zbrojnicích po vymřelém rytířstvu. A vedle toho iranské drogerie, jichž silná, opojná vůně jako by vycházela z balzamovaných mumií.

Ovšem jsou nesmírně zajímavy ty jemně ciselované, zlatem prokládané čepele „damascénské“, ty dlouhé, nápisy co nejpěknějšími arabeskami pokryté pušky, kovové přílby s vysokým hrotem, malé, kulaté štíty, kožené čepice, drátěné košile, brnění na ruce a na nohy! Vůbec jsou předměty zhotovené z ocele nebo z bronzu vskutku vesměs velmi vkusně zhotoveny. U takové kovové mísy nebo u čistě perského džbánu – džbánu to o čtyr nohách a s dlouhým výčepním hrdlem – můžeš si postát hodiny a stále sledovat labyrint jich přerozmanitých okras. Rovněž krásny jsou zlaté šperky a stolní náčiní ze stříbra, vesměs práce zlatníků širazských, dýmky z ebenového dřeva se vzácným stříbrným kováním, papírové svítilny zadělané nahoře a dole do stříbra atd. A právě tak zajímavy jsou také ty staré nástroje hudební. Přepodivné tvary a kombinace! Tympán stojící na podlaze, hodně vysoký a mající zcela formu staré, obrovské vázy čínské; citera jako naše střecha sdělaná; perletí bohatě vykládané housle, jichž resonanční částí je prostě koží potažený bubínek, atp. Ale též práce nové mají tradicionelní formu starou, takž ty malované, lakované, vyřezávané, perletí a kostí vykládané skřínky, malované lože s garniturou se-

dadel, mosaikové stolky, řezby na pštrosích vejcích, z nichž učiněna číše, šachovnice s kovovými figurami – vše to již našlo své ctitele a je již rozprodáno.

Avšak jsou také odbory perského průmyslu, které stojí rozhodně vysoko nad dovedností naší. Gazelí pergamén (slavné dřív papírnictví velmi skleslo), oslí chagrin jejich je nedostižitelný, okrasy na jich vlněném zboží jsou daleko jemnější a krásnější než na zboží evropském. Nádobí fajansové je jakoby porculán, zato je zas porculán špatný, a co vystavěli dobrého, je patrně čínské, ne perské. Vyšívané šlojíře, přímo skvostně vyvedené, mají stále houf obdivovatelek před sebou. Každá studuje, každá pronáší své mínění o způsobu práce – žádná si asi cos podobného nepořídí. Vždyť je perský ten šlojíř pravá, neproniknutelná zeď, a šlojíř evropský – nu ten je pěkný rámec, nebo lákadlo, nebo toaletní prostředek pro krásu pleti nebo cokoli podobného, zdí není a nesmí být!

Přímo vítěznou je Persie svými koberci a šály. Perský výstavní komisař, černovousý, zasmušilý Mirza Petros Chan sedí tu od rána do večera vedle svých tkaných pokladů, jichž je v několika jen skříních za padesát tisíc dukátů. Obyčejně sobě těch skvostů výstavní navštěvovatel málo všimne, drobné, květnaté vzorky jsou mu příliš prosty, široký lem příliš málo křiklavý, a Mirza Petros Chan sedí nevyrušován a pokliden. Když ale přec přistoupí nějaký zvědavec a Mirza Petros Chan zpozoruje třeba jen z posuňků, že se tomu západnímu nevzdělanci líbí barvitější ovšem koberec chorasanský líp než ten skromný farahanský, tu se pomalu vzchopí, vezme zvědavci koberec z ruky, zavře skříň a usedne si zas na místo své – po upřímném odplivnutí. „Koni, šálu a koberci rozumí v Persii vzdělanec každý.“ Zato se dobrému Mirzovi vyjasní obličej jako iranské slunce, když přijde pravý znalec. Viděl jsem ho, když členové jury koberce perské prohlíželi. Lítal jako pírko, škubal koberce sem a tam, aby ukázal jich vlas a jich tkaninu, rozhovořil se a rozpovídal, možno že samým nadšením mluvil ve verších – když mu ale pranikdo ze všech přítomných nerozuměl!

Před dvěma stoletími bylo prý umění perské, pokud se koberců týče, ještě mnohem větší. Ale podnes nevyrovnají se koberce evropské – naučili jsme se jim také zas od Arabů – kobercům perským vzdor všem gobelinům a savoneriím! Na zemi mít nějaké „gebbeh“ a pod ním rohožku, aby byl krok co možná ještě elastičtější, na loži nějaké „sedžadeh“, po stěnách koberce z Farahanu a pak dle potřeby ještě ty ostatní druhy perských koberců v jizbách svých, patří podnes k libůstkám, jichž smějí sobě dovolit jen Rothschildové. A nejpěknější, nejtrvalejší koberce robí v Persii prosté ženy *Kurdů* a *Turkomanů*, věčných, surových kočovníků! Vždyť koberec povstal právě v stanu kočovnickém! Rychle musí být stan stržen a zase postaven, hrubý koberec je mu tedy zdí a podlahou, jemný oponou a ložem.

KURIOSITY

I

Jen tak pro zábavu chci mluvit o některých „kuriositách“ Světové výstavy.

Slovem tím snad jsem řekl vše již jasně. Není mně – na *Světové* výstavě – kuriositou Japanec se vším zbožím svým; patří na výstavu tu jako já, jsme sobě ovšem zajímavi, snad i velice zajímavi, však jen hlavně zvláštnostmi lišícími nás kulturně od sebe nebo řekněm i přírodopisně. Není mně také „kuriositou“ sebe větší a věrnější model Bosporu, Jeruzaléma atd., byť bych míst těch nebyl sám posud třeba spatřil, také ne loďka eskymácká, ne démantový diadém za 3,000.000 franků, ne perly černé a růžové nebo démanty růžové a modré, ne žralok kladivoun ze Středozemního moře, ne v ruské restauraci šunka medvědí a uzený jazyk sobí a ne v rumunském oddělení divoký kanec velký jako medvěd – *to vše poučuje*, baví sice také, ale nevyvolává úsměvu. Avšak je mně zde kuriositou vše to, co z kultury naší vlastní vyčuhuje co oklesť zbytečná, neúrodná, bezecílná, co mne nezajímá samo o sobě, vnitřním svým obsahem, nýbrž jen duševním stavem svých původců, kteří jako by se jen proto pachtili po něčem „vyšším“, aby obmezenost jich vyšla tím krutěji najevo. Zbytečnost je těch věcí hlavním znakem, směšnost jich průvodcem. Máme-li, jak se praví, vždy odevřené uši, abychom zaslechli vše možné špatné o blížním svém, můžem mít také pro jeho hloupost obě oči odevřeny, zvlášť když chce, abychom ho za ni ještě obdivovali.

Ovšem ale patří mezi kuriosity často i něco *historického*. Za doby své *nebyla* mnohá věc, které se nyní usmějem, pranic směšna, ale nyní vidíme, jakže jsme byli před věkem ještě v tom onom na cestách křivých a v jiném zas jak jsme byli ještě klasicky neohrabaní. Můžem, *musíme* se tomu pousmát

teď jako muž dětství svému, tento úsměv je nevinný, bez dětství bychom se nebyli muži stali.

Vždyť jsme „my lidstvo“ bohudík v tak mnohém pořád a nadál ještě dětmi! Měl-li někdo myšlénku, že k nynější Světové výstavě spořádá sbírku „evropského“ kroje od roku 1750 po nynějšek, bychom se zasmáli kabátům po opatek a copům po bedra, může za sto let směle učinit stejnou sbírku od roku 1850 a budou se zas smát cylindrům a frakům. Ujala-li se v Německu myšlénka vystavit modely německé „říšské“ pošty až k našim dnům, může se směle v tom ihned pokračovat dál – Stephensonově lokomotivě a prvním železničním vagonům usmíváme se již nyní. A není nám, dnešního již dne, komicky již významné pro celou dobu naši, že kamkoli se na příklad ve Světové výstavě ohlídnem, všude spatřujem sílu na odiv daných *peněžních kas?* Není to v každém ohledu „kuriosita“ a zároveň již i – kuriosita historická?

Mnoho jich tu ostatně není, těch kuriosit historických. V oddílu „z dějin průmyslu“ (výstava „adicionelní“ či dodatečná) stojí na jistém místě vždy houfec lidí. Stojí tu kolem několika pranepatrných, starých klavírů. Odklipují příklopy, zbožně sahají neumělou rukou na klávesy, stále se přitom usmívají. Někdy přisedne i někdo, kdo hrát umí; přejede nedlouhou řadou kláves̊ několikrát sem tam, pak zas vstane rovněž s úsměvem a krčí rameny. Nepatrné nástroje, jistě! Ale u nich povstala největší díla umění hudebního, u nich kdys sedávali nesmrtelní kantoři Schubert, Mozart, Josef Haydn, Beethoven! Zde úsměv platí nedokonalosti nástrojů a duchem prolítne myšlénka, jakže mohlo spineto to nepatrné alespoň jen znázornit mistru velduchu, co vysnil tak obrovitého a věčně krásného! Ozve se vtip: „Zde pochopuju, že Beethovenovi nebyla hluchota ani tragická,“ – vtip vskutku frivolní, přec dobrý. A svého času byl klavír ten obdivován! Darovalať jej Beethovenovi roku 1803 darem *Paříž* a jmeno zhotovitelů zní „Erard Frères“, posud v hudebním průmyslu jmeno slavné. Arci, „kuriosita“ je zde ještě jiná. Některý ten klavírek je na prodej a na prodej je tu také miniaturní podobizna sestry Mozartovy a jiné ještě

věci! To „na prodej“ nezvoní, viďte že ne? Ale kdo ví, co vede ty památky na trh – nemají-li trpký nedostatek hojit!

Nástroje ty patří k „historické výstavě“ města Vídně. V té je arci kuriosit více. Na příklad křeslo z kostí prvního slona, který – b ylo to roku 1554 – do Vídně zavítal. Nebohé zvíře! Kálidása o něm pěje, že „v očích mu září hvězda moudrosti a s čela že mu řine čistý med“, a zde objímá bělostný zbytek jeho těla neforemnou bytnost některého rakouského opata! Trochu nezvyklý materiál na křeslo! Dále je tu celá sbírka obrazů z dob tureckých válek, s „věrně“ pomordovanými pannami, napíchanými dětmi a jiným strašným masem. Pak stará kniha s vyobrazením ženy Vídeňačky a verši:

Eine fraw in Oesterreich kleidet sich
fein erbar und gar saeuberlich,
kein ueberfluss wird da gespuert,
mit tugend ist sie wol geziert.

Přebože, ty se změnily! Ale to je to, že už není preventivní censury! Takový censor – viz zde jinou rytinu – udělal přes nahá ňádra vyobrazené spící ženy křížem dvě čáry a napsal: „Přikrejt!“

Poučnou zároveň kuriositou jsou také ty *ethnografické loutky* na všech koncích výstavy. Divadelní krejčí říká velkým těm loutkám – jsou velkosti živého člověka – figuriny, malíř jim říká manekýny, pro ostatní svět nejsou k potřebě. Je to sic velmi hezké, když poznáme pod rotundou kroje moravské, v norském oddělení norské, v ruském kroj Kirgizů a taškentského žida, v tureckém všech národností Anatolie i Rumelie, v pruském když vidíme exempláry rozmanitých vycpaných vojáků pruských, ale prosté bidlo nám na ten kroj také stačí, nepotřebujem celých hloupých loutek! Fantasii nenapomáhají, spíš jí vadí. Ta dřevěnost a nehybnost postavy, ten vyzývavý lak mrtvé tváře, to do neurčita upřené, nelesklé, blbé oko! Zrovna tak jako ty pomalované sochy v katolických chrámech! Hledí se mrtvému materiálu dodat *klamu* života, sáhá se tím nad meze a účel, činí se něco, co *vždy je směšné!*

II

Nevím, jak se ten jistý parfumér jmenoval, ale řekněm že Olefactus. Týž Olefactus tedy navrhl ředitelstvu Světové výstavy, že bude *parfumovat rotundu*, tak aby voněla ve všech částech svých, od rána do večera a velice mile. Čert ví, co muže toho uvedlo na tu myšlénku! Hříšná ovšem není, vždyť papež parfumuje i „zlatou růži", dar za *ctnost ženskou!* Snad mu uvízl ze žurnálů v mozku výraz pro výstavu „chrám lidstva" a on chtěl se v něm stát knězem s kadidelnicí. Za Ludvíka XV. „la cour parfumée", nyní „l'exposition universelle parfumée" – pokrok! Snad chtěl učinit poklonu k výstavě se tak hojně přihlásivším mohamedánům (ostatně ve voňavkářství posud nepřekonatelným), aby se jim zdálo, jako by byli již přešli přes most El Sirath, do sedmého nebe, po jehož podlaze rozsypán mošus a šafrán. Snad chtěl, kde zrak má tolik potravy, dát také čichu něco, a čichem působit na mozek, aby „hlava stala se volnější, fantasie živější, satira kousavější, vynalezavost vynalezavější a paměť pamětnější", by každý v rotundě porozuměl pak kuriositě jiné, pročže tu postaven celý chrám – ze *stearinu* a velký pomník s velkým poprsím – z *milly* pro vynálezce de Milly. Nebo aby přec řádně pochopil, co je to tamhle na sloupu za obraz, ten obraz Laxenburku, zhotovený ze samých sirek, jichž různě barevných hlaviček užito jako stehů při vyšívání! – 230.000 sirek – skoro obsah 3000 škatulek – kolosální, ne? Snad se chtěl ale Olefactus jen prostě zalíbit bohům této země – „parfum" pochází od „per fumum" (dýmem) a řád je pěkná věc. Jak chtěl vonění to zařídit, neznámo. Snad jako orientálové, kteří dali třeba sto měřic mošusu do vápna při stavbě mešity, takže mešita za slunečního úpalu podnes voní. Snad chtěl velkým vonným vodotryskem jako –

Jako to učinil Jean Maria Farina, taktéž v rotundě, vskutku tryskem, ale jen malým, jímž stříká samá voda kolínská, ta nejpravější Eau de Cologne du codex. Falešných kolínských je jak známo mnoho, ale pravou mají jen potomci Jeana Marie Fariny, který ji vynalezl v Italii, v S. Maria Maggiore,

už léta spásy 1709. Od těch dob jmenuje se každý z jeho potomků Jean Maria ještě s nějakým třetím jmenem, jako se jmenuje každý vladař knížetství Reussu Heinrich. Každý si zde může zapamatovat parfum ten pravý, každý si může omokřit šátek svůj, třeba ten šáteček drahý –

Předrahý šáteček krajkový, a přec by ho sobě as nikdo nevšimnul, kdyby neležela zde cedulka, že na něm pracovalo *padesát dělnic po čtyry měsíce!* Mohl jej sice stroj zhotovit za měsíc, ale pak by byl šáteček zhotoven líp a nebyl by tak drahý. „Dobře jsi řval“, kdož jsi řekl, že by dáma, která sobě šátek ten zakoupí, když jej pak nese, měla mít za sebou vždy průvod těch padesáti nebohých, bledých pracovnic. –

Někde by šátek s kolínskou vodou zde přece byl dobrý! Na příklad v oddílech hospodářských, kde jsou vystaveny *sýry*. Sýr není ovšem žádná „výstřednost“ aniž jiná kuriosita, ale je zde u něho napsáno, že zhotovitel jeho je hrabě *** nebo kníže *** nebo pán ještě jiný. Těší mne, že se konečně přec něčemu naučili od sedláků, a pochopuju, že se tím před světem chlubí. Milejší je mně vždy kus toho hraběcího sýra než – už zase pod rotundou – ty knoflíky, které že nosit bude veřejně, zde dosvědčila Jeho Maďarská Milost pan hrabě Zichy. Jsou zlaté, s velkými démanty a opály, a mají tu zvláštnost, že budou přišity od krku přes prsa až pod břicho. Tuze, tuze zajímavé!

Ještě jinde je potřebí nervů silných. Nemíním četně vystavená piana, u nichž u každého dává ženská sfinx – samé elegantní ochotnice – posluchačstvu hádanky, kolik desítiletí by ještě potřebovala, aby něco uměla. Míním stolek a rámek v rakouské galerii „nástrojů vědeckých“. Zde cení se na nás dvě nahé lidské lebky, červeně polinované a černě pokruhované – pomůcky pro srovnávací anthropologii. Jedna náležela učenému jezovitovi Wulfenovi a druhá úkladnému vrahu Reschi. Máme je porovnat. Jsou tu ale lidé, kteří napřed tvrdí, že mezi jezovitou a tímto ani nemůže být nějakého rozdílu.

Mám psát ještě o tom automatním červeném ptáku ve francouzském oddělení, vskutku uměleckém kousku vyšší

mechaniky, který se pohybuje a zpívá a při němž diváci vysmějou se tomu do očí, kdo tvrdí, že je jen dělaný? Mám mluvit o modrých, zelených a žlutých penízích *ze skla*, pocházejících od kalifů egyptských? O tom, že do výstavy brzy přibude práce co do zbytečnosti převzácná, stenograficky opsaná *Iliada*, *směstnaná v ořechu?* O houslích, jichž resonanční část bůhvíproč je stočena jako paragraf? O Tyroláku, který vystavil velké – vánoční jesle? O výstavě hraček, až zoufale bohaté, tak bohaté, že by spousta hraček těch musila zkazit fantasii *každého* dítěte, a byť mělo fantasii Mohamedovu? Mám vás snad upozornit na procházejícího se žurnalistu Amerikána, který má v pravé ruce čtyry dlouhé přiříznuté tužky a za každým uchem po dvou? – Ne, vyjdu ven, na čerstvý vzduch, ke *chrámku Dreherovu*! Známý ten sládek vídeňský nevystavuje letos zde pivo své, je příliš skromný a vystavil si jen chrámek. Kulaté místo, několik stupňů vzhůru, volné sloupení do kruhu, pěkná kuple, a pod kuplí nápis: „Antonín Dreher syn narodil se roku 1849 a *převzal všechny čtyry pivovary* roku 1870.“ – Člověk se tu přec všechno dozví, i to nejdůležitější!

HUGH!

Okeán sem vyslal své žraloky, Nový Zéland kostru vymřelého ptačího obra Dinornis giganteus, americký prales své Indiány – a tito usadili se také zde v nejtemnějších houštinách lesních, rozbili si svůj „vigvam“ – navštívím je!

Vešel jsem do lesa. Vysoko, vysoko pnou se stromy. Koruny jich srostly v tmavozelený, jen málokde modře prokvětlý strop. Ticho, ani ptáče nezašustí, velebné ticho! Jak ukonejšivě působí ta vznešenost přírody!

Fantasie se rozehřívá. Jakýpak as udělá dojem na mne první skutečný divoch!? Na Darwina učinil nesmírný, jím byl Darwin přiveden ku svým studiím, ku svým spisům, a stal se nesmrtelným. Pánbůh ví, co napíšu já!

Jako bych ho už viděl před sebou, toho Indiána! Je vysoký, štíhlý, ostrého profilu, vulkanického zraku. S ramen splývá mu zvířecí kůže, na hlavě se houpají ve vlasy zapletená orlí péra, kolem boku stažen pas, plný hraček a vyschlých lidských skalpů. Luk je dlouhý, toul plný, ale nebojme se o svůj skalp kulturou prošedivělý, muž tu sedí zcela klidně, kouří dýmku míru a ani za námi se neohlídne, když vstupujem do vigvamu. Jakpak se jmenuje as doma, bodrý ten Indián? Snad Velký had, nebo Červený blesk, nebo Král jaguar, nebo jinak krásně! Hned vedle vchodu choulí se mladá, hezká „squaw“ a bojácně se drží její kolenou maličké „papoe“. Neboj se, děťátko, takovým malým divochem býval jsem také!

Nebo to spatřím jinaké? Na příklad jako v zemi dakoťanské, u šípaře, pro jehož dcerku Minehahu přichází si mladý Hiavata!

Na zápraží u vigvamu
sedí šípař dakoťanský,
sedí stařec, řeže hroty

z jaspisu a chalcedonu.
Po boku mu v celé kráse
sedí dcerka Minehaha,
milá, snivá, Smavá voda,
splítá třtinu na sítěnky –.

Nebo bude ještě jinak? Bude snad – kdo ví, kolik vlastně divochů sem přešlo – vesele jako o svatbě Hiavatově, kdy mrštný Paupukivis bavil svým „Žebráckým tancem“ a Čibiabos zpíval „píseň lásky, píseň něhy“?

Jak poetický to lid! Bylo ho jako písku v moři a vítr ho již rozvál. Obrovský národ a již skoro domřel. Jak poeticky popisuje ho Cooper! Ještě se pamatuju, s jakým rozechvěním čítal jsem jeho romány, jak s jeho Natty Bumpem číhal jsem v zálohách, prostřelil dva do výše vyhozené zemáky jednou ranou, sjel po vodopadu, bloudil po pralese. A tu pozoruju, jak sám teď, zrovna jako Natty Bumpo, vyzdvihuju tady kolena do výše a jdu po prstech, abych zrádných stop nezůstavil – – Eh co – hugh!

Aj – malá kotlinka – vysoký se bělá stan – můj vigvam!

Hugh humbug! Je to branže! –

Stan plátěný, zcela po evropsku střížený. Jenom indiánskými figurami hloupě pomalován. A uvnitř kredence – kořalna! Místo stěn z bílé srnčiny, místo všech bůžků dakoťanských!

Až sem přijede Barnum se svým slíbeným stem Indiánů skutečných, může směle začít znovu. Ač není-li i ta zpráva o Barnumovi humbug.

Kořalna, jak povídám, ovšem amerikánská. „Barkeepery“ jsou pánové Böhm a Wiehl a místo Indiánů najali si as deset mouřenínů, kteří kolem stanu, na prérii jako dlaň, roznášejí po stolech opojné americké míšeniny.

Nu – jaká pomoc – jsem už zde. A nejsem sám, lidí sem zapadlo dost mnoho. Právě odchází celá tlupa již domů, nějací řemeslníci. Každý si nese jako na památku několik těch stébel v ruce, jimiž se míšeniny ty, které jsou s ledem,

ze sklenic jen vysrkávají. Všichni vrávorají, naložili si Ameriky patrně příliš mnoho.

Sednu si, proč ne! A už je tu, u mého kulatého stolečku, také můj mouřenín. Nočně černá pleť, sněžně bílá kazajka a zástěrka, chlapík vypadá jako ty sochařské hračky z bílého a černého mramoru. „Copak mně dáš, hlupáčku?“ ptám se s úsměvem co nejlíbeznějším. A on něco zachrochtá afrikánského – možno že to byla také nadávka – a podává seznam nápojů.

Tak tedy: American Soda Water – Brandy – Old Jam – to není nic; ale počkejme, tady rubrika Mixed Drinks: Sharry Cobbler – Catawba Cobbler – Milk Punch – Mint Julep – Egg Negy – Claret Punch – Brandy Smash. „Dej mně Sharry Cobbler, černoušku, ale ať mne nešidíš!“ –

Hezká společnost kolem, a živá. U každého stolku několik ženských – moc feš! Samé Minehahy, Smavé vody. Jsou-li z Nového světa, nevím, zajisté jsou ale ze světa toho, jehož je jen půl. Dámy bez příjmení, jen Laury, Berty a podobně. Členové oné gardy, která se vzdává vždycky, nevymírá ale nikdy.

Dobře se srká ten Sharry Cobbler! Sharry – led – citronová šťáva – oranžová – dobře!

U nejbližšího stolku sedí jezovita, skutečný, živý. Rád bych věděl, jak přichází k Světové výstavě! Křížovým pavoukům přec cos podobného nevoní. Ale má se tu dobře. Na suchém jeho obličeji rozsedl se tak široký úsměv, že na něm ani nemá místa a roztažené koutky že se musí kousek místa vypůjčit vedle, ve vzduchu. Příčinou toho úsměvu je zde to buclaté děvčátko, podle malé nožky řekl bych Francouzka.

Z pletenky své rákosové
pohledla naň dívka vzhůru –

ale tak, tak teď sladce, že to jím až trhlo a on se ohlíd. Zrak jeho maní padl na mne. Usmál jsem se také na něho co na srozuměnou, že mu jako to děvčátko dovoluju. Jsemť člověk dobrý, na některých cestách nejsem s to ani jezovitu zašláp-

nout. On byl však od toho okamžiku jako vyměněn, a když Francouzka odešla, zůstal naschvál skoro půl minuty na svém sedadle ještě sedět. Pak ale šel přec.

Tak, a teď si dáme ještě toho Milk Punche! –

Vskutku, ti mouřeníni jsou přec k něčemu dobři, dámy se jim pořád smějí! Zvlášť se líbí ten nejošklivější z nich. Chlap zrovna kaktusové krásy! Kdyby se podíval do krajáče, srazí se mlíko, kdyby se pověsil na nebe, začnou sedláci zvonit proti mračnům.

Mlíko – koňak – „mint“ čili puškvorec – také dobře!

Teď zahučel od východního konce budovy zvuk „mlhové trouby“. Na moři jí užívají za mlhy co výstrahy, zde na znamení, že je šest hodin, konec. Jak smutný, monotonní, nekonečný zvuk vyvozuje ta pára! – Pára! – Aby nebyly před potopou světa ty pralesy shořely – kde byla pára – stroje – výstava –

Konečně když se na toho kaktusového blíž podívám – nu ano, Hotentot je také dle svého hezký – jeho krása je jen trochu tak zaražená, tak přitlumená – proč by se ženám nelíbil –

Tamhle na nebi – ty větve, vskutku zrovna jako obrovská mouřenínská tvář! – teď se šíří – to šklebení –

A nohy jako bych měl plny mravenců!

Zdalipak bych teď dovedl ještě kráčet jako Natty Bumpo?

DÍTĚ

I

Příliš mnoho je toho na výstavě *pro dítě*, příliš málo *o dítěti*. Ani by se tam nemělo dítě vést. Množství lesklých, divných a neporozuměných věcí stísní mozek, množství věcí žádoucích, ale nedostižitelných svírá srdce. A dorostlý, který co otec nebo co učitel rád by se naučil od ostatního světa kusu pedagogiky dětské, odejde z výstavy také nevalně obohacen. Drobné dítě a náuka o něm porazily světové výstavy ve formě té všeobecné, v jaké je ještě nynější výstava vídeňská, a nalehavě žádají světových výstav odborných.

Je také ten svět dětský světem příliš zvláštním a bohužel dokazuje výstava světa ostatního, že mu ten velký svět ještě valně nerozumí. Snad se ukáže na nějaké té příští výstavě odborné až příliš jasně, jakže pedagogika dětská je ještě v plenkách – vzdor okeánu lásky, jakým rodiče od počátku věků kolébali a nesli mladá ta poupata svá. I vzdor dlouhé té řadě staletí, za kterých uznávána nutnost odchovávání rozumného. Nejsme věru posud skoro dál, než byli za doby Lykurgovy, když zákonodárce ten učil lid svůj příkladem – dvou psů, jedním dobře, druhým špatně odchovaným!

Školství sice co nejutěšeněji nám rozkvetá, ale stará se o již rozbřesklé mozky, prvotní „vykřesávání jisker z kamene“ nemá skoro ještě žádného návodu. Drobné dítě a – dělník, ty dva má lidská společnost ještě na starosti. Starost o dělníka prokmitla již na poslední výstavě pařížské, ale na vídeňské marně se ohlížíme po nějakém jejím pokračování. Zato nastouplo zde zas dítě do prokmitu – *kde* bude *o něm* pokračování?

Počátky vídeňské jsou ještě dětsky blabolící, ale konečně učiněno přece něco! Postaven „*pavilon dítěte*“, ne příliš prostranný, ne právě krásný, víc prkenná bouda než řádná

budova, a pavilon ten věnován dítěti od narození až po školu, tedy as do šesti let. Není ani uvnitř příliš bohatý, ale je mně přec milejší než velmi pokročilé „établissement Krupp“ vzdor ocelové nádheře své! Mělo by nad jeho vchodem – jako nadpis Der Kunst nad výstavou uměleckou – stát napsáno: Matkám. Každá přiučí se tam alespoň něčemu novému a dobrému.

Ovšem jsme také mimo pavilon, především v hlavní výstavě samé, nesčíslněkráte upomínáni na děti a život jich. Dítě náleží právě k rodině a pro rodinu pracuje a vystavuje se také zde nesmírně mnoho. Snad nejpříjemnějším zjevem ve směru tom jsou vystavené *kolébky*. Arci tu nejsou kolébky, jak „mají a musí být“, nýbrž jak být právě *nemusí*. Chce-li ten, kdo vládne miliony, položit si nejdražší skvost, dítě své, do takové visuté kolébky, nad níž šustí těžký hedváb a v níž, v obrubě ze samého zlata, kypří se šetlandské peří prachové, nechť to spánembohem učiní! Dítěti je jedno, skane-li mu „první slza v boji za bytí či nebytí“ na brokát nebo na kanafas, radost mají jen rodiče. Stál jsem právě u takové červené a zlaté kolébky anglické firmy R. W. Winfield, když se tu zastavily a rozhovořily dvě Češky, dělnice. „Tam dát takhle mou děvku – co?“ pronesla jedna a tvář její zazářila jakoby překrásným snem. Snad si myslila, že i anděl strážce dal by si pak víc záležet! – Ale krásny jsou ty kolébky, je pravda, nejhezčí snad ta v ruském oddělení, také jen pro někoho z nejbohatších. A nejdražší je kolébka v oddělení španělském, stojí jenom 2200 zlatých! Ještě je v tom oddělení kolébka druhá, zcela zvláštní. Je zhotovena jako visutá rohož, připevněná k stromu, jehož listí je pernaté jako akátové, – vše urobeno z drobných, lesklých skořepin mořských.

A hraček je tu všech národů a všech zemí, hraček do statisíc! Kamenné z nizozemských kolonií, papírové z Japanu a Číny, porculánové (piškotní) z Dánska, hlíněné z Portugalu a Indie, co nejhloupější z cařihradského „předměstí sv. Ejuba“, co nejrozmanitější a – nejzbytečnější z Německé říše. Dva pražské žofínské sály by naplnil zaslaným tím zbožím německých hračkářů a skoro jediný kousek není

nic jiného než *loutka*. Není v tom myšlénky, není výrazu, není popudu. To by se to našim klukům nějak do toho tlouklo! Je známo, že *pouhá* loutka dítě pramálo, chci říci prakrátko baví. „S hračkou jako s láskou, jen pokud je nova“, pak se hračka rozbije, aby se vidělo „dovnitř“, a pak pohodí – kousek šátkem obaleného dřívka je milejší než loutka, která ani myšlénku nevzbudila ani fantasií nezahrála!

Zato ty hračky indické, čínské nebo i portugalské – s těmi si hrají snad jen dorostlí! Jakoby poučná ethnografická sbírka, nebo zas jakoby sbírka veselých i palčivých epigramů ve figurkách! Zdá se, že tu udělali z hlínky nebo řekli slonovou kostí a zhuštěným papírem, co by jinak udělat nesměli a říci si netroufali. Obyčejně celá skupení v živém souladu, ale také každá jednotlivá figurka významná a vždy s rozkošně význačným, nejvíc lehce sarkastickým obličejem. Skupení v indickém oddělení, jak hudebníci hrají kolem jakéhos posvátného vola, tamtéž ti nosiči s talavaškou, v níž si hoví nějaký bohatý chlap, kdežto jeden z nosičů již umdlením na zemi se svijí, nebo tamtéž ta svatba komicky opravdová – to vše učí víc než si hrát! A neznamená nápadné to množství mnichů mezi hračkami lisbonskými, mnichů se všemi možnými břichy, tonsurami a jak jeden pije, druhý komicky šnupe, třetí hrozí a čtvrtý si pyšně na obdržený, připnutý řád ukazuje, neznamená to, že i v Portugalu mnišství je již k smíchu? Nebo ty čínské hračky nesčíslné! Co je tu za sbírku nejdarebáčtějších, nejprohnanějších obličejů a jakž karikován stejně kněz i voják, učenec i měšťan, bohatec i žebrák – není ta satira na všechny stavy počátkem boje proti celému nynějšímu stavu?

„Co Plato řekl o *hudbě* každého národa, lze též říci o jeho *hrách*: žádná změna v nich, která by nebyla přípravou či následkem změny v mravných a politických poměrech.“ – O hudbě, o hrách, i o *hračkách!*

II

Dosti duchaplně vypadá fráze, že dítě nemá se hravě učit, nýbrž *že se má „učit hrát“*, a přec je to čirá hluchota. Dítě umí si hrát samo již od sebe. Ale v tom to vězí, že vychovatel se mu do toho plete, někdy proto, že dítě rodině v mnohém zaměstnání překáží, někdy že pedagogický nerozum hledí příliš záhy dětskou mysl „obohatit“ počátky čtení, psaní, počtů a jinými vědeckými průpravami, ano i vědou již samou. Z toho, čemu se dítě naučí do šestého svého roku, může spánembohem zapomenout zas všechno, bez ztráty pro život. Ale když již jednou si hraje, když již smyslové jeho dojmy přijímají, je zas rozumu důstojné, aby byl v tom alespoň nějaký systém. Nechť to, s čím a jak si hraje, je zároveň *gymnastikou smyslů* a nechť rozum cítí z probuzení svého radost, nechť fantasie má směr. V systému je ovšem také věda, pedagogická věda, ale pánem jejím je vychovatel, dítě jí necítí. Tak lze pak také vděčně rozumět výroku „učit se hrát“. Tou branou vkročme do „pavilonu dítěte“.

Dlouhý sál, uprostřed do kříže vypoulený, s dvěma proti sobě běžícími vchody, u každého vchodu vpravo i vlevo pokojíček jako kaplička. Uprostřed sálu stojí vysoký vánoční strom, hezky špatně volený, hezky chudě ověšený, ale má dělat parádu. Kolem stromu, dál z centra po stolech a kolem stěn samá drobotina jako v hračkářském krámě. Projděm hned až za centrum (od hlavní výstavy) a zde se zastavme u toho švitořivého starého pána.

To je pan Dellhez, který právě první na to připadl, aby působil jakous gymnastikou na smysly dětí. Na zdravé smysly, ovšem, choré patří do ošetřování lékařův. Pan Dellhez je první, tedy sám teprv počátečník, ale zdá se, že uhodil na věc pravou. Známo, že zvláště v našich krajinách, kde dlouhá zima sněhovým svým rouchem oku ubližuje, kde časté mlhy kryjí kraj a příroda neskví se v tak jasných, harmonických barvách jako na jihu, zrak mnohého jednotlivce nenaučí se ani dobře rozeznat barvu. Snad ví každý z nás z kruhů svých známých někoho, kdož nedovede určit, co je červené nebo

modré, kdož je tedy při zdravém takto zraku částečně, „barvově“, přec jen slep. Vada ta, zdá se, leží v náhodě, ve vychování, a tu hledí Dellhez odpomoci. Vyložil příze nejrozmanitějších hlavních i přechodních barev, s těmi sobě dítě hraje a srovnává je dle barev i dle silnějších a slabších nuancí. Také jsou zde barevné terče a jiné plochy vystaveny, na nichž vidí dítě po dvou po třech souladných barvách. Tamhle stojí strůmek, ověšený místo ovocem samými míči – i na těch skví se barvy jen harmonické a míče jsou hračkou a vychovatelským prostředkem zároveň. A hned vedle prodávají systematicky pomalovaná brčadla čili „vlky“, při jichž rychlém kroužení se poznává dítě míchání se a splývání barev.

Jako zrak cvičí Dellhez také smysly ostatní. Jak tolary velké hladké kousky rozmanitého kovu padají na plochu z tvrdého dřeva a vyvozují tóny rozličné výše i rozličné síly. Stejně velké válce, ale z rozličných hmot, učí rozeznávat tíži. A tomu podobně jedná se také s hmatem, čichem a chutí.

Dobrá pedagogie drobného dítěte zračí se též v četných předlohách ku kreslení, pletení, stavění, ano i vyřezávání, kde dítě vyvádí nastříhanými proužky papírů, dřevěnými bidélky a špalíčky rozmanité tvary. Jen že se ty tvary příliš jednotvárně opakují a pak že by bylo dobré, kdyby na příklad takový pletený výrobek dětský měl kvůli zvýšené radosti dítěte také hned praktický nějaký účel, co podklad pod svícen, co rámeček na fotografii atp. Rozumí se samo sebou, že je tu vůbec vedle věcí dobrých vyloženo i dosti čirého pedagogického nesmyslu. Hned na příklad ty německé „kinderlehrspiely“, jimiž se má snad už nemluvně hravě naučit „čísti, psáti, počítati“, pak zeměpisu a jiným maličkostem. Nebo to navedení „kartami vykládat jako Lenormand“, nebo z klišé slepých vyvozovat fotografie, nebo pomocí obrazů naučit se azbuce – na příklad „D“: „Débardeur“, jak by z Mabillu vyskočil! Nebo konečně Suchardovo navedení ku vědě – projíst se šokoládou! Histoire naturelle en chocolat – album de musique – mapa Evropy (rozuměj malovaná na obálce) – sbírka motýlů (item) – sbírka ryb atd. –

Obrázkových knih je nepočetná síla, většinou velmi pěkných; nejpěknější jsou anglické. Také ovšem zas hraček tu množství, vojáků a Amazonek, panáků a panen, nádobíčka a nářadíčka, komediantů a muzikantů, ano i – kat s popravním mečem v jedné, s červeným čertem v druhé ruce. Dále je tu výstavka dětského šatstva a prádla, potravin, stolků a seslíků, malých těch dřevěných „kazatelniček“, v nichž se učí dítě stát a chodit, a pak těch malých vozejčků, jež jsou úlevou pro chůvy a garancií zdravých údů pro děti a o jichž vynálezci trefně jistý přítel můj podotknul, že ten muž by „zasluhoval největší pomník“. Také je tu několik cele postavených jizeb dětských: světnice princeznina, světnice japanská, anglická, dětská opatrovna, dětská nemocnice. Ze světnicė princezniny těžko něco zavádět do světnic našich rodin, ve světnici anglické není nic nového a japanská je zas jen výstavou hraček. Zato je velmi poučna „nemocnice“ a velmi příjemna již pro pohled opatrovna. Pracující chudá matka dá časně zrána dětskou tu svou drobotinu sem a dítě je ošetřováno, krmeno, hlídáno a čistěno do večera, vyspí se na bělostném loži, pobatolí se mezi ochrannými sítěmi – vše za poplatek 5 nebo 6 krejcarů denně.

V pavilonu dítěte je také as dvacet sádrových velkých modelů. Jsou instruktivní. Jedny znázorňují dítě špatně a zas dobře ležící, sedící, vedené a nešené. Druhé znázorňují, jaký u rozličných národů je způsob při nošení dítěte. Angličanka nese své dítě na ruce. Rakušanka v plachtě na zádech. Egypťanka na jednom rameně jako na koni. Brazilka rovněž tak na krku. Bengálka rovněž tak na boku. Laponka na zádech jako v dřevěné housce nebo malé kocábce a s obličejem za mřížemi. Eskymačka v široké holince u boty. Indiánka v šátku na břiše jako kytaru. Amerikánka (ze severu) na zádech uvázané na zavazadle, s obličejem odvráceným od matky a s ochrannou obručí kolem hlavy. Kaferka – u té musí člověk dítě teprv pilně hledat. A když ji pěkně obejde, najde dítě tam, kam si dávají naše ženské při nošení puten polštářiky.

ŽENA

I

Kdo se už ani na Světové výstavě nezamiluje, není vůbec víc zamilování hoden. Z celého světa sbíhá, sjíždí a schází se ženská krása sem, nu – která tedy? jaká? odkud? Laciné to arci nebude, nebo na výstavě je jak známo také dost zlata a démantů, hedvábu a krajek, kočárů a skvostného nábytku, a když je člověk zamilován doopravdy, koupil by vše a vše té, která je mu „ve světě nejdražší –“

so ein verliebter Tor verpufft
euch Sonne, Mond und alle Sterne
zum Zeitvertreib dem Liebchen in die Luft.

To to rebentí všemi jazýčky světa! Habešsky a finsky, syrsky a kirgizsky – ne kirgizsky ne, Kirgizky jsou tu bohužel jen vycpány. Ze všech, ze všech zemí! Český, mně dobře známý párek nedávno po svatbě. Ona je pořád unavena a on má pořád hlad a žízeň – půjde-li to tak v próze po čtrnáct dní dál, bude nadobro po líbánkách; růže ideálů opadají, lístky z nich se dají do staniolu a trochu se nasolí, pro budoucí vzdychavé přivonění. – Anglická lady s třemi dcerkami – nic krásnějšího si nemůžeš pomyslit! Ano, ty smějí být tak pyšny, jak jsou! Zvláště ta stříbrovlasá, krásná stařena – stařenka k zamilování! – Španělky, matka a dcera. Matka trochu churava, dcera trochu šilhava, totiž po mladém rakouském rytmistrovi. A to ji, mladou, tak unavuje, že také musí se dát stále vozit v křesle a její křeslo je z úcty před matkou arci vždy pozadu. O ženy, každá je lstná jako kočka – brzy bych byl napsal, že my matky máme s hlídáním tuze velký kříž! – Německá matka, německá dcera a německý této muž. Matka moc tlustá, dobré tři centy ženského pů-

vabu, takto na všech třech dobromady nic. – Mladý Polák se svou chotí. Choť to již mnohoslibná, myslím ale, že budou mít teprv první dítko své a že cesta k výstavě je pro choť jaksi tak malou odměnou za budoucí manželovu radost. Takových již mnohoslibných paniček je plno, kam se koukneš, jeť známo, že přirozená ženám zvědavost někdy se zvyšuje. S nelíčenou radostí mohu vás tedy ubezpečit, že lidstvo s touto generací ještě nevyhyne.

Jen kdyby všechny, od severní až k jižní točně, nevypadaly tak ukrutánsky stejně! Co do oděvu totiž, a víme, jakého rázu ten oděv právě teď je. „Maminko," zvolala náhle slečinka – slečinka zcela dle módy: botky v polovici podešvu špalíčkem podchycené, aby nožka byla o polovičku menší, šaty samá povykasaná opona, na hlavě a takto vzadu ty známé moderní hrby à la velbloud –, „maminko – ne, podívej se, jak jsou ti lidé oblečeni!" A maminka a dcerka se ohlédly a viděly, že kolemjdoucí Japanci – těm to platilo – také se ohlížejí a také se smějou. Ano, oni Japanci rozumějí ženám jako my. Na jejich vystavených zde obrazech je zcela dobře vidět, že ženská, když hezká, bývá také hned pronásledována. Jenže ty Japanky jsou při chůzi všechny jakoby v kolenou zlomeny, pro přílišnou jednoduchost svrchního oděvu, pod nímž není žádný spodní. –

Nu, která tedy? Máte na výběr ze všech národností a jsou tu plavo-, rudo-, hnědo- i černovlasé, modro-, sivo-, žluto-, černo- i mandlooké, velké i malé, hodné i nehodné, staré i mladé, živé i jen vycpané a malované, prosté i geniální, bohaté i chudé, veselé i smutné atd. atd.! Ctnost tu sedí u jednoho stolku s representantkou polosvěta, která má v pravém oku kličku a v levém oku druhou kličku na zardousení neopatrných. Dáma bohatá tu dýše stejný vzduch s chudou dívkou, která uvítala s jasáním příležitost, aby za výstavy mohla po několik měsíců slušně se živit. Podívejte se do švýcarské kavárny – celá tlupa tu chudých, solidních děvčátek, oblečených v národní svou vyšívanou šněrovačku a ověšených stříbrnými přazkami a řetízky. Jejich úsměv je vždy přitlumený, jejich řeč je měkká, sladká. Podívejte

se do štýrské vínárny nebo do korutánské pivnice – kulaté dívky, krátké, šedivé, zeleně lemované sukně, bílá košilka na kyprých ňadrech, na hlavě myslivecký klobouk a na rtech chechtot, že se lesem rozléhá. Podívejte se do kavárny v Cercle oriental! – holčičky ze všech národů, fez na evropské frizuře, modré a žluté kazajky, turecké kalhoty nad evropskými botkami! Ale ne – nepodívejte se tam, pan baron Schwarz už jim kalhoty zapověděl, už mají jen kazajky a nejsou ani do třetiny víc tak komické!

A nesmějte se ani těm fotografovaným ani těm „vycpaným“ krasotinkám. Obrazy uherských šlechtičen a Szathmáryho akvarely Rumunek, prosím, to je něco! Víc krásy není ani lze si myslet. A což ta vycpaná Hindostanka? Krásna není arci, ani zvláště rostlá, ale klenoty je pokryta od hlavy k patě, zlatem je okována, na každém prstu, i na palcích, má prstenů až po kraj, perly má na noze v celých přehoušlích, démantů plné uši i plný nos – chabrusu by mohla pomoci!

A lítujte se mnou tu hrstku nebohých dam, které se tu procházejí se sebevědomím jako Čimboraso velkým, s notiční knihou v ruce a tužkou za každým vyschlým uchem. Jsou to dámy spisovatelky, žurnalistky, mající psát o výstavě „ženské články“ do vídeňských listů.

Vesměs dámy to geniální. A v našich dobách, kdy otázka ženská je ještě v kolébce, být dámou geniální, to je tuze, tuze smutné!

II

Již zase vidím jednu budoucí „odbornou“ výstavu světovou – je to již tak manie u mě. To se rozumí, že právě teď vidím světovou výstavu *ženskou.*

Učiněny zde praskrovné počátky k ní, až z těch počátků vyjdem, bude emancipace ženy – pomocí *práce* – dosažena! Nyní ještě nejsme sobě ani toho vědomi, kam ženská práce skutečně již sáhá, jakž teprv toho, kam až sáhati *může a musí!* Podivno! Přec je ženských rukou víc na zemi než rukou mužských, přec u mnohých – ovšem jen málo výrobných –

národů jedině ženě přikázána veškerá práce, přec je žena hlavní pracovní silou v rodině každé a není snad zároveň ani nejhrubších podniků výrobných, při nichž by ženštiny nebyly také činny, – a na obrovské Světové výstavě nepřijde nám vzdor tomu všemu *význam ženské práce ani u vědomí!* Chtěli, aby přišel, ale nepovedlo se. Vykázali ženské práci v „adicionelní“ boudě řadu skříní, přijímali také ovšem do velké výstavy větší práce ženské, ale jakýpak je obor těchto! Musí se ten obor rozšířit, ženská práce se musí zorganisovat, ženská emancipace musí se pomocí práce konečně provést, *vždyť to leží v přirozeném rozvoji lidstva!* – V tu věc mnohá žena výtečná, která v ni nadšeně věřila, dnešního dne již zas sama více nevěří. Pokusila se, zkoušela to i ono, sama i u spojení se stejně smýšlejícími – sklesla unavena a beznadějna. „My mužští máme v to více důvěry než ženy samy.“ Jsme sami jednou z hlavních překážek, dovedem přestat být překážkou a podat ruky pomocné.

Nějakého systému není pomocí výstavy lze se dodělat. Systematické urovnání ženských prací je právě jen v té výstavce adicionelní. Předně tu poutají pozornost práce tak zvaných „výrobních spolků ženských“, prvně založených humanistou Lettem. Vyloženými hlavními a účetními knihami, pak kupeckou korespondencí dokazují, že sahají spolkové ti nad obor posavadní práce ženské, vyloženými pracemi ručními dokazují zas, že i v oboru, v jakém se posud ženská práce pohybovala, lze nechat prokvést jinaký rozum a jiné umění než dotud. Ovšem zde pomáhala mužská ruka dobrými předlohami, ale to právě posud scházelo; ruční práce ženské neměly slohu, neměly vzorů, byly ponechány citu jakž nevyvinutému, tak zděděnou tradicí ještě k tomu dušenému. – Vedle prací výrobních spolků jsou tu také vyloženy práce některých privátních škol – vesměs skoro slabé. Pak práce z rakouských káznic, samé vyšívání, ornáty, pluviály a jiná kostelní roucha, jako by, až trestanka z káznice vyjde, mohla se živit vyšíváním samých ornátů!

Ženských prací po velké výstavní budově je arci velká síla. Skoro všechny jsou od ženských zas *pro* ženské, a kdy-

bychom chtěli vůbec systemisovat, činili bychom leda rozdíl: práce, z nichž pracovnice brala výživu, a jiné, z nichž brala zábavu. Ne každá ženská práce „pro výživu“ činí na mysl socialistovu stejně příjemný dojem. S rozkoší ovšem setrvá i muž chvílku na příklad před výlohou jisté paní Weissové, trvám že Vídeňačky, ač v její výloze není nic než – prázdné ženské šněrovačky. Ale jaký vkus je na každé jednotlivé té šněrovačce, jaká praktičnost; potěšíš se z toho, že každá maličkost svědčí o tom, jak původkyně stále a bystře myslí. Lidské zdraví je zde vzato za pravidlo základní a hleděno k němu při každém věku a ve všech poměrech. „Šněrovačka matky“, „šněrovačka zpěvačky“ a jiné samy názvem již ukazují k svému určení, „šněrovačka vyrovnavací“ (corset égalisateur) má účel léčivý, „šněrovačka mladých“ je pravým opakem našich vesnických přístrojů, které dechu ubírají a prsa kazí, atd. Rovněž postojíme rádi chvílku před výlohou některé modistky pařížské. Jaká to vynalezavost, jaký soulad mezi látkou a určením, jaký soulad elegantních barev. Zdá se, že teprv na dlouhé cestě z Paříže až k nám narůstají ty nesmysly moderní, jaké někdy u nás co „módy pařížské“ vídáme. A „myslící člověk“ pochopí před takovým oděvem, že duchaplná, vynalezavá modistka je Francouzkám víc než Voltaire, a pochopí také, že sto tisíc franků ročně je pro pařížského manžela příjem zrovna směšný.

Méně příjemný je již pobyt před přebohatými krajkami belgickými a švýcarskými nebo před vítěznými umělými květinami hraběnky Baudissinové. Krásny jsou ty krajky jako hravý dívčí sen, je pravda, ale poblíž sedí „na ukázku“ některé dělnice krajkářky a my vidíme, jak mají stálým kloněním se vyschlá prsa a stálým namáháním vyhaslý zrak. Teď si vydělají tolik, aby hlady neumřely, až jako tisíceré jich předchůdkyně oslepnou, mohou jít žebrat. Také ty umělé květiny jsou krásny, skupení jakby z tropické přírody, barva samý přirozený žár a lesk – ale my víme, že ten barevný pel je jed, a bojíme se, že snad několik těch mrtvých kytic zde vysušilo několik mladých lidských životů.

Pro pozornou dámu musí procházka výstavou vůbec být

nesmírně poučna: vidíť nejen přemnohé věci, nýbrž také, jak se dělají věci ty, ano jak vyrůstají z přírody – hedváb jak z brouků, „crêpe plissé“ jak z létavých vousů semena bavlněného, plátno jak ze lnu a ta desítitisícová kožešina ruská jakže se stahuje zvířatům přes hlavu.

Přemnohému se může dáma naučit a od všech národů, když chce také pracovat sama, třeba jen pro svou zábavu. Od Číňanek překrásnému vyšívání ptáků a květin, od Dánek a Švédek vyšívání ve lnu, od Rusek robení zcela zvláštních „kožichů labutích“, domácích krajek a dětských obleků, i od Turkyň něčemu, totiž tomu, aby, co dělá, na příklad vyšívá, bylo vždy krásné a užitečné zároveň. Co zde z evropských privátních prací „ze zábavy“ vystaveno, je třeba krásné na ozdobení salonu, něžné co „frivolita“, přec ale vcelku jen monotonní. Nejvíc opět vystaveno „ze zábavy“ obleků kostelních – už za Šalomouna vyšívaly ženštiny rády pro pány pátery.

Kdybych byl člověkem odborným, promluvil bych snad podrobně o přečetných šicích strojích, o stroji na špendlíky, o stroji na dělání – ne o tom stroji bych nepromluvil! I tu odvěčně ženskou, skoro posvátnou punčochu vytrhl muž krásné pleti z ruky, postavil železný stroj a – ale nač se zlobit!

PERLY, DÉMANTY, ZLATO ATD.

I

„Pôjdem s Jankom na sobáš," žádá v slovenské pohádce kněžna Juliána na Jankovi pecivalu, „ale len vtedy, keď mi z mora nejdrahšiu *perlu* prinesie. Janko sa vybral i po tejto práci. Prišiel k jazeru a plakal náramne. Jako tak plačie – vyhodí sa von z vody ryba a pýta sa ho: ‚Janíčko môj, čo plačeš?' ...a ryba na breh vyhodila tu najdrahšiu perlu morskú..."

Čert ví, ku kterému jezeru Janko šel! Byl-li v Australii nebo na Ceylonu a vyhodila-li mu ryba perlu tu, která je na Světové výstavě v oddílu Queensland, velikosti a formy jako hruštička, nebo tu, která se skví na zámečku nákrčního šperku v skříni londýnského zlatníka Hancocks & Comp. a je s velikosti jen lískového ořechu, ale krásy vskutku indické! Tato perla alespoň patří kněžně, jenže nevím, jmenuje-li se lady Dudleyová Juliánou.

Garnitura perlí, náležející té krásné lady Dudleyové, „nejkrásnější paní anglické", – šest šňůr nejvybranějších perel kulatých co šperk na krk, diadém s perlami jako velké slzy, obručí, náušnice, tři jehlice – stála 600 000 zlatých. Jiná garnitura, která náleží ještě slavné té firmě z Bruton street, stojí 500 000 zlatých. Několik lotů uhličitanu vápenatého, štípka vápenatého fosforečnanu a kventlík lhostejné látky organické – milion! A co pýchy z toho, co vzdechů kvůli tomu, kdoví co trpkých slz a co lidských životů! –

Kouzelně jemný, snivý lesk! Člověk se nediví, že skoro v celém světě dán perle výklad jediný: slza.

Staří Peruané ani se jimi nezdobili. Ale okrašlovali jimi hroby a krypty – statisíce našli a sebrali Španělé v kryptě Talomecké těch skvostných slz. Byly nakupeny a rozvěšeny na volném vzduchu, ne s sebou pohřbeny, v hrobě slza-perla setlí jako člověk.

V čudském epu Kalevale pěje Vejnemejnen hromovou píseň a divná hudba ta vyloudila všem posluchačům, i samému pěvci, soucitné slzy – slzy ty lejou se řekou po jeho tváři, padají do moře a proměňují se v jasné perly.

V ruských národních pohádkách žije krásná panna, když se usměje, sypou se růže, a když zapláče, padají brilianty a slzy – „kogda krasnaja děvica ulybajetsja, to sypljutsja rozy, a kogda plačet, to padajut brilianty a žemčug."

A polská píseň tvrdí:

Święta Urszula
perły rozsula;
miesiąc wiedział,
nie powiedział;
słónce wstało,
pozbierało.

Nechť si mythologové vykládají děvu ruské pohádky co ranní zóru, růže úsměvu co ranní červánky, perly žalu co rosu! Ženich na Lužici přece nedaruje nevěstě perel, „aby se jí neudálo plakat pro muže", a děvče v Čechách, když se mu zdá o perlách, ví najisto, že to znamená pláč, a – už pláče.

Ostatně – v Čechách podivnou náhodou přece stala se jakás výminka. Každé moře má některý břeh, každá země nějakou říčku, v níž se usadil skořáp perlorodý, také v Čechách rodí se perly a rovnají se barvou a leskem perlám indickým – ale z národní písně české je perla vyobcována. V Čechách, v zemi nejzbědovanější! Zato se zasadily do písně korále – oko vyschlé, do ruda vyplakané! –

„Mám vůbec za to," psal mně jednou Primus Sobotka, „že perla slovanskému národnímu básnictví nesvědčí." – Slzy Slovanům také ne!

Že se člověk perlou krášlí, myslí, že skořáp perlonosný je ušlechtilejší jiných. Ano že již tvoření perel je jakýs ušlechtilejší čin. Nějaká entozoe vnikne pod tělo měkkýšovo, zvíře ji pokryje chorobným potem svým, perla roste, ubírá zvířeti

místa, tlačí je – někdy je až na osmdesát těch chorých výrostů v skořepině jediné! Pak přijde člověk, urve skořáp z moře a zabije jej. Ano, někdy uvádí sám do skořápu chorobu umělou. Slavný Linné nařezával je, vpravoval do nich cizá tělesa a prodával mučitelský svůj vynález vládě. Číňané už to tropili před ním – všimněte sobě v jich oddílu tak zvaných „čínských poloperel“. Ba člověk perly i falšuje. Vezme duté kuličky skleněné, nalije do nich připraveného vosku – ve francouzském oddílu výstavním jsou vyvěšeny padělané perly vedle pravých, nerozeznáš je!

Dobývání perel stálo vždy mnoho životů. Římanky obětovaly život svých otroků bez rozmýšlení a dávaly je potápět do moře, aby lovili perly. Dnešního dne vrhají se na ceylonském břehu tisícové potápěčů do moře a na břehu stojí kouzelníci a odhánějí modlitbami žraloky. Ceylonský ten břeh je na výstavě vyobrazen – obraz to nesmírné pustoty, písek a poušť, a z písku čouhají bílé kosti pohynulých zde lidí. Tento ráz pustoty je prý všude, kde je zvláštní bohatství perel. Podivno, také tam je, kde je zvláštní bohatství zlata, démantů atd. Moebius připomíná pusté zlatonosné pahrbky peruánské a kalifornské, divoce prázdný Urál a vyschlé pláně diggerů australských, připojme k tomu nynější diamantová pole jihoafrická. Ty poklady schovala příroda v říši pustoty a temnoty, člověk je vyrve, a již propadla mysl jeho sterým temnotám.

Pozorujte ty žádostivé oči ženské! Ovšem, je tu pokladů až příliš lákavých. Tisíce přeskvostných perel stříbrobarvých a zas irisujících všemi barvami duhovými, pak žlutavých, černých (zvlášť krásné černé perly jsou v skupině zlatníků francouzských), šedo- a rudohnědých, fialových, modrých, růžových, zelenavých a šedých. Ano jsou také perly barvy granátové a purpurové – to jsou snad doklady pro Aeliana, římského básníka, jenž tvrdí, že „perly se rodí ze záře blesku, když blesk s nebe udeří do vod a zasvitne v skořáp odevřený“.

II

„The diamonds are not shown on Sundays“ – „V neděli démanty nejsou vystaveny“, stojí psáno na skříni jmenované již zlatnické firmy Hancocks & Comp., musíme tam tedy ve všední den, když chceme dále ještě něco nevšedního vidět. Alespoň sobě dámy jednou za týden, v neděli, odpočinou od zlosti, jakou jim zde způsobuje krásná, protivně bohatá lady Dudleyová.

O její perlové garnituře jsem již psal, ale ona má zde garnitur ještě *osm*, diamantovou a rubínovou, smaragdovou a safírovou, opálovou a turkysovou, korálovou a onyxovou, jednu krásnější a dražší než druhou! A všechny bez vady, bez nejmenší falše, marné je zde mudrctví básníkovo: „Nenos mnoho drahokamů, jen jedinému démantu na tvém prstu se věří, že je pravý; kde se jich mnoho vedle sebe svítí, řekne závist, že jsou padělány, a byť byly z Golkondy.“ Zde musí umlknout i závist největší. Earle of Dudley zdá se že může skoupit poklady celého světa pro ženu svou. Snad chce její zrak upoutat k pletivu drahokamů, aby nezkoumal příliš často nápadnou – frizuru páně manželovu. Jeť lord synem bývalého poslance cařihradského a žil s otcem v Cařihradě. Tam ale panuje ošklivý zvyk, že když se najde někdo v harému, kdo tam jako zrovna nepatří, uříznou mu obě uši. „Honi soit qui mal y pense,“ povídal někdo, po kom já to povídám.

Aby takhle ty ladyny diadémy, obručí, šperky nákrční, ti pávové ze samých drahokamů, divadelní lorňony okované démanty, aby to všechno bylo falešné! Nedovedl bych vypočítat rozdíl v ceně, musil by být ohromný! Francouzský průmysl by dovedl učinit zrovna tak krásné šperky falešné, „pierre de strass“ říká se plodům těm. Už za dávna bylo umění padělat drahokamy známo, již v starém Egyptě je padělali, dnešního dne nejsou ale před vědou lučební již tajnosti pražádné a lidé dělají démanty i korály, vaří perly i válejí těsto na kameny, a brusem pro láci hmoty – nechť se té padělané ubrousí co chce! – mohou vykouzlit pravé

divy. Ovšem je brzy také zas po slávě, lesk se z padělaného drahokamu záhy vytratí. A znalec pozná jej i potmě po nepoměrné jeho teplotě.

Ostatně, vzdor obrovské ceně, je cena na Světové výstavě se nalezajících démantů – mohl by jimi můj celý pokoj zcela dobře vydláždit – přec právě nyní značně nižší, než byla ještě předkrátkem a než bude zas zakrátko. Nově nalezená Adamantia na předhoří Dobré naděje snížila cenu. Stalo se již několikrát, že cena démantů značně klesla, když nalezena jsou ložiska na holandských osadách v Indii, pak zas v Brazilu. Klesne-li cena, nakládá se pak víc peněz a víc píle na brus.

Hvězda jižní Afriky, jakž se nazývá největší kámen v démantové garnituře lady Dudleyové, je snad nejkrásněji hlazený démant. Již je uznán mezi potentáty říše démantové vedle Hvězdy jihu, Kohinoora, Orlova čili Vrchu měsíčného světla, Sancyho, Florentiňana v pokladu vídeňském, Hvězdy severu atd. Hvězda jižní Afriky nemá ale pražádné romantiky ve své historii, ani kapku z obrovského proudu krve, který na příklad sprovázel osudy Kohinoora. Bývala prostě majetkem jakéhos čarodějníka mezi Kafry. Ba ani tak nelze o ní vyprávět jako o Florentiňanu, že byl koupen za jeden zlatý, nebo o Sancym, že za tři liry, – kaferský čarodějník byl drbaný a věděl tak asi, co má.

Ještě jeden démantový obr válí se ve výstavě, démant Stewart. „Válí se“ tu v pravém slova smyslu, a sice hned na počátku rakouského oddělení. Je to „hloupý Janek“ našich pohádek, vyrost do síly a do krásy, ani o tom neví, a nevybroušenýma svýma očima dívá se na svět jen jako dřímotou. Prozatím stojí půl milionu ten chlap velký jako dětská pěst, až bude mravů hlazenějších, bude snad stát dva.

Dál se ani nerozepíšu. O překrásných opálech v oddělení uherském jsem se již zmínil, o bohatých korálech v italském nelze mluvit jinak než s úžasem, obrovské lustry ze žlutého jantaru u rotundy a šperk z černého jantaru v oddělení rumunském třeba seznat očitě, aby se v ten skvost uvěřilo. Bohatství je všude dost, zlata a stříbra opět k neuvěření.

Kdo chce vidět obrovské balvany ryzého zlata, najde je v oddělení australském – The Welcome má 2195 uncí, The Viscount Canterbury 1105 uncí. Tamtéž jsou celé buchty slitého zlata, jako najdeš v rakouském pavilonu „ministra orby“ mnohocentový zas kus slitého příbramského stříbra. Ke všem těm věcem tlačí se stále síla lidí a nejvíc se diví tam, kde je věc nejhloupější, jako na příklad ten velký zlatý, perlami osázený trůn v pavilonu „pokladu sultánova“! Víc škopek než křeslo!

Poučení ve věcech klenotnických a zlatnických dojdeš zde málokde. Zajímavy jsou stříbrné a zlaté práce filigránové. Jak známo, je filigrán dvojí: užívaný co arabesková dekorace ploch nebo ku zcela samostatným prolámaným pracím, jakby z nitek spleteným. Drát je v obou případech různý, plochý nebo kulatý, rýhovaný nebo spirálou točený. Prastaré umění, a nalezáme je v staré Indii jako v Helladě, v nynější Číně právě tak jako v Dánsku. Není na výstavě jediného národa součinného, který by neměl vystaveny práce filigránové, co okrasy na všem možném dražším nádobí, co stříbrné a zlaté sáčky, velké košíky, rámce na obrazy atd., ano – v nizozemských koloniích nalezáme celý svrchní oděv ženský ze stříbrného filigránu! Z Číny zaslali pěkné filigránové vějíře, na nichž nalezen v Evropě již dávno ztracený, překrásný „émail à jour“. Z Indie přišly věci nejjemnější, zhotovené samými jen dětmi se zrakem co možná ještě bystrým. Nové portugalské věci ukazují tytéž vzorky jako staré tuniské – vzor maurský. Dánské práce rovnají se italským, norské francouzským atd.

Takto je klenotnictví a zlatnictví chudé. V jediné janovanské nebo florentinské skříince pařížského Louvru viděl jsem víc věcí pro umění pozoruhodných než zde v celé výstavě. Umění velkých Italů Ghibertiho a Celliniho a českého mistra Václava, jehož Cellini pyšně se nazýval „žákem“, skleslo na pouhé slívání a ražení. Můžem však s pýchou konstatovat, že umění přec tu nalezáme alespoň na jednom místě, že klenotnické umění právě slaví své triumfy u bratří Rusů. Nejenže mnohdy poutají zcela zvláštním, přebohatým

materiálem svým – malachitem, lázulem, porfyrem, rhodonitem (mangán křemelový), a zcela novými plástěmi grafitovými a nafritovými –, ale u nich je také snaha i umělecká obratnost rozhodna. Jejich umění není odjinud přenešeno, dopodrobna vykazuje rozkvetlý ráz národní. A k tomu ještě je také každý jednotlivec zcela svůj, zcela samostatně vynalezavý.

ITALSKÉ SOCHY

Bude as málo těch, kteří se vrátí z vídeňské výstavy a neřeknou: „Italské sochy – ty jsou krásny!“ Každý u nich se zastaví, každý na ně se zamilovaně usměje – „Jak něžné!“ – „Ne, to je přec krása!“ – „Podívejte se, to dítě se sepjatýma rukama jak pláče, toť rozkošné!“ – „A zde dělají děti z mydlin bubliny, ah!“ – zní to ze všech stran. A přec je škoda toho krásného mramoru, z kterého jsou ty sochy vyvedeny, i té píle a někdy podivuhodné dělnické zručnosti, jaké bylo k těm věcem potřebí!

Vystavené italské skulptury svědčí o rozhodném úpadku italského umění sochařského. Vidíme sošky, ne sochy, hračky, ne idey, virtuositu, ne umělecký vzlet. Kam se podíváme, nic než děti, jakoby v nějaké opatrovně, a ne snad děti co representanti naivně krásné nějaké myšlénky, nýbrž pojmuty zcela reálně, *žánrovitě*. A je to žánr, který by ani na plátně, malován, nestál za nic! Plátno se může ještě přemalovat – škoda zde toho krásného kamene!

Nevidíme před sebou více sochaře, snažící se vyjádřit mramorem myšlénky co nejvznešenější, vidíme virtuosy, kteří dovedou z mramoru vyvést i to, co v něm neleží. Kladou sobě úlohy co nejodvážnější – rozuměj co se technické stránky týče –, provedou je také, ale je nám při jejich dílech jako při virtuosu houslistovi, který nás překvapí zázračnou zručností svých prstů, duši naši ale šmyčcem svým nerozehřeje. My rozeznáme na jich sochách každou nit a každý steh, dovedem určit druh tkaniny i druh látky, rozeznáme hedváb a damašk, divíme se roztřepené chudé košili nebo co nejdrobněji vyvedeným krajkám, ale pak se ptáme: „Kde je myšlénka?“ Právem nazval Josef Bayer celou tu vystavenou sbírku „Hemdestudien“ a „krejčovskou zprávou

o všelijakých látkách oděvních“. Moderní italský sochař (Pietro Negro) vezme kus kararského mramoru a vyseká z něho na příklad kluka, jak si košili svléká přes hlavu, – jen aby dláto své mohl hodně hluboko zavrtat do kamene a dokázat, že ještě tam uvnitř, v té jeskyni dovede vyvést pěknou hoší hlavičku. „La pioggia“ (V dešti) jmenuje se pak třeba socha ta. Nebo zahalí *celou* postavu v neproniknutelný závoj, my poznáváme sice, že tu je socha nějaké mladé ženy, ale tvář nevidíme, nevidíme oka, nevidíme výrazu, vidíme jen od temene až k zemi krajky – kde zas je tu myšlénka? A to se líbí, ano to se i kupuje, a šťastný sochař, který si to „vymyslil“, ani nestačí dělat kopie!

Žánr není ovšem v italském sochařství nic nového. Žánristé milánští slynuli již v 17. věku. Také dnes je většina vystavených prací z Milána, menšina z Firenze, Janova, Říma atd. Dlouho dost se bránil Řím proti úpadku, klasické sbírky, jaké hostí hlavně Vatikán a hostila Villa Borghese (odkud převezli Francouzi vše do Louvru), udržovaly vznešený směr. Ale přec, skoro snad přirozeně, probudila se i zde choutka znenáhla na umělkování, na virtuositu. Sochy Berniniho jsou toho spojení virtuosity se snahou takto ještě čistou nejkrásnějšími důkazy. Jeho David, jak již prakem zatočit chce, jeho Dafné, jak se před objetím Apollina již v laurový keř mění – obé v té Villa Borghese před branou del Popolo – jsou výtvary vskutku ještě klasickými, vzdor tomu, že virtuosita v zacházení se hmotou je zde až úžasna a že na příklad lístky vyrůstajícího keře jsou jemně a jednotlivě jakoby z vosku vymodelovány! Avšak po Berninim začla již virtuosita *o sobě*. A nyní, *dnes*, přišla již velmi daleko, či hluboko – *až k dělení práce!* Jsou sochaři, kteří „umějí dělat“ již jen kadeře a vousy, jiní, kteří jen vinní a laurové arabesky, atd. Ano, umění italské potřebuje již nutně renesance nové!

Nyní se ale na okamžik podívejme tedy na ty vystavené skulptury blíž. Jak pravím – dětská opatrovna! I tam, kde sáhnuto k nějakému dávno již hotovému, slavnému muži, dolíčen je z věku nezralosti ještě. Egidio Pozzi na příklad

předvedl Michelangela – šestnáctiletého, při první práci. Monteverde zas Kolumba – ještě mladšího: sedíť co hošík na kamenu pokraj moře, odevřená kniha leží mu v klíně, zrak jeho, nemocný, neurčitý, zírá do tajemné dálky. Vyjmenujme prostě některé další sochy, čtenář učiní sobě obsažný úsudek již sám.

„Vynucená modlitba“ (La pregheria forzata) stojí pod soškou nejoblíbenější. Hošík tu stojí v košilce, má sepjaté ručky a brečí. Nedaleko něho stojí holčička v košili a sype holubům. A o tři kroky dál zas holčička v košili a pláče nad mrtvým ptákem. – Rossi Alessandro zaslal kluka už oblečeného, pasáčka, jak vyřezává do dřeva hlavu svého psíka. Jiný zaslal holčičku jen poloobleečenou, kterou hrající si kotě tahá dole za šaty. – „Trastullo infantile“ (Dětská zábava) jmenuje se zas další soška, představující – hocha s ptákem. – Pietro Guarnerio postavil také klučíka, klučík drží skřínku v ruce, z níž – vyskočil na pérech čertíček. Zato podal Domenico Barcaglia hned celý párek, hocha a děvče. Jsou oblečeni po anticku, sedí na kusu obrostlého pompejánského zábradlí a baví se tím, že – pomocí rourky rozdýmají z mydlin bublinu. „La bolla di sapone“ se to jmenuje a bublina je – kvůli většímu efektu – – *ze skla*. – „Il genio militare“ nazývá se jiný kluk se šavličkou, flintičkou atd. – Pak je tu Amor, jak svazuje srdce řetízkem – pozlaceným, pak děvče, jak si plete copy a čte, a zas jiné, jak čte a plete přitom punčochy – skutečnými železnými dráty, a pak – ještě jiná podobná myšlénková havěť! – Je snad již vidět, že to vše vskutku je určeno pro nynější salony evropských peněžníků a bezmyšlénkové jich obyvatele?!

Ale co má člověk říci, když vidí E. Zocchiho sochu Stephensona, vynálezce parovozu, který přec zajisté byl by předmětem sochy řádné! Stephenson klečí u nějakého nářadí své dílny, drží v natažené ruce lokomotivu jak pěst velkou a dívá se někam přes ni! Přitom má roztrhanou košili, prošoupané podešvy a punčocha mu spadla na patu!

Nebo co J. Monteverdeho soše dra Edwarda Jennera, vynálezce očkování! Jenner sedí na kolíbce, drží vlastního,

křečovitě se vzpírajícího hocha na klíně a právě se blíží lancetou k hochově lopatce, aby ho píchnul!

Nebo co soše, jak *slepé* děvče pomocí hmatu čte ve vypoukle tištěné bibli!

Příště snad spatříme sochu, jak bez rukou narozené děvče plete punčochu nohama.

BIBLE

Dosti velký stůl pokrytý biblemi, pak ještě dva točící se sloupy s paprskově upravenými rámci, v nichž opět bible nad biblí, toť skromná, vážná výstava anglické společnosti British and Foreign Bible Society. Přes dvě hodiny stál jsem u výstavky té, probíral se knihami, otáčel rámce – Kafir Bible, Amharic Bible, bílá bible pro slepce, Nový Zákon pro Eskymáky, pro Laponce, pro španělské cikány, bible sanskrtská – dvě stě jazyků živých, ohnivých, jimiž se hlásá „slovo".

Byl jsem vždy pilným, vděčným čtenářem knihy té přeosudné, přebohaté.

Mit Tränen ist ein jedes Blatt besiegelt –
und blutend hat die Menschheit unterschrieben.

A má kniha ta miliony čtenářů stejně vděčných. Čtem ji jeden za tou, druhý za jinou příčinou, každý „hledá v ní, co najíti chce, a najde v ní, co hledá". Jeden poučení náboženské a mravní posilu, druhý poučení historické, třetí poesii – „cožkoli napsáno jest, k našemu naučení napsáno jest". Posud jsem nezemdlel u probírání se stránkami bible, také již nezemdlím, a kdykoli odevru a začnu číst: „I stalo se léta třicátého, měsíce čtvrtého, dne pátého, když jsem byl uprostřed zajatých u řeky Chobar, otevřína jsou nebesa, a viděl jsem vidění boží," šumí nade mnou peruť nejmohutnější poesie, kterou kdy zrodil lidský duch. Ezechiel, velký, největší poeta!

Zajisté dobrá kniha, třeba jí tak často užito zle a třeba nanejvýš zakusila již osud všech knih skutečně dobrých, že jsou totiž vždy původem mnohých spisů špatných. Kniha nejrozšířenější, darovaná nám národem, v kterém se nám také zrodil

vzor nejčistšího člověka. Kniha světová, patřící zajisté na výstavu Světovou, tím vhodněji, když předvedena společností působící i v nejzazších, nejzapomenutějších koutech světa.

Již dávno zlomen předsudek, že bible náleží jen kněžím, ne laikům, zlomiliť jej reformátoři. Přec se v té oné církvi posud bojí složit ji jen tak prostě do rukou laických. Origenes byl prý velmi učeným mužem, a přec vzal jisté místo v evangelium sv. Matouše příliš doslova a – vyplnil je sám na sobě. Proto vychází bible s úvody, hojnými poznámkami a výklady, nebo se děje s ní – i kastrace! Pro tuto mluví i nekatoličtí někteří pedagogové, teprv nedávno vyšel ve Švýcařích takový účelný spisek: „Die Stellen der Bibel, welche Geschlechtliches enthalten“ a žádá vynechání jistých těch míst alespoň v biblích školám určených. Pedagog může vůči dětem mít pravdu, naproti dorostlým je každé komolení marné, již proto, že je celá, nezměněná bible již společnostmi vydavatelskými až příliš rozšířena.

Podivno, že právě v Anglii je Společnost biblická nejúčinlivější, pilnost její největší. – Zdá se, že úspěch této společnosti, jakož také tamější přísné svěcení neděle a jiné ještě zjevy skutečně vyplývají jen z rozhodné, neunavné pracovitosti Angličanův: „pro samou práci nemá času, aby *přemýšlel* o něčem, co přímo nesouvisí s tou jeho prací, a uspokojuje se tedy *věrou*“. Je tam zvláštní společnost pro „vydávání náboženských traktátů“, založená již roku 1799, dále jmenovaná společnost pro vydávání bible ve všech jazycích a podřečích, spolek paní a dívek na zhotovování košil a punčoch pro ty divochy, kteří křesťanství teprv teď přijímají, – opět podivno, a milionů domácích chudých sobě paní a dívky ty ani nevšímají!

Anglická Society není jedinou společností biblí rozšiřující. Znamenitá je také americká, která má přes tisíc filiálek, pak protestantská berlínská (od roku 1814), francouzská, švýcarská, dánská a švédská. Obrovských rozměrů byla do roku 1826 společnost ruská – tušili v ní tendenci politickou a zrušili ji. S anglickou ovšem nemůže se žádná měřit. Již několikrát byla o ní v našich listech statistická zmínka, uvedu tedy jen

některá hlavnější dáta krátce. Společnost je založena roku 1804. Tenkrát byla bible celkem nebo částmi známa jen v 50 jazycích, podnes dala ji společnost přeložit do dvou set a čtyr jazyků – dohromady je posud bible tedy ve 254 jazycích! Kdežto dále společnost v prvních čtyrech letech trvání svého udala jen 81 157 exemplárů, rozšířila jich jen za rok minulý (1872) 2 592 936, a za všechna léta dohromady 68 477 031! Peněz na to vydala přes 73 miliony našich zlatých. Jak se to asi s příjmy a výdaji má, vysvítá z toho, že na příklad roku loňského bylo výdajů o 200 000 zlatých víc než příjmů. Jsouť exempláry krásně tištěné laciny až směšno, a hruběj tištěné zcela zdarma.

Na rozličné národy doráží společnost také rozličně. Na Tatary několika statisíci exemplárů, na Japance jen 80 000, na Islanďany jen 15 000, na ostrovany australské jen několika sty. Některým národům předložena bible celá, druhým jen Nový Zákon, třetím stačilo posud jednotlivé evangelium. A kde lidé „zapomněli se naučit číst“, pomáhá společnost také ještě ilustracemi. Kafrům maluje všechny svaté černy a nahy, jen kolem pasu mají malou zástěrku, „pro slušnost nebeskou“; Sumatráni vidí, jak u poslední večeře sedí bůh syn žlutý jak kanárek a s ozdobným peřím na hlavě; u Číňanů má zase bůh syn špičatou lebku a dlouhý lesklý cop atd.

Tolik je jisto, že společnost *učí na sto národů číst. Mnohým utvořila teprv spisovný jazyk!* Stokrát milejší je mně ta výstavka papírová než opět v německém oddílu ocelová výstava Kruppových děl!

Začátky kultury – výše kultury – prostá bible anglické společnosti má na výstavě zajímavý svůj pendant. Skvostnou totiž bibli firmy Hachette et Comp. z Paříže: ilustrace od slavného orientalisty mezi malíři Bidy, jenž několikrát byl v Palestině a devět let kreslil na biblických těch ilustracích, rytba od Hedouina, písmo a okrasy dle nákresů architekta Rossigneuxa od tiskaře Viel-Cavala, překlad od biskupa Bossueta – samá jmena slavná. Tiskařství začalo biblí, výtvarné umění vyvážilo si z ní největší část předmětů svých, teď jí vděčně splácejí. Milion franků obětoval Hachette na vydání.

PLUH

„Každé pole má své dějiny. Kdybychom znali příčiny, které je přivedly z ruky do ruky, a osudy i city těch, kteří na něm pracovali, znali bychom dějiny lidstva, jakož také geologický útvar pole, odkrytý hluboko dolů až ke středu země, ukázal by nám dějiny naší zeměkoule.“ Tak mluví Auerbach ve vesnických svých povídkách. A v „pavilonu ministerstva orby“ na Světové výstavě spatřili jsme zas celou bohatou, velepoučnou sbírku historickou oněch nástrojů, kterými lidstvo vynucovalo a vynucuje z těch polí potravu svou, *sto osmdesát pluhů*, od kamenné sekyry věků nepamětných až po vítězné české ruchadlo, od malinkého rýžového ploužku z Ceylonu až po těžký pluh americký bez kol, taženy čtverospřeží a přes půl lokte hluboko rýhující – kdyby alespoň ty pluhy uměly mluvit! – Ale vždyť přec umějí, vždyť jim rozumíme!

„Krásný“ pluh ovšem není. Od Hesioda začínaje oslavoval jej sice básník za básníkem, ale výtvarné umění nikdy nevědělo, co s ním, sochaři byli vždy s klikatými, bidlovými formami jeho v rozpacích, a to, co vidíme na relífech na příklad starých Řeků, je ideál, není pluh. Avšak co dobrodiní prokázal již lidstvu! Pluhem, vzděláváním půdy, pěstováním přírody počala zároveň lidská kultura, z lovce, pastuchy a jiného kočovníka stal se oráč, člověk usedlý, Kain zabil Abela na spásu člověčenstva. Ale člověčenstvo odměnilo se živitelům oráčům po způsobu svém, na mnohých místech učinilo z nich otroky, oráči byli ku své hroudě připsáni, „glaebae adscripti“. Šlechtic po nich šlapal, měšťáku byli sprosti, kultura, kterouž založili, chodila pak hrdě kolem nich – však již se rytířstvo rozpadlo, staré měšťanstvo je vytlačeno rukami dělnickými a koly továrními, přes mnohé

již město přejel pluh, zaoral i poslední paměť z něho, sám ale zůstal nepřekonán stát na té zelené, krásné zemi a jeho ředitel je nyní volný a rovný všem ostatním.

Arci děla se krutá ta nespravedlnost nejvíc jen v středověké Evropě. U Indů a Egypťanů nebyla kasta rolnická v opovržení. Čínský císař oře o „slavnosti sluneční“ rok co rok veřejně. Vynálezce pluhu hledali staří přímo mezi bohy, Indům byl to sám Bacchus, bůh vína, u Řeků naučila hotovení pluhu Demeter svého miláčka Triptolema, u Egypťanů byl vynálezcem pluhu Osiris, jehož na zemi zastupoval úrodný býk Apis, příbuzný oněch trpělivých tvorů, kteříž s beder člověka sňali tahounství. U nás Slovanů, národa záhy rolnického, od něhož Němci se teprv pluhu přiučili, byl pluh vůbec vždy u velké vážnosti. V mythologii naší je obrazem blesku prorývajícího zúrodňující mračna. A jako staří Římané své vojvůdce, své Cincinnaty, brali od pluhu, vzal sobě národ český od pluhu svého vládce. Jen že jsme postaveni do samého středu Evropy a český rolník že dle přenešených k nám odjinud řádů a osudů také ztratil volnost svou! Však i v dobách nejhorších podržel pluh všude jistou vážnost svou, třeba jí byl pozbyl jeho pán, rozžhavená radlice byla svatým důkazem při soudu a pluh byl jediným předmětem hospodářovým, na kterýž nesměl sáhnout věřitel žádný.

Se sousedy ztratil, se sousedy zas nabyl český rolník svobody. Mezi vystavenými ve Vídni pluhy, na vysokém, červeně pokrytém podstavci trůní pluh neúhledný, starý, rozežraný červotočí. Je to týž pluh, kterým roku 1769 oral císař Josef II. na Moravě. Učinil tak, aby prokázal svou úctu důležitému stavu rolnickému. Čin svobodomyslného císaře nebyl pouhou ceremonií, nebyl činem jen symbolickým. Podobných činů symbolických, naznačujících rovnost všech stavů, ale *jen naznačujících*, bylo ovšem odedávna dost a jsou podnes. U Římanů byly „saturnalie“, určeny co paměť zlaté doby, kdy člověk byl ještě člověku roveň – někdy totiž za Saturna; nevolníci směli si hrát na pány a „nosit klobouky co lidé svobodní“ – svobodní po celý týden. V Holandsku

slavili do nedávna Jokmaalen, při kteréž slavnosti byli sluhové obsluhováni svými pány. Podnes „myjou“ biskupové v jistý den chudým starcům nohy atd. Josef II. zaoral si ale na moravském poli neceremonielně, nesymbolně, jen co bdělý syn své doby – ovšem bdělý za časného ještě rána, když kolem něho široko ještě rozložena dřímota. Těžce, přetěžce se děje pokrok lidstva. Rolník dal ovšem počátek kultuře lidstva, ale ta vzdělanost musila růst, kvasit se a šířit po tisíciletí, než pojem svobody a rovnosti všech zapustil své kořeny pevné a pak teprv učinila kultura zas něco pro svého průvodce, pro rolníka. A za času císaře Josefa II. již byla Evropa právě prodělala onu školu, která nedlouho potom způsobila také francouzskou revoluci, a císař porozuměl plně rodícím se ideám a pomáhal jim dál: *pět let po moravském zaorání zrušeno nevolnictví.*

Jenže – kolem široko ještě rozložena dřímota! Teprv roku 1848 stal se sedlák náš skutečně a úplně volným. Do té doby tížila ho stále krutá robota, o níž neplatilo vždy jen lehké

„pan derektor poroučel
rozsívat marjánku“,

při níž bylo bití i hladu a skoro úplné zas nevolnictví osobní. Pokud mohl, ulevoval sobě ovšem sedláček písní. Vynadal v ní purkrabímu „parukářů a největších pletichářů“, řekl, že „ten šelma nešťastný, ten šmaťhavý poklasný“

pro ten klas
stíhá nás,
zasloužil by sám provaz,

pověděl, že šafář je zloděj, a končil překrásným refrénem: „Bodejž pány čert vezme!“ – Už jsou nyní ty robotní písně bohudík přec jen písněmi historickými!

Rozhlídněm se po vystavených pluzích – má Stamm pravdu, když rozděluje národy podle hlubokosti polní jich rýhy a podle tíže jich radlice? Když hádá dle toho, který

národ je životní silou a svobodou mohutnější? Myslím, že má. Národové, kteří podnes nemají pluhu, vymírají, Kain ubíjí podnes Abela. Otrok pak nezajede rádlem hluboko do země, ne způsob práce, nýbrž propracovaný den, vzdělané prostranství má pro něho význam. Podívejme se na ploužek „sikkim“ z vysoké Asie nebo na podobný mu ploužek ze Siamu, jednou rukou se řídí, je celý ze dřeva a radlici má s velikosti obyčejného pilníku. Jak dlouho as potřeboval pluh k svému rozvoji, jak dlouho byla radlice jen dřevěná, kdy obdržela přiostřený kámen, kdy kousek bronzu, kdy železo? Zajímavá to sbírka i pro nerolníka! Všem vystaveným pluhům ale vévodí naše „ruchadlo“, které přijali skoro již všude po střední Evropě, takže nalezáme zde nejen ruchadla česká, nýbrž již také „ruchadlo pruské“, „ruchadlo Eckertovo“, „cylindrové ruchadlo nassavské“ atd. A teď to jde v nejrozmanitější míchanině: „aratro romano“ i „perticara“ (také římská), řecký pluh z ostrova Morey, zas český „rakolesník“, „ralo“ dalmatské, „hoklo“, „hakka“ a „punthi“ z Číny, „arado“ z ostrova Madeiry, v Německu nalezená radlice starořímská („mečem dobyli, radlicí kolonisovali“), pluh švédský, kavkazský a haličských horalů, ruská „kasulja“, indický „nagur“ a „bukhur“ atd. Jak se svými pluhy v Indii zacházejí, učí nás obrazce v anglickém oddělení „India“ (v hlavní budově), jak jinde, učí akvarely vyvěšené po stěnách kolem samé historické výstavy pluhů. V starém Egyptu byl pluh lehký, dřevěný, i radlici měl dřevěnou, a zapřahali do něho bůvola s oslem nebo čtyry lidi. Na Litvě je oráčem žena, v Srbsku se připřáhne žena napřed vedle koně nebo volka atd. Známo, že v Anglii zapřahají již *páru*, že mají šest radlic na tom parním pluhu; snad se bude dít jednou – i vzrůst obilí zcela fabričně!

V Čechách se oře odedávna dobře. U nás i zvysoka přiletěvší „divoká kačena“

zavolala na voráče,
aby voral zhlyboka.

Vzdělávání polí se zlepšuje, do hnojené půdy zajíždí radlice hloub a hloub, ale sedlák se škrabe za uchem –: „Není ještě konec té písničce o ‚pražené polívce na suchém rendlíce', čeledín a nádeník mají se u mne dobře, ale já – já se dřu na daně," povídá.

NA NOHU A NA HLAVU

I

Jednoho dne sebral jsem své nohy a řídil je do Světové výstavy jen proto, abychom se podívali spolu na vystavenou z celého světa *obuv*. Také ta není snad pohromadě, také u obuvi musí člověk projít každou *zemi*, aby nabyl jakéhos přehledu, ale pak – pak rozumí Klicperovu výroku: „Můj milý, řeknu-li ‚kramflek', řek jsem něco náramně vážného." Nepochybuju věru, že o té obuvi na výstavě mohl by někdo napsat celou velkou knihu a velmi zajímavou, ba mohlo by být kněh více: od řemeslníka, národního hospodáře, historika, ethnografa, sochaře, anatoma – nesmějte se, také od sochaře a anatoma! A socialista by napsal knihu nejtlustší.

Sbírka by se zde mohla sestavit as úplná, jediný mokasin amerického Indiána schází. Či na postavených manekýnech, či ve zvláštních výstavkách možno tu spatřit obuv všeho způsobu, od dřeváku sedláka Rumuna z Uher až k anglické dámské botce z glaceované kůže, jižto lze lehce a příjemně obout jako rukavičku. Ve francouzském oddělení učinil již jakýs historický švec pokus takového obuvního musea. Ve velmi pěkném pořádku vystavil vzorky starší *evropské* obuvi (střevíců a p.); vidíme tu zobákový střevíc, v jakém za rokoka vznášel se pudrovaný dvořanín po hladkých salonech versaillských, i žluté opánky římských histrionů a sandály starých Řeků.

Hlavně by muselo obuvní museum rozpadat se na obuv moderní, která je všude skoro již stejna, a na obuv národní, co nejrůznější, co nejzajímavější.

Zajímavo dle obuvi studovat ráz národa a zvláštnosti ponebí. Vysoká turecká žlutá bota na příklad je víc punčochou než botou, jeť holinka, nárt i podšev z jediného kusu, pata na ní trochu vycpána, – každá noha v ní *musí* přijmout

pomalý, šouravý krok líných orientálců. Taktéž punčochovity jsou boty Ostjaků, Samojedů a Eskymáků, jsou z polovydělané kůže, kvůli zimě se srstí dovnitř, pak s širokou nahoře holinkou, do níž se dá ledacos, aby se v ruce nést nemusilo, – paní Eskymačka vstrčí do holinky i své dítě. V čínském oddělení vidíme střevíce a trepky ze slámy, z rákosu atd., s vysokými dřevěnými podešvy na třech stejně vysokých špalíčcích; musí se v nich kráčet zcela vážně a tím obtížněji, že stlačený předek skrucuje a stlačuje také prsty u nohy. Rovněž těžky a nezdravy jsou tamější střevíce kožené, obmyšlené věru strašnými cvoky. Podobné podešvy dřevěné, jak jsou ty čínské, připínají sobě v dešti a blátě také krasotinky turecké, aby ušetřily bohatě vyšívaných trepek svých. U bohatších Turkyň bývá to lešeníčko celé stříbrné, tedy náramně těžké – viz exemplár v oddělení tureckém. Z Uher zaslány ozdobné čižmy a husarské boty, se skvostně vyšitým zemským znakem – na holince. Od chudých Bulharů přišly jen sandály a opánky. Slováci zaslali sváteční své boty žluté a červené. Z Rumunska přišla neohrabaná národní bota skládající se z nevydělané koziny, plstě a slámy. Bota norská má silný kožený svršek a dřevěné duté podešvy (tak kvůli zimě) a kovová obroučka jde kolem podešvu i svršku. V ruském oddělení vidíme premování moderní boty kožešinou, pak křiklavé botky ženské (na příklad zcela zlatého povrchu), konečně botky orientálně vyšívané jako v Turecku, Řecku atd. V „turkestanském koutku“ tamtéž spatřujem na jednom manekýnu botu vysokou, hojnými cvoky kovanou, vzadu na opatku koženým bodcem opatřenou – obuv to pro lezce i jezdce. Atd.

Moderní bota je často již kusem uměleckého průmyslu. Známý onen pán, který před několika tisíci lety zahřměl prý na ševcovského kritika své pověstné „sutor, ne ultra“, musil by dnešního dne odtáhnout s posměchem. Čím dál dnešního dne obuvník sahá, tím líp! Hezky dlouho prošmaťhávalo se lidstvo životem, dalo sobě módou formu bot předpisovat a nohy kazit, vědělo sice, „kde je bota tlačí“, ale nevzpomnělo si, že tlačit nemusí! Nyní dojde si obuvník

k anatomovi pro poučení a sochař mu dělá model nohy i botky, řezbář kopyto a desky. V italském oddílu spatřujem kopyta a desky, které jsou „přísně dle zákonů anatomie, s podrobným vzhledem ku kostře nohy i její nemocem a nepravidelnostem“. Praktičnost se spojuje s úhledností – jen přepraktický Amerikán nedbá krásy botní skoro nic a dělá botu hned tak pohodlnou, jako by už byla „vyšlapána“. Zkrátka, obuvnictví dostalo se nyní na dráhu rozumnou, obuv není víc mučidlem, obuvník užívá všech možných pomůcek duševních –

narodil se mladej švec
radujme se!

Rozumí se samo sebou, že také jiné stránky obuvi za našich dnů se měnily a mění. Kůže se užívá všech druhů, od nejjemnější glacírky až po neproniknutelnou kůži z aligátora a armadila. Zpracování už dávno neděje se, jak známo, jen dratví, nýbrž za výdatné pomoci floků, z nichž když jeden pustí, svede jich hned sto za sebou. Na výstavě vidíme stroje také na řezání těchto floků, které ale již zase zápasí s vynálezem ještě novějším, se *šroubky*. Dále zde spatřujem nové způsoby sdělání odpatků, podešvy korkem a plstí opatřené, ano zcela pohyblivé dřevěné podešvy se šarnýry atd.

Nejvíc umění naložili vystavující obuvníci na obuv ženskou a ze všech vynikli v tom nejvýš zas obuvníci francouzští. Ty jejich elegantní botky, ty pantoflíčky! – Pantoflíčky! – Jak tu nevinně leží za sklem ten modrý párek! Hebounký svršek, lehýnký podšev – jak slabý podšev má to manželské štěstí! Jak jemně ten pantoflíček vypadá, člověk by myslil, že být pod takovým bylo by zrovna rozkoší, a přec – co je proti němu jízdecká bota Alexandra Velkého, bič Attilův, palcát Žižkův! Hoď své ženě rukavici, ona zdvihne pantofel – a jsi hotov. „Pánbůh je jen proto všemohoucí, že není pod pantoflem,“ praví Saphir.

II

Stál nad plstí a suknem, slamou a hedvábím, filosofický doktor pan Otto Henne-Am Rhyn, a vzdychl sobě zhluboka: „Ach není jasnosti v nejnovějších ideách revolučních – není nikde moderního klobouku, který by se líbil všude a každému! Jako náš nynější zápas idejí, nemá také zápas klobouků posud výhlídky na uspokojující rozluštění.“ – Má pravdu, pan doktor, a kdyby nebyl psal článek svůj o historických kloboucích po německu, nemusil bych psát sám a mohl bych krátce říci: „Čtenáři, viz!“ Jenže není klobouk jediné, co na tomto pestrém světě kryje lidskou lebku a její rozum i kaprice, vzdory i svévole!

Je to věru smutné, že není shody ani v tom, co je na člověku „nejvyššího“. A pořád bude hůř. Již se neliší národ jen zas od národa, teď již opováží se každý druhý člověk být „individuem“, být něčím zcela zvláštním, mít svou hlavu a také svůj klobouk nebo svou čepici na ní. Do nedávna ještě byla značně větší jasnost a přehlednost. Znali jsme pernatý chochol Indiánův, špičatý kornout Číňanův, turban Turkův, huňatou čepici rozmanitých pastuchů, nízký klobouček sedlákův, ohnivě lesklý cylindr švihákův a ještě několik typů a mysleli jsme, že už těch je dost. Ale vmíchal se do toho divoký revolucionář, nazván klobouk plstěný, začal internacionálně rýt, všechno zničil, všechno překroutil a zjinačil – kdyby alespoň sám věděl, co chce!

Pestré jsou lebky lidské po světě a zajímava je procházka po nich ve Světové výstavě, totiž po jich pokrývkách. O ženských čepcích, čepicích, turbanech, šlojířích a kloboucích nebudu mluvit, nerozumím jim; někdy myslím, že dáma některá nemá ani klobouk, a ona má klobouk přec, jenže pánbůhví kde. Na figurinách nebo ve výkladech co zboží vidíš ale srozumitelné mužské pokrývky a karkule všech možných smyslů i nesmyslů. Dračí přílbu japanského rytíře, žlutý kornout čínského mandarina, huňatý šišák Tatarův, zelený turban příbuzného prorokova, paňácovské čepice tančících dervišů, hedvábný, pštrosím perem a pent-

lemi zdobený klobouček bohatého pařížského dítěte, připláclou čepičku egyptské chudiny, medvědici francouzské gardy, rakouské čáko, pruskou piklhaubnu, hasičovu přílbu, baret, cylindr, a ještě sto jiných! Dále klobouky slaměné „bruselské“, „fantasijní“, „panamské“ bílené i nevybílené, „florentinské“, „Pedale“, „Ricciotti“, klobouky z lýčí, ze dřeva, ze žíní, sukna, hedvábných látek, ano v brazilském oddělení i klobouky z kůry palmové. Jenže mají trochu řídká žebra, ty klobouky brazilské, příliš moc „ventilace“, a když prší, že se hlava ihned také důkladně celá umyje. Vidíme tu několikero set forem na kloboucích plstěných, několik „zcela nových vynálezů“, jako cylindr bezešvu, plstěný klobouk zevně zelený, uvnitř černý, a díváme se na kloboučnický stroj, pracující parou a tak rychle, že nám jde hlava i s kloboukem kolem.

Se závratným spěchem mění naše doba vše, i pokrývky hlav našich. Proud ten je neodolatelný, největší konservatism líných, zaspalých národů orientálních před ním neobstojí. Není tomu ještě ani půl století, co vládli Cařihradem janičáři, a porovnejme i tam, v Cařihradě samém, strašidelné, jak škopek velké turbany v janičárském museu s těmi turbánky teď po ulicích, které nejsou nic jiného než uprostřed fez a bílý šáteček kolem. Ano již mizí i ty šátečky a místo nich jim dávají dělníci strakoničtí a husinečtí, písečtí a vídeňští do fezu podšívky z dřevěné slámy, kůže, kaučuku a batistu. Toliko stínidla jim ještě nedávají – „jen pes křesťan bojí se pohlédnout do hněvivého oka Allahova“.

Historická výstava klobouků musí být ovšem velmi zajímava. Jsou tam teď ve vídeňském Prátru dvě, jedna menší kloboučníka Petra Habiga a spol. (rakouské oddělení), obsahující toliko módy nynějšího století, a druhá větší ve „výstavě adicionelní“, o které se právě rozepsal citovaný již filosofický pan doktor. Tato výstava začíná věkem sedmnáctým, a sice oním kloboukem co nejširší, směle vyhrnuté střechy a obrovského pera, jaký z hlavy Rubensovy a uměleckých současníků jeho na výbojnou hlavu svou posadili Wallenstein, Gustav Adolf a Cromwell. Také klobouk

měšťákův a sedlákův byl tenkrát nízký a se střechou širokou, ale střecha ta byla sepnuta do tří rohů, jak ještě dnes u sedláků švábských. „Trojice“ byla později, v době alchymistů a astrologů, šiboletem všeho všude myšlení vzdělaného světa, třírohý, trojiční klobouk stal se všeobecnou módou a udržel se dlouho, viz zde klobouk Bedřicha Velkého, „starého Frice“. Již pak klobouk císaře Josefa II. je poněkud jiný, jen dvourohý, napřed zakulacený, a udržuje se forma ta u vojska částečně podnes. Francouzská revoluce učinila také v kloboucích revoluci. Připevňovala své trojbarevné kokardy a červená péra na vysoký, kulatý klobouk s úzkou střechou, převzatý od Španělů a graduovaných doktorů. Netrpěli tenkrát rohů ani ostrých hran, vše musilo být pěkně zakulacené, na všechny strany stejné, a ubývání šířky směrem do výše naznačovalo oposici ku všemu shůry vládnoucímu. Nastalá pak reakce cylindr podržela, ale obrátila jej a byl nahoře široký a dole úzký; potřebovalať reakce širokou půdu, aby mohla lidem tančit po hlavách. Revoluce červencová ale věc vyrovnala, zavládlo „justemilieu“, vysoký klobouk se stal čistým *cylindrem*, nahoře i dole zcela stejným. Cylindru však zas vjel roku 1848 do boku nízký, střechatý klobouk plstěný, a od té doby se nemůže cylindr víc vzpamatovat, je hned vyšší, hned nižší, brzy nahoře, brzy dole širší, kroutí se všelijak, a nemůže ani umřít ani být živ. Také ale nováček z roku 1848 nemůže se nějak vykvasit, tisíc má nápadů, ale žádnou myšlénku, tisíc mód, ale žádný všeobecně uznaný model – jsme zmítáni sem tam, tonem, a nikde, nikde žádný pomocný klobouk, jehož bychom se zachytli!

PRO DOPRAVU

To staré lidstvo je jako mladý orel. Bylo dřív rádo, že mohlo sem tam lézt po domácím hnízdě svém, pak se chvělo štěstím, že křídlo je nese k modrým skalám, teď ryčí mužnou zlostí, že jedním šlehem nemůže přes sto mil a povětrnou plavbou že nemůže k slunci. „Za osmdesát dní kolem celé země“ – k smíchu, to je vidět, že se ještě neumíme skorem ani hnout! Lokomotiva, ten hlemejžď, nestačí víc létavým, cestovatelským choutkám našim; skáčem k oblakům, jako zavřený lev na mříž skáče.

Cestovat musíme, již musí každý. Vystonali jsme se sice z kosmopolitismu, dříve moderního, ale necestujem přec víc, „aby se nám pak doma tím více líbilo“, vždyť jsme poměrně všude již doma! Kde jsme už od těch dob, kdy se říkalo: Zůstaň u krbu svého a živ se v poctivosti! „My teď letíme světem a živíme se třeba v nepoctivosti.“

Zdalipak chodí ještě někdo pěšky? Snad již jen na procházku, a to nerád! Cestování po vlasti, po nivách domácích, přenecháváme drobné mládeži. Ta nechť poznává národ, jeho sídla a vlastnosti, my – nás to nudí. Kdyby nám někdo mluvil o volnosti pěšáka, jak řídí krok, kam se mu líbí, postojí, kde chce, vyžije krásu krajiny a krásu lidstva až do umdlení, řeknem, že má tuze pravdu a my – že zůstanem raději sedět. Vysmějem se i Angličanu, který si zřídil velký svůj cestovní vůz a od La Manche k Černému moři chce přejet dle vlastního pohodlí. A pošta a dostavník – ty stojí i na Světové výstavě již v koutku.

Podivně dojímá ta sbírka starých a nejstarších vozů poštovních a ještě podivněji vedle ti vycpaní postillonové! Přemožený lid, preparát pro kulturní musea, vymřelé existence! Co je dnešní postillon v šedivé své skromné ka-

zajce, který leda od ulice k ulici jezdí, aby ze schránek vaky s listy vybíral, naproti premovanému postillonu dřívějšímu, který za veselého hlaholu své trubky branou do města vjížděl a za nímž jsme hleděli s úctou, šeptajíce si, že „jede až z Chebu“! Na staré poštovní vozy hledíme teď s pravou hrůzou. Nemůžem pochopit staré novelisty, že v těch drkotavých karách nalezali nějakou poesii, my cítíme ještě dnes údy jakoby přetlučeny, bojíme se vzpomenout sobě, jak jsme se v těch tmavých skříních musili kroutit a natahovat, jen abychom mohli přendat si nohu nebo z okna plivnout. A bylo to pohodlí tenkrát panské!

Dopravních prostředků nalezá se na výstavě síla. Pro člověka i koně, pro vodu i páru, pro zemi i moře, jen ne pro vzduch, ne pro let oblakový, na vjezdu do říše oblakové visí stále ještě sedm zámků. „Ballon captif“ chtěl se alespoň dotknout zámku prvního a již jej smetla vichřice někam na sto mil. Nejbohatěji, nejpoučněji jsou tu ovšem vystaveny a v skupiny seřaděny lodě. Není věru možno, abychom vypočetli jen veškeré předměty, jakž teprv se dotknout jich zvláštností! V maritimním pavilonu a v pavilonu Lloydu podán přehled hrubě úplný alespoň těch vodních prostředků dopravních, které máme v Rakousku. Od barky, kterou žralok jediným obratem převrhne, do lodě řadové, kterou nejzvučnější bouř sotvaže pohne k nějaké mírné sousedské; od nízkého převozného traghetta, které i při drobných vždy vlnách scirocca hází sebou jako slupka, až do největší dopravní lodě lloydové, která tři patra sahá pod vodu. V ostatních oddílech lze sobě pak vědomosti doplnit. I čínskou loď tu vidíš, na níž mořský loupežník po zboží a lidech se honí, i lehký žlutý kaik, na němž paša harém svůj procházkou vozí po čarovném Bosporu. Škoda, že tu není také historická, smutná gondole benátská, barka mujánského rybáka, dlouhá kocábka cirknického osadníka a jiné lodičky význačné! Skoro v každém skupení najdeš ale přec vždy něco zvláštního. V dánském elegantní lodičku s vysokými seslíky pro zábavnou jízdu kolem ostrova kodaňského Tivoli a vedle ní loďku eskymáckou, potaženou koží a uprostřed s pramalým

odvorem pro celou pídimužíkovou rodinu; v ruském barky co nejelegantnější, pak malou salonní barku pární, pak „Raquette“, velocipéd to vodní vypadající jako saně, atd.

Vlastně jsem měl začít jinak. Takovými dopravními prostředky, které jsou poukázány jen na lidskou sílu a na lidskou ruku. Mnoho jich není. Talavašky či nosítka jsou na vymření. Jen na obrazech ještě vídáme, jak pudrovaná krasotinka vykukuje oknem nosítek ven nebo jak do nich vstupuje tlustý pán s náramnou bílou parukou – dávno vyhynulé rokoko. V skutečnosti mají již jen zdravotní účel, dopravit v městech těžce nemocného do nemocnice, přenést v lázeňských místech paničku chorou neb příliš choulostivou z bytu do lázně a zpět. Ale o nádheře není tu ani dechu víc, i ty lázeňské talavašky jsou natřeny jen prostě, jako chudá umrlčí truhla. Také je na celé výstavě – mimo smutná nosítka v pavilonu zdravotním – vystavena talavaška jediná, z nizozemských osad v Indii. Schází květnatá, bohatě pozlacená talavaška cařihradská, elegantně zastřená neapolská atd.

Místo nosítek nastoupla kolečková křesla, ruční vozejčky s lidskými strkouny místo tahounů. Pro dítě, pro nemocného, pro zemdlenou dámu atd. Na výstavě jsou jak známo křesla ta uvedena jako drožky v městě, s určitým stanovištěm, taxou a číslem, a člověk se tu může za drahý peníz dostat tedy zrovna postrkem, kam patří. V Japanu už je mají dávno, ano vozíky ty jsou jedinými nájemnými povozy japanských měst. V oddělení japanském je velmi elegantní takový jeden vozík vystaven a na obrazích lze je tam vidět v celé řadě stát a čekat na pasažéry. Komické obrazy! Japanec strkoun stojí tu se svěšenou hlavou jako náš drožkářský kůň, když mu pán jeho zrovna byl od huby vzal pytlík s ovsem.

Ještě k těm lidohybným povozům patří velocipédy. Není jich tu ale mnoho a nejsou zvláštní. Pardon, přec! V nejsevernějším cípu italského oddílu stojí nevysoký, zavalitý kůň. Dobré zvíře! Rozumu sice nemá, zato ale nesmírnou ctižádost: chceť se stát praotcem zcela nové rasy. K tomu účeli mu dal jeho stvořitel tři železná kola pod břicho a kliku na krk – signore Zoppi di Parma je ten stvořitel jeho, sedí

v sedle a jede vždy pět kroků kupředu, pak pět vlevo, pokud místo stačí, a zas pozpátku na prvotní své místo. Rytířských hradů nebude nejspíš dobývat, také do vrchu a s vrchu bude mít as obtíže, ale po podlaze běží za pět set zlatých zcela pěkně „il cavallo automotore".

Clarence – broom – landauer – berlina – kaleša poloviční – kaleša celá – faeton – dámský kočár – vyberte si, co chcete! Nesmírný výběr, sta kočárů a vozů, od drkotavého čínského, pokrytého hrubě pleteným rákosím, až k nádhernému dvorskému, skoro tak nádhernému, jako je červený a zlatý božíhodový kočár pražského arcibiskupa. Jenže již co dětem se nám vypravovalo o té ekypáži arcibiskupské, že ji před výjezdem musí vždy svazovat špagátem, a zde na výstavě leskne se vše novostí a mladostí jako čelo osmnáctileté panny. Líbí se vám ten rozložený landauer fialový? – 2000 zlatých – Či zde ten modrý? – Jen 1000, bagatela! Na ty pětistovkové menší se ani nedívejte, nesluší dnešního dne sedět v povoze tak směšně laciném. Kočár, vlastní ekypáž dnešního dne musí být, podle ní se soudí, má-li člověk alespoň tolik příjmů, aby mohl býti „živ". Vlastní ekypáž plete se všemi myšlenkami jemnostpaní, a když paní kupcová ve veselohře Rosenově čte Prutzovu báseň:

Ha! wo die Wellen tosend schlagen
hoch über dem empörten Grund,
da fühlt in göttergleichem Wagen
ein männlich Herz –

vytrhne se náhle ze čtení a zeptá se pana manžela: „Ty, neměli bychom dát svůj *vůz* teď vyložit šedivě? Je to tak elegantní!"

Elegance je u kočáru nyní, kdy i fiakr je elegantně prošíván, ještě hlavnějším požadavkem než elastičnost a pohodlí. Skutečně k ní hleděno skoro u všech vystavených povozů, i ten uherský se skříní ze sítí místo ze dřeva je velmi úhledný. Rozhodně nejkrásnější jsou ovšem francouzské, dle nichž se řídí, dosti obratně, sedláři vídeňští. Faetony, jež

kočí, i faetony, jež pán si řídí, kočáry dámské, rodinné, cestovní, honební, dvou-, tří- a čtyrkolé, krásný tramvajový vagon z Ameriky, elegantní hotelní omnibus s aksamitovými křesly, zkrátka všechny druhy povozů pro koňskou spřež jsou zastoupeny, jen již zase ne zajímavý ten fiakr cařihradský, se světle a vesele kvítkovanou skříní, kulatou jako baloun. Zato je zde turecký povoz pro spřež volskou, „taraba“, vesele to natřený, podlouhlý vůz pro ženské, odevřený na všechny strany a stíněný dřevěným baldachýnem, spočívajícím na čtyrech tenkých sloupcích. Ještě některé zvláštnosti jsou zde. Na příklad francouzský vůz cestovní pro celou rodinu. Když je pěkně, může celá rodina sedět venku, napřed, vzadu, na střeše, jakmile začne skrápat, mohou všichni vskočit dovnitř, jako mláďata do vaku klokana. Nebo rumunský vůz na honění dropů. Známo, že Indiáni zakuklí se v jeleny, bušmani v pštrosy, aby se mohli přiblížit zvěři, evropští myslivci docela v krávy, aby přiblížili se divokým husám a kachnám; rumunský myslivec zahraje si na nevinného cestovatele, jenž sedí v lehkém, na všechny strany pohyblivými, pletenými záslonami pokrytém vozíku. Zdá se, že hloupý drop je skutečně dost hloupý, aby vyčkal; naše straka, i když se myslivec převlíkne za ženu s nůší, nevyčká přec.

Podivno, že zas zimní povozy, saně, nevynikají skoro ničím. Jako by ta odevřená korba a ty prostě paralelní, dlouhé smyky byly závadou vymýšlivosti. Trochu nátěru, trochu zlata na saních ruských (také vystavené kočáry ruské jsou většinou pozlaceny), pak přehozená černá, hnědá nebo šedivá kůže medvědí, toť vše. Zvláštností jsou saně sobí, jimiž Samojed přelétá sněžná lada svá, pak saně psí, v nichž sedí smutný Ostjak, asijský Čud bledé tváře a schmoulených, „od prvopočátku“ nečesaných vlasů.

Parou se arci nyní již nejvíce jezdí a lokomotiva je na výstavě zastoupena skvěle. Dlouhá, nekonečná je jich řada a obři ti zde stojí nehybně a tiše, jako železný pluk kyrysnický při přehlídce. Spící saně; až se probudí, rozletí se světem celým a z očí jim zašlehne oheň a z nozder kouř. Co tu

rozmanitých lokomotiv i vagonů! Jednotlivá lokomotiva, která je určena, aby jezdila po prosté silnici bez železných kolejí; jednotlivé kupé pro ty, kteří chtějí cestou spát; jednotlivý vagon pro pány tohoto světa, aby mohli pohodlně si zajet na honbu; celý vlak „zdravotní“, s vagonem pro raněné, druhým pro lékaře, třetím pro ředitele vlaku, čtvrtým pro kuchyň atd. Nejzajímavější jsou vagony zdravotní a pak ty vagony bytelné, z nichž nejpraktičtější – „vozy Pullmannovy“ – přejíždějí jak známo drahou Pacifickou. Člověk se může v takovém vagonu narodit, vyrůst, se oženit a umřít, vše pohodlně, i „štace života“ oznámí mu konduktor.

A inžinýr pan Popovič vynalezl – předně k účelům válečným – docela *nádraží, které lze kamkoli celé přenést!* Vynález svůj nazval „glorinou“, pěkné jmeno, ale – copak budem my lidé ještě všechno přenášet!?

NENÍ LIBO SI ZAHRÁT?

Vittore Emanuelo, il Re galantuomo, bude se také ve Vídni zlobit. Jako se zlobí, když z oken Kvirinalu přes Tiberu hledí na Trastevere a Vatikán, jenž se mu nechce poddat, a jako se zlobí, když vyjíždí zálivem Janovským a na západní straně spatří krásné Monaco, které, kdyby je byl v pravý čas sebral, mohl Francouzům právě tak prodat jako Mentone a Roccabrunu. Již je pozdě. Kníže monacký, slepý Karel III., nezdá se mít chuti přijít o své poslední poddané. Na vídeňské výstavě může se král spojené Italie o tom přesvědčit, poblíž Liesingské pivnice stojí válečná hradba vlády Karlovy. Elegantní domek s verandou, kolem domku jižní stromy, keře a nejvzácnější květiny, kolem zahrádky nizounké, krásné zábradlíčko – a přec je to hradba.

Monacký kníže pán má s hrstkou milovaných svých poddaných totiž kříž. Snad zcela tak, jak v Sardouově „Rabagas“ sám to vypravuje přítelkyni Angličance: „Jedna strana jsem já, druhá můj národ. Všecky mé skutky kaceřují a převracují s úžasnou dovedností. Na příklad: Procházím se. Nemám prý co dělat! – Neprocházím se. ‚Bojí se veřejnosti.‘ – Dávám bál. ‚Zbytečná nádhera!‘ – Nedávám bál. ‚Je lakomý.‘ – Přehlížím vojsko. ‚Hrozí vojskem!‘ – Nepřehlížím je. ‚Bojí se ducha vojska.‘ – K oslavě mých jmenin je ohňostroj. ‚Peníze občanů vyhazuje do povětří!‘ – Žádný ohňostroj. ‚Nepřeje nám žádné zábavy.‘ – Jsem zdráv. ‚Nepřipouští si žádných starostí.‘ – Jsem churav. ‚Ten nestřídmý!‘ – Podnikám stavby. ‚Marnotratnictví!‘ – Nestavím nic. ‚A co chudý lid?‘“ –

Jen že skutečnost bývá mnohem horší než Sardouova fantasie a že revoluci někdy se nelíbí obmezit se na karikatury, kočičinu a několik hozených klacků. Když roku 1848

pro drahotu chleba a soli vypukla revolta, obsadil Karel Albert Mentone a Roccabrunu a sardinské vojsko víc neodtáhlo. Knížetství se scvrklo na městečko Monaco s nejbližším vůkolím, a nebude-li chleba a soli, půjde snad také to vandrem. Ale bude nejspíš všeho dost. Herny, tak výnosné, z Německa a Francie vyhnali, proč by jich nepřijalo Monaco?

Jak krásně tam musí být! Zahrádka kolem monackého pavilonu dává nám obraz nejbujnější, zrovna již tropické flory. Pernatá palma vznáší tam nad piniový lesík dumavou korunu svou, jako by hleděla do dálky, do dálných věků – „urschöpfungsalt ist ihr Geschlecht“. Tmavý cypříš, „strom volnosti“, vyrůstá jako náš topol. Větřík z moře přicházející kolíbá bambusem a třtinou cukrovou a šourá se po pepřových stromech, velkých jako akácie, po citrýnech a myrtách, tře list o list a vzduch je naplněn kouzelným zápachem. Půda je pokryta květinami nejkořennější vůně, po skalách kvetou kaktusy, z písku střílí až po střechu blízkého domku stromnatý květ svůj stará agava – –

Vejděm do pavilonu. Z protější stěny usmívá se na nás obraz Monaca, města a přístavu, i s divoce romantickou skalou Monte Carlo. Jaký to půvab! Italské slunce vkouzleno do obrazu a obraz zdá se že dýše. Vyhraje-li člověk v herně, musí v té přírodě pocit štěstí být povznešen na nejslastnější harmonii, prohraje-li, musí jak balzám působit ta příroda, a kdyby ne – skok s té skály do moře –

Život tam musí být vybraně souladný, lidé broušení. Veškeré zde vystavené tovary svědčí o nejrozkvetlejším uměleckém průmyslu, věru že „la Société industrielle et artistique de Monaco“ nebyla založena nadarmo! Podlaha jizby je mosaiková, z barevně emailovaných hlíněných plotýnek. V krásně řezaných skříních z ebenového dřeva, postavených kolem stěn pompejánsky malovaných, jsou vystaveny překrásné fajanse, pak „alcarrazy“ etrurských forem, džbány to z porosní hlíny, jichž stěnami se částka nápoje odpařuje a tím ostatek v nádobě chladný udržuje. Pak košíčky, skřínky, rámce z nejskvostnějších dřev, světoznámé parfumové vo-

dičky z monackých bylin atd. Když člověk při ruletu vyhraje na „rovné“ nebo „nerovné“, černé nebo červené, nebo když vsadí sto louisdorů na jednotlivé číslo a dostane pak třicet a šestkrát tolik zpět, může v Monacu nakoupit si tuze moc pěkných věcí na památku.

Uprostřed jizby stojí na podstavci z černého mramoru bílé poprsí knížete Karla III. Chudák je slep. Jako Amor a jako Justitia a jako Fortuna. Snad je i to pokyn náhody. Že jako člověk cizinec bude v lásce přijat, že se s ním bude hrát spravedlivě, že štěstí na něho čeká. A že se ledacos nevidí, co by se jinde vidělo.

Mně se ta knížecí reklama pro hernu líbí. „Je záslužno, aby stát hráče chránil, neboť hrací banka je výborný vychovatelský ústav pro mladé lidi. Zde se naučí obratnosti, vidí zápas náruživostí, zde se naučí pokoře v štěstí a trpělivosti v neštěstí; zde se odvracují od různých zábav a přivykají věnovat síly své předmětu jedinému; zkrátka, hra je pro mladíky školou co nejlepší a pořádný bankéř je lepší než Komenský.“

HUDEBNÍ DOZVUKY

I

Je po výstavě, po jejím ruchu a hluku, zvukové vřavě a nezřízeném rámusu. Úplné ticho ovšem ještě nenastalo. Naposledy již sice velká trouba mlhová dala „tomu“ přes hubu, ale „ono to“ přec ještě něco blekotá. Je to ale jen již ruch a hluk nastalého funusu.

Jaký to rozdíl mezi listopadem a květnem! Tenkrát ten chaos zvuků, člověk myslil, že mu uši utrhne, duši zaplaví, srdce vyškubne. Svištilo to, hučelo, dunělo, znělo, zvonilo, skřípělo, řičelo, vzduch byl rozvlněn jako Kvarnero v bouři. Kam se tenkráte utéci, aby si sluch odpočinul! Sotva zapištěl za tebou turniket, byls na zvukovém tom moři ihned zmítán jako skořápka. Země chrupěla pod kroky, vzduchem švihal cigánský čardáš, lokomotiva drtila křemely, z vodárny funěla pára, vodotrysky pleskaly, dřevěná harmonika štýrská zvonila, ptáci úzkostlivě poletovali a naříkali, jazyky celého světa se křižovaly, mužští hubovali, děvčata se hlasitě smála, vojenská hudba řinčela, Straussova kapela operovala, tesařské sekery duněly – a z dálky sem zalehalo bučení a mečení „němé“ tváře, čekající zde také netrpělivě na nějaké to světové vyznamenání.

A uvnitř výstavních budov – „tönend bewegte Unformen,“ řekl by Hanslick. I hluchý Beethoven by byl musil zde slyšet a divím se, že z toho rámusu nenadchnul se některý skladatel k prazvláštní rytmické skladbě, jako prý kdys Haendel v kovárně se nadchnul k The Harmonic Blacksmith nebo kdys sám Beethoven se chytil kalupu koně. Arci už dovedl cos podobného Meyerbeer, ve Hvězdě severu, kde dole vede orchestr svou a nahoře na jevišti několik kapel vojenských také každá svou. „*Es soll* ja nicht stimmen,“ ušklíbl se Meyerbeer na poděšeného vídeňského kapelníka.

Tady to arci také nemělo štemovat, když ale šla z toho hrůza!

Svištění kol a řemenů na strojích, hučení páry, cvakání strojů šicích, praskání odvíraných teprv beden, bušení kladiv, vřeskot pilníků a pil, vše to by člověk snesl zde, jako to snáší třeba někde v továrně, – vždyť jsme vyšli již zdrávi i z dílen, kde se brousilo sklo nebo řezaly železné špalky! Ale ty zákeřnické zvuky ostatní! A především – to „*umění*“! Jakpak na příklad se mohu obdivovat fotografovaným krásám amerických pralesů, když tu najednou za mými zády zahučí novoyorské harmonium Meistersängry? Odejdu rychle raději dál, k těm hezkým americkým šičkám. Jak pilně pracují, jak poeticky vypadá zde ta blondýnka – i zamilovaného svého ptáčka v kleci postavila si zde k sobě! Ale ptáček sebou rychle zavrtí, spustí kousek jako na tenkém flašinetku, spustí druhý – dareba nás klamal, on ani není živý pták, je jen kus dřeva a plechu! Mechaničtí ptáci, hrací hodiny, hrací skříně, stolky, klekátka, postele, piksly – zakrátko už jsi bolestně nedůvěřivý, zrak si již jen s bázní pochutnává na špeku a šunkách ze St. Louis a sluch se chvěje, že šunka spustí. Viděl jsem lidi, kteří sotvaže vstoupili do oddělení strojů telegrafických, ihned se dali na útěk, byliť tam u strojů spatřili – klávesy. Nedivte se těm nebohým, rozčileným nervosně! Přes tři sta rozestaveno po výstavě pian a ani na jediném nebyla spasná, jinde všude přec nalepovaná cedulka: „Nedotýkat se!“ Ano drzí vystavovatelé lákali i sami ještě „virtuosy“, aby jen na jich nástrojích něco zahráli! A teď si pomyslete tu tlupu ochotných virtuosů, ty učitele hudby, kteří si tu dělali reklamu, ty maminky, které radostí se rozplakaly, že přivedený jich sedmiletý trulant umí už palec podstrčit pod čtvrtý prst, – mráz vás pojde! Ještě kdyby bylo piano jako piano, člověk by si navykl, jako navykne v mlýně, ale 78 druhů pian! A nikde kout bez piana, nikde kout zcela němý, leda v Japanu a Turecku. Kam jdeš, vříškavý osud jde s sebou. V italiánském oddělení právě zkoušejí „melograf“ – klavír píšící hned noty – a kdosi improvisuje cos geniálního, ale není to hrubě ani slyšet, neboť vedle stojící „melopiano“ běduje truchlým tremolem konec z Lucie a jen

o dva kroky dál stojí u jiného piana chlap a vytáčí *klikou* z něho jako z flašinetu kus z Aubera. Ve francouzském oddělení znějí a hučí najednou „pianoquatuor“ (smyčcové kvarteto v pianu) a „pansymfonion“ (piano, harmonium, varhany) a mezi to drnká Erardova harfa. Ve švýcarském zkouší někdo Bertiniho etudy na pianě s „kunstpedálem“ a náhle do toho začnou bít, hrát a kukat všechny švýcarské hodiny a v pozadí zvoní si kdosi švýcarskými kravskými zvonky. Pod rotundou by dovedly sice Samassovy lublaňské zvony překrásným svým F-dur akordem rozechvít, ale včera pršelo, napršelo třem vedle stojícím varhanám do píšťal a píšťaly se teď znovu ladí, kteréžto ladění trvá až do nejbližšího zas deště. V rakouském oddělení hraje virtuos pan Bromberger, „který i u barona Siny hrává“, jakž jeho sestra nebo teta každého poslouchajícího ubezpečuje, „z pouhé ochoty“ od rána do večera „Die Forelle von Schubert“, a velký jeden orchestrion s bubny, troubami a píšťalami, snad také „z pouhé ochoty“, vřeští od rána do večera Dceru pluku. V maďarském oddělení maže cigán Makkai do cimbálu. V ruském vytlouká někdo z piana Souvenirs de Varsovie – když chybí, zatřese vždycky hlavou, že takhle jako ne, ale hlavou třese po každém taktu a vedle umístěný vycpaný medvěd stojí hrůzou už na zadních nohou. Ach – zde, u takového virtuosa člověk pochopí a doplní slova Jean Paulova: „Když zazní hudba, jako by vyrůstaly ze srdce ruce, chvějící se, sahající po něčem vzdáleném, nevíme po čem –“, to by bylo pěkné, abychom nevěděli po čem, když má ten virtuos tak dlouhé vlasy! Ještě štěstí, že housle, flétny, píšťaly, fagoty, bubny, tympány, trumpety, pazouny, bombardony, bimbonofony a podobné libozvučné nástroje jsou pod sklem, kdyby i k těm mohli ti vagabundující virtuosové, – musila by vzdor české abstinenci Praha Světovou výstavu vypůjčit si na boření hradeb. Za půl dne bychom byli hotovi.

Ale nic to nebylo než msta! Ve Vídni vyřkli princip: jen *nástroje* vystavíme, ne *hudbu* – a hudba se pomstila. V Paříži bylo zcela jinak. Přes 3000 zpěváckých spolků, zápasy kapel vojenských a civilních, Rossiniho hymna „à Napoléon III

et son vaillant peuple“ se sbory, sóly, orchestrem, bubny, zvony, dělovou střelbou atd.! A už ty přípravy! Vypsání cen na „Hymne de la Paix“ a na „Cantate de l'Exposition“ – půl deváta sta básníků, osm set skladatelů konkurovalo a všichni propadli, byl to jux! Ano, v Paříži bylo dobře postaráno o zábavu božské paní Muziky, ve Vídni ne, božská paní Muzika dělala si tedy sama s lidmi špás.

II

Tedy ne umělecká, jen hudebně průmyslová výstava, výstava hudebních nástrojů. Staré, nové, vzdělané i divoké nástroje. Na starých lze studovat, že každá věc má svou historii, své jitro i svůj večer, na nových a vzdělaných, že pokrok lidský není přec ve všem tak rychlý, jak sobě lichotíme, na divokých, že „umění je sice jediné“ – pro nás, jiní ale že přec jen mají umění jiné, které je přec zrovna tak povznáší a rozechvívá jak nás to naše. Když japanská krasotinka vezme do měkké ruky své hůlku ze slonové kosti, „bači“, a začne jí hrát ku zpěvu svému na třech hedvábných strunách kytarového „samsinu“, je prodchnuta as těmiže touhami a city, jakými naše krasotinky u piana; když japanská družka její poklekne a nehty svými, ozbrojenými plátky slonovými, probírá se strunami na zemi ležící harfy „kotto“ a k tomu ještě zazní jakés cello, „biva“, jsou členové přítomné společnosti as právě tak prodchnuti povznášejícím pocitem vzdělanosti své jako naši posluchači smyčcových kvartet. Škoda, že neslyšeli jsme produkci na japanských těchto nástrojích a na „tajku“ (buben), „casumi“ (tamburin), bambusovou flétnu, drobnou mandolinu a „bivu“, nástroj foukací, malé bambusové varhánky! Jaký to rozdíl mezi touto bivou a naší „královnou nástrojů“, obrovskými varhanami, co uplynulo času mezi bivou a „magrafou“ v chrámě jeruzalémském, co zas času mezi vodními varhanami hodujících Římanů až do měchatých varhan modlících se křesťanů, co zas od těch třiceti měchů na jediném nástroji až do nej-

novějších *elektrických* varhan štutgartských! Jaký jen rozdíl mezi perletí sice bohatě vykládaným, jako váza ušlechtile formovaným, ale skoro bezhlasým tympánem v skříni oddělení perského a naším tympánem pedálovým, jenž je v moderních skladbách již rovnoprávný se všemi ostatními nástroji orchestrálními! A pozorovatel mohl zde sledovat nástroje až k nejprimitivnějšímu jich původu, oboe až k pastušské píšťale, fagot až k pastušské šalmaji atd.

Jen jeden nástroj jako by již po staletí se ani nehýbal. Nevychází z užívání, je na nejpřednějším místě, přec móda nedovedla mu vnutit nejmenší změny. Přes dvě stě let je průmysl, řekněm je umění houslařské nezměnné, ano největší mistři nynějška jsou již zcela spokojeni a šťastni, když dovedou jen co možná věrně napodobit houslí vzory staré. Prvotní tvář houslí je v mlhách, někteří genealogové tvrdí, že mandolina byla jich matkou, ale od té doby, co zpěvný tón jich ovládl orchestrální hudbu, je syn otci a pravnuk pradědu podoben, jak bývá jen v některých řídkých rodinách knížecích. Cremona byla kolébkou knížecích rodů houslích, Stradivari, Guarneri, Amati, a dnešního dne pracuje jeden houslař podle nějaké stradivárky, jiný podle guarnerky, klade blánu za blanou, klíží kousek za kouskem, vysoustruhuje krk, vyklene prsa navlas věrně, a když dovedl tím pravnukovi dát podobný s pradědem hlas, je bohatě odměněn. Jakýsi Gemünder z Ameriky vystavěl housle, „nepřekonatelné“. Byly na čtyrhranném sloupku, ve skříňce za sklem ze všech stran viditelny, měly nápis „The Emperor Violin“, přípis, že jsou zhotoveny na základě tří věd: matematiky, akustiky a „dřevotiky“, a stály bagatýlek 10000 dolarů. Znalci jim přiznali, že mají zvuk *skoro* tak dobrý jako staré housle italské, ale mínili, že dosažen jakous lučební úpravou dřeva, že tedy musí se vyčkat, potrvá-li.

Ani to nezměnilo ničeho na tvářnosti houslí, že nyní, pro všední potřebu, zhotovují se již *fabričně*, – jen v Mirecourtu je třicet továren na housle. Ovšem vyvstávali čas po čase smělí, drzí rebelanti, viola d'amour, housle s lesním rohem, všelijaké divné violy, violaliny, filomely, tromba marina, –

ale skoro všichni bídně zas zahynuli. Také na Světové výstavě stalo se cos podobného, nějaký kníže Stourdza vynalezl velké, ze dvou elips složené housle, jež vypadají, jako by jim někdo byl nafackoval, – ale staré housle zůstanou nadál jedinými houslemi. Teď Italie sama neprodukuje nic víc zvláštního, leda ze střev neapolské struny, produkce je teď „fuori“. Škoda, že náš Sitt, výtečný, daleko mimo Čechy známý žák slavného peštského Schweitzera, nezúčastnil se výstavy! Byl by vynikl, jako zas náš Červený v oboru nástrojů dechových překonal všechny ostatní.

Zato se až dech zatají rychlou změnou, jaká se stala a děje s pianem. „Není umění druhé, které by tak rychle a tak mnoho forem spotřebovalo jako hudba“, to ale platí také skoro o všech hudebních nástrojích, hlavně pak o pianu. Není tomu mnoho přes sto let, co piano povstalo z cimbálu a cimbálového, koží potaženého kladívka, a dnes je již „zmenšeným orchestrem“! Jaký rozdíl mezi spinetem Mozartovým v pavilonu adicionelním nebo jen mezi „prvním“ klavírkem Lisztovým a piany na příklad Schroederovými v oddělení ruském! Jak možno komponovat pro klavír nyní a jak tenkrát! Jak zas mohl u toho spinetu povstat bouřný poslední akt Don Juana a co by bylo z toho klavírku teď, kdyby Liszt, „pianní kovář“, udeřil na něm jediný akord! Tenkrát ještě žádný pedál, pak pedálek, jejž přitisklo koleno, teď pedál zvlášť pro každou oktávu i pro méň. Škoda, tolik jsem slyšel o amerických pianech Steinwayových – zvlášť náš Smetana přímo o nich blouzní –, tak jsem se těšil na ně, ale Steinway, jehož systém je teď přijat po celém světě, výstavu neobeslal. Zato zvítězila zde americká harmonia „Cottage Organs“ – „varhany rodinné“. Harmonia jsou vynálezem rakouským, as z let dvacátých, z Paříže dostaly se co „orgue d'expression“ a fysharmoniky do módy a do světa, v Americe dosáhly nejvyššího posavadního zdokonalení. Slyšel jsem mladého, geniálního Suchera na jednom z těch amerických hrát, tón toho nástroje, hraného tak mistrnou rukou, zůstane mně nezapomenutelný.

„Kam as se dějou všechny opotřebované klavíry,“ ptal

se kdosi právem. Bujný, elegantní oř koná nejdřív líné služby panské, pak slouží měšťanu, pak se prodá fiakrovi, fiakr jej prodá drožkáři, drožkář pískaři, pískař rasu – známe elegický jeho osud! Ale kam se děje klavír? „Nikde nevidíme, že by si hrály děti s kladívky z něho nebo že by služky topily jeho nohami“, ale také neslyšíme, že by jej často lidé nevděční prodali rasu klavírníku, za pět zlatých – taxa! Přenechávám kterémukoliv cituplnému novelistu českému, aby elegii tu vypsal dojemně, co nejdojemněji. Lesklé vyjde si piano do světa do nejbohatších salonů. Hebké ručky hladí jeho klapky, výteční virtuosové slaví u něho triumfy. Když ze salonů vyjde, jde již „dolů“. Stává se snad ještě někdy přítelem některé bezdětné paničky, obyčejně ale uhostí se v měšťanské rodině, aby děti na něm se učily, či jde k některému učiteli hudby nebo zpěvu. Odbude si deset až dvacet tisíc „lekcí“, pak je dají někam do hospody, aby hrálo k tanci, nebo někam ven do malého městečka, do vsi. Slouží a slouží, až je chudák již jako zadřimlý drožkářský kůň, až se jen stěží vzchopí ještě k vybičované žalobě a hlas jeho selhává a je chraptivě slabý jako hlas starého člověka. Pak překáží v domě, jako ten člověk starý, a dají je na půdu – ať se tam chvěje ve větru a mrazu! Snad si je tedy konečně, na odměnu za tolikeré radosti, které bylo zde lidem způsobilo, za náhradu tolikerého utrpení, přímo bere pánbůh k sobě a ono slouží pak na onom, ach tak mnohem lepším světě „v jasnější podobě“ blahým nebešťanům.

III

Znáte pověst o toužné palmě na vyprahlé skále. Znáte pověst o démantovém pokladu, jenž jen někdy člověku zazáří a ho oslní. Nebo o té princezně „zlatých vlasů a zlatého hlasu“, jižto lidé milují, přec ale na ni zapomínají. Stála letos na výstavě v nejzadnějším koutě bohaté Francie, princezna *Harfa*, skoro se jí lidé vyhýbali, jakoby u vědomí, že hřeší proti ní, zas ale nechtělo se jim také volně od ní dál,

z citu, že hřeší sami proti sobě, když neužívají všech těch skvoucích krás, jež ona jim nabízí. A když harfeník někdy začal se probírat v strunách její, když zazněl jich hedvábný, snivý hlas, jich báječně krásný zpěv, byl každý přimražen, překonán. Ano, o královský ten nástroj jsme skoro již přišli. Loutna vytlačila mandolinu, harfa loutnu, harfu – dokonalost její. Beze žertu! Erard učinil harfu tak dokonalou, že je příliš draha i pro člověka, jenž není právě chud. Málokdo odváží se ještě, aby se harfě učil, vždyť sobě snad nebude moci zakoupit ani vlastní nástroj svůj. Vidíme krásnou její postavu jen ve velkých orchestrech a slyšíme kouzelný její zvuk leda v operách Gounoda, Meyerbeera a jiných podobně velkých instrumentalistů. Takto na ni hraje *pravidelně* snad jen harfenice po hospůdkách a známý harfeník v měsíci. Ale nástroje prvějších, po celém světě rozlezlých „zpěvných vil“, pocházejících vesměs ze severních Čech, jsou primitivní jako za doby, kdy ještě „brával David harfu a hrával rukou svou“, jsou také jen nástrojem sprovodním a protivny pak jako ten skuhravý a nečistý sopránový zpěv, jejž sprovázejí. „Když už je tak draha,“ myslil sobě asi Erard, „může být ještě dražší,“ a poslal na výstavu vedle pedálové harfy, která je jen pro ty chudší – stojíť pouze 3000 franků –, ještě jinou za 9000, samé zlato s diadémem z pravých perlí. Sluší jí ten skvost zajisté, pravá princezna!

Jiné nástroje vzdálily se od nás ještě dál. Tak daleko, že jim ani víc nerozumíme, jako také ne době, ve které kvetly, ba kralovaly. Lidé chodili po výstavě kolem nich bez povšimnutí, jako kolem mumií s neznámými hieroglyfy. Kdo na příklad rozuměl v adicionálce těm modrým skleněným zvonkům navlečeným na hůl a uloženým v dřevěné ošumělé pouzdro? V době claurenovských vzdechů a wertherovských bolů, ano i po celou ještě dobu evropského „weltschmerzu“ kroužily se zvonky ty, vlhké prsty dotýkaly se jich krajů, a vzduchem se pak rozechvívaly tóny nevýslovně bolné a teskné. *Sklená harmonika* opanovala koncertní síň, salon i komůrku, a neurčitými touhami rozbolelé duše koupaly se v zvucích její zrovna s rozkoší vycvičeného samovraha.

Virtuos obyčejně zakončil uměleckou svou pouť tím, že se zbláznil. Znám v Praze jen jediného člověka, který umí na nástroj ten hrát, jistý úřadník to na Malé Straně. Ale již nebyl asi mnoho let mezi lidmi, nervy jeho jsou rozčileny, jak by byly obnaženy, konce prstů dráždily se tak dlouho kraji otáčených zvonků skleněných, až se zmocnila všech čiv nevyhojitelná zimnice. Pro naši vystřízlivělou, chladnou dobu, která „zívá při tragedii, zívá při smělé veselohře, zívá při románu, básni i při rozmluvě o bitvách a hrdinech, o bohu i nebi“, cos podobného víc není. Rozuměla-li ještě některá ženská duše těm tichým modrým zvonkům, měla v šedinách svých jistě stuhu dle módy dávno zapomenuté, na těle šat omrzelých, vyprahlých barev, na srdci již šedivý mech a v skříňce doma kytičky uschlé, jichž nemožno se dotknout, aby se nerozpadly.

Vždyť již nerozumíme – ani *kytaře*. Přišli jsme již tak daleko, že si nikdo z nás ani nezazpívá, nač tedy kytaru! Ještě před dvaceti lety jsme zpívali, a kolik bylo učesaných kupeckých mládenců, zamilovaných studentů a nedělně vystrojených tovaryšů, kolik slečinek a kolik mladých paniček, tolik bylo kytar v Praze. Drnkání znělo po domech pozdě do noci, drnkal vikýř na střeše i křoví v zahradě, a když byl obligátní nedělní výlet, houpaly se kytary na zádech a široké stuhy jejich, zelené, modré a červené, smály se vesele do jasného jitra. Kolik srdcí dobyto písní a kytarou! Tenkrát, když se někdo zamiloval, šel nejprv k učiteli na kytaru, teď jde nejdřív na magistrát do kněh. Nechte si ty své nové vynálezy, své kytary smyčcové, cellové, tercové, desítistrunné, sedmistrunné, my jich víc nepotřebujem, my už nezpíváme! Brzy budem ukazovat i člověka, který se poslední hlasitě zasmál.

Dovolte, abych se zmínil ještě o něčem, – víte snad, že jsem měkký člověk. Pohnulo mne na výstavě totiž dobré rakouské městečko Steyer: tam se fabrikují posud *brumajzle!* – Ach, byly to hudebně krásné časy, když kolik kluků v Praze, tolik zde znělo brumajzlů! Před tureckou hudbou vojenskou táhlo nás vždy alespoň dvě stě a každý měl brumajzl svůj

a byl na něm mistrem. Jakmile spustila hudba, spustili jsme také my a pomáhali jí věrně a s takým nadšením, že někdy ten onen ani nepozoroval, jak bolestně blízko dostal se již k dlouhým rukoum obrovského plukovního tambora.

Již jsi u nás také dokonal, ty milý, bzučivý bratříčku meče a rádla! Sotva že nás dnešního dne některý obratný učedník ještě svou tahací harmonikou do zoufalství přivádí – o tobě nikde slechu ni stopy více!

Já ale, já podnes se ani neptám, jak se brumajzl jmenuje vlastně po česku, co je mně do „drnkaček“ a „brnkaček“, „drumlí“ a „brumlí“ – „brumajzl“ srostl se vzpomínkou na bývalé umění, to umění se vzpomínkou na krásné mládí!

Bohyně Pallas Athéné vynašla flautu – kterýže bůh vynalezl brumajzl?

VÝSTAVNÍ PABĚRKY

I

Pro tvrdé i pro měkké srdce

I

Již to nebude asi ve světě jinaké! Byla výstava Světová, největší podnik, ba prý zrovna „triumf míru“ – jak dlouho bude as ten mír? Sešli se národové k duševnímu, mírnému zápasu, národ usedl zde vedle národa, a ve všem přátelství ukazoval druh druhu – ostří svých zubů. Nikoli na posledním, hned na jednom z nejpřednějších, nejpěknějších míst byly vystaveny meče a bodáky, pušky a děla, vyzdobené, vyleštěné jako – náčiní chirurga.

Dokud se nit života spřádat bude
a lidstvo žíti ode pólu v pól,
ten celý život tragedií bude
a ostrý meč mu věčně za symból.

Praví se, že také v lidské krvi je železo. Nejspíš magnetické, sic by tak nepřitahovalo ruku sousedovu, ozbrojenou mečem! Co již prolito, co se ještě prolije krve lidské! Posud měří mnozí velikáni této země štěstí své i čest svou jen podle množství pobitých bratří a vraždami tlačí se národ v popředí národů. Snad by bylo vskutku válek méně, kdyby vojvodové na bojišti „umírali s každým umírajícím a se svíjeli s každým raněným“, kdyby duší jejich prolítly všechny ty zmařené naděje celých rodin, všechno to náhle vzbuzené zoufalství, – ale naprosto by války as přece jen nepřestaly! Rvavost lidská nedá se odstranit, občasné války jsou prý přírodními zákony nám přímo předepsány, „dokud se nit života spřádat bude“ atd.

Pak ovšem je také přirozena snaha, aby válečné prostředky byly „pokroku lidského ducha důstojny“, aby také v tom oboru jevil se pokrok rozhodný, vždy nový. A jeví se. Jaký

jsme to zde viděli rozdíl mezi siamskou šavlí z černého, jak kámen těžkého dřeva a hadovitě vlnitým toledánským mečem, zhotoveným po maurském způsobu! Mezi indickým bambusovým lukem s lehkými, opeřenými šípy a Kruppovým tisícilibermím dělem, z něhož vystřelená koule letí po celou minutu, přes prostoru celé naší míle, a pak ještě povalí pevnostní zeď, kterouž ze stanoviště toho děla není již ani vidět! Mezi japanským prakem a repetujícími puškami amerických vojínů! Mezi štítem Hinduovým, zhotoveným z půl želvy, a brněním pancéřové lodě! Mezi koštěným hazecím kopím australských divochů a strašnou ostruhou obrněné fregaty! Ano, již nás i to rozhodně mrzí, že starý střelný prach udržuje se tak dlouho, již přes pět století, při vládě, a lučba hledá a také najde sloučeniny nové. Dobrý Dreyse, jenž sobě již svou jehlovkou dobyl o lidstvo zásluh vskutku nesmrtelných, vynalezl již zas novou a velmi praktickou zbraň. Jmenuje se „Zündnadelgranatbüchse" a je zařízena na duté koule naplněné všelijakou chutnou věcí. Vykázali jí sice čestné místo pod rotundou, ale bohužel že mezinárodní právo podobné velmi působivé zbraně posud zapovídá. Doufejme ale, že právní cit lidstva se ještě zjemní. Můžem vůbec sami sobě věru říci, že se perem již dost uměle, ve dne v noci, na zemi i na moři, nad vodou i pod vodou. Právě teď přemýšlíme toužně, jak bychom se mohli seprat také nahoře ve volném vzduchu. Snadno možno, že co nepovedlo se po tak dlouhé věky vynalezavosti lidské, že toho vznešená touha zabijácká dovede teď maně. Bude to rozkoš, až nám s oblak náhle začnou na naše střechy pršet mrtvé trupy, ustřelené nohy, rozpláclá těla a podobné pěkné hračky lidské!

Nad mnohými vystavěnými zbraněmi vznášel se krvavý obláček romantiky. Novozélandské kamenné kladivo – je staré, snad rozbíjelo lebky lidské, aby těla sloužila kanibálním hodům! Rovný japanský meč v dřevěné pochvě – je stár, snad potínal na sta hlav politických odsouzenců! Malá dýka se stříbrnou rukojetí, skoro jehlice, dámy ji v nizozemské Indii nosí skrytou ve vlasech – snad se několikrát stopila v prsou bídných otrokyň! Stříbrná pancéřová košile

v oddělení indickém – přec jí pronikla koule anglického vojína a Anglie stala se dědicem celého království! Velké čínské peníze, formované jako nože, jako šavličky – snad bránily v největší nouzi pána svého proti loupežníkům! Turecký jatagán, povytažený ze stříbrné, korály posázené pochvy – v ocelové stružce jeho jsou rudé skvrny – rez? Nikoli, přihlídněte blíž, zaschlé kapky lidské krve! Malajský „kris“, široký, s ostrým hrotem – četli jste o malajské sektě vrahů, přepadajících spící cestovatele?

Novější zbraně – že prý byly velmi pěkny, já tomu nerozumím! Mne zajímalo, že jsem viděl celé brnění již jen na mořských potápěčích a helmu již jen na hasičích, o pruský kyrys jsem se nestaral. Mne zajímaly maurské okrasy a formy na sečných zbraních španělských, o všechny ostatní šavle a nože dbal jsem málo. Vím z historie, že tažená puška zvítězila na Krymu, tažené dělo v severní Italii, zadovní dělo roku 1866 v Čechách, – když mně demonstrovali, že je na výstavě přes osmdesát nových systémů ručnic, vzal jsem to klidně u vědomost. Jen to mne ještě zajímalo, že branné výstavy americká (revolvery) a anglická (zbraně myslivecké) měly ráz jen *obchodní*, nikoli *hrozivý* jako u ostatních. Chladně jsem šel kolem bronzových rakouských a železných uherských mitrailleus – takové varhánkové hračky byly už ve věku čtrnáctém – kolem horského děla švédského, kolem malého dělíčka řeckého, pro jediného lidského tahouna, i kolem slavného Gatlinga z Ameriky, jen u zmíněného pruského Kruppa a pak u obrovského ruského „Antikruppa“ jsem se zastavil. Nejdřív jsem si prohlíd Prusa a pak jsem šel hned k Rusovi – „Nu,“ – povídám a hladím ho – „jakpak tedy?“

2

Uměleji, rychleji a četněji vraždíme než kdykoli dřív. Zcela pak přirozeno, že „pokrok“ ten vyvolal pokrok jiný, pokrok skutečný: pomoc raněným a umírajícím udílená je teď již také umělejší, rychlejší a výdatnější.

Arci, tak rychle, jak zabíjíme, ještě neumíme pomáhat. Björnsonovo „Mezi bitvami“ je v životě pořád ještě plno vzdechů a kvilů, jež by mohly být udušeny pomocí včasnou, – ale té pomoci posud se pravou měrou přece nedostává. Ještě roku 1866 stalo se, že raněný vojín ležel beze vší pomoci tři až čtyry dny pod širým nebem, a ještě roku 1870 zhynula jich síla, dobře amputovaných i zavázaných, tím, že nebylo pro ně loží a lazaretů, že musili zůstat rozloženi po chladných mlatech a pod nejhoršími krytbami. Haldy raněných, nakupené vražednými bitvami nynějška, vzbudily přesvědčení, že nutno starat se o ně způsobem jiným než posavadním, jed vyvolal protijed, a významno je, že právě císařová toho národa, který v našich dnech je příčinou všech skoro půtek, dala podnět, aby na Světové výstavě byla přehledně sestavena veškerá pomoc, jaká se vojínům dostati může lékařstvím, ranhojičstvím i rychlým ošetřováním.

Pod praporem červeného kříže v bílém poli, zcela dle pravidel, jaká určena jsou konvencí ženevskou, vyrostl „pavilon zdravotní“. Všeobecný ráz jeho byl: součinnost všech sil státních a všech tříd společenských na ulevení bídy. Vedle nutné pomoci, jaké musí poskytnout stát dle vědeckých pomůcek naší doby, je činna pomoc soukromá, dobře zorganisovaná. Vedle vojvůdce je rovněž již důležit ředitel toho odboru pomocného, on může z vyhrané bitvy učinit bitvu napolo prohranou, on smí o svých „vítězstvích“ právě tak mluvit jako onen. Dovedl-li raněné rychle a *dobře* z bojiště odvézt, vyhrál „bitvu svou“.

Všecky pomůcky nebyly nahromaděny v pavilonu, mnohé byly také roztroušeny po jednotlivých oddílech výstavy velké. A bylo tu na příklad rozmanitých nosítek a vozejčků a ode všech národů! Nosítka španělská, červeně potažená, jakoby symbol věčného tamějšího krveprolívání. „Máry stanové“, jež možno složeny nést na tornistru nebo místo něho, vozejčky, jež utlačí jeden muž, trakaře s povolnými pery, vozíky dvoukolé a čtyrkolé, všeliké druhy vozů „horských“, sanitátních a transportních. Dále pak pro místa, kde se dějí první nutné amputace a obvazování, celé chirurgické stany (v ame-

rickém oddělení také stan, jejž lze topit), operační sedadla, stoly, nástroje a převozné lékárny. Odtud pak k pohodlnému rozvedení do dobrých, třeba vzdálených nemocnic celé vlaky lazaretní. Mimo to přenosné velké filtry na čistění vody, vozy s nákladem konservovaných potravin, vozové kuchyně, v nichž možno zrovna po cestě na bojiště navařit teplé potravy pro 1000 až 2500 mužů, atd. Lazaretní vlaky byly vystaveny americký, francouzský, německý, rakouský (od řádu německých rytířů) a italský (od soukromníka Locattiho). Takový vlak měl obyčejně čtyry vagony, na ukázku jeden pro raněné, druhý pro lékaře, třetí pro ředitele vlaku, čtvrtý pro kuchyň a prádelnu. Nejlíp spořádán byl francouzský. Na polních nosítkách, na něž uložen hned po operaci, donešen je raněný až do vagonu. Zábradlí u schůdků vagonních lze odstranit, aby nosiči pohybovali se co nejpohodlněji. Nosítka, nyní lože, postaví se buď na nízký podstavec, nebo zavěsí jaksi do prvního patra, takže jsou po způsobu námořnickém dvě lože nad sebou. Prostřed vagonu zbývá pohodlná cesta, ventilace je výborná, pro přechod z vagonu do vagonu je pohodlný můstek, každý lékař má své pohodlné kupé, vozy nejsou zavěšeny v perech, nýbrž leží na kladkách, bremzy jsou zcela zvláštní atd. Železnice, která s úžasnou rychlostí hází celé armády na vzdálené místo, má také úkol, aby co nejrychleji oběti bitvy rozvezla zas na místa bezpečná. Ovšem by pak takové jen lazaretní vlaky nestačily, a také se pomýšlí v některých zemích – napřed již zase v Německu – na to, *aby veškeré vagony nákladní* byly k službě té vhodně zřízeny. Odklíplými stříškami dává se jim světlo a vzduch, pera vagonu jsou tak zařízena, aby při menším nákladu snadným vyjmutím několika plátků staly se elastičtější, atd. U nás – prohlídněte si ty vagony *u nás!*

Obecenstvo chodilo pavilonem, hladilo nástroje, poklepávalo nosítka, prolízalo vlaky – pranic se neděsilo těch dřímajících hrůz. Obecenstvo je vůbec již pokročilé. Nejjemnější dámy studovaly vystavené pitevní preparáty s patrnou zálibou. V každém výstavním koutě cenila se nějaká kostra, v japanském oddělení hned tři vedle sebe – nebozí ti pohrobní

vystěhovalci japanští jsou ošemetně teď prodáni nějakému ústavu ve Vídni – ano i samostatná dáma „kostrářka“ vystoupla na výstavě s celou sbírkou lidských koster, „Fräulein Hammer, Skelletteurin“. Dámy si zvědavě prohlížely Hyrtlovy preparáty, přemýšlely o vyndané „tajuplné hádance – lidském oku“, o sádrovém „skladu milostných šeptů – lidském uchu“ a ve velkém preparovaném lidském srdci hledaly, v kteréže komoře bydlí „ta láska“. Jak nepěkně vypadá to masité lidské srdce, „věčně opilé touhou, větší celého světa, silnější než sama smrt“! Ba ani zaschlých preparátů Elfisia Mariniho nebo Brunettiho ohořelých lidských hnátů a celého jeho návodu na spalování mrtvol se slečinky nelekaly – snad že nerozuměly zničujícímu nápisu „Pulvis es et in pulverem reverteris“. Mariniho preparáty jsou ovšem velice zajímavy. Geniální Italián části mrtvol nebo mrtvoly celé suší, ale tak, že jim později dovede dodati zase vláhy, což ovšem je pro anatomy nesmírně důležité. V skříni jeho byla taková lidská ruka u ramena ještě zcela zaschlá, dole měkká, jemná a proti světlu průsvitná. Také petrefikovat umí mrtvoly, v tvrdý kámen je přeměnit, takže tělo lze pak leštit jako každý kámen. Aby byly takhle slečinky věděly, že mosaika vedle stojícího stolku je ze samých kousků leštěného lidského masa!

II

Vesnické domy

I

Poblíž hrdé hlavní budovy výstavní, za potokem Heustadlem, postavili celou osadu selských domů. Myšlénka to pikantní. Jako když při bohaté tabuli dají se na talíře také kousky samožitného, černého chleba – každá ruka pak po nich sahá! Také zde ty selské domky těšily se návštěvě co nejhojnější, snad nebyl ani jediný pilnější navštěvovatel výstavní, aby nebyl k nim zavítal několikráte.

Ovšem scházelo mnoho té selské osadě a nemíním tím pouze to, že nebyly v ní vesnické budovy *všech* národů. Scházel jim sad a lán, náves a lid, přirozené vůkolí, z něhož by byly vyrostly. Cize se zde vyjímaly a každá cizota je pusta. Některé byly řádně vystaveny, domácím vším nářadím opatřeny, ale neobydleny, jako po vymření. V některých usídlen pro čas výstavy párek – zkusil tu nebohý dost a dost! Sikul nalíval v domku svém sice pilně kořalky a borszecké kyselky, žena jeho podávala chleba, oba nutili sebe i hosty do veselosti, „živé, maďarské“, ale plaché jich oko toužilo po pokoji. Sedmihradský Němec musil denně vyslechnout několik set nadšených urgermánských frází, kterým nerozuměl, jeho hezká ženuška musila každý okamžik vstát na uvítání a usmát se alespoň trochu přívětivě, a úsměv její – byl již bolestný. Ruský vysloužilec seděl mrzut u nábožného svého čtení a nikoho si kolem nevšímal. Ti lidé nepatřili zkrátka sobě, měli nepříjemný pocit, že sami jsou předmětem výstavním. Sotva si navařila vorarlberská „mótla“ (maidle, děvče) svých „knöpfle“ či „spätzle“ (škubánků), již tu byl houf lidí a div že rukama nevjel do mísy. „Schmelga (holka)!“ vybídl „výstavní“ domácí pán vyhladovělou dcerku bregenckého lesu a schmelga musila již zase od mísy vstát, ukazovat své vyšívání, špičaté černé čepce plstěné, zlatý „schapele“ (věnec) svatební atd. Třásli se před devátou hodinou ranní, a když navečer zahučel roh mlhový, nesměli ještě dlouho zavřít dvéře bytů svých.

Čech se tam netrápil žádný, českého selského domku nebylo na výstavě. Také odkud nabrat českého *významného!* Jen málokde má selská budova česká něco zcela svého, ale na chloubu to věru nestačí. Bezvýznamné domy, střízlivá vrata, opilé střechy, malá okna, co s tím! Kde přec je alespoň nějaké tradicionální urovnání a skupení hospodářských budov, zenáhla již také mizí, zároveň s krojem národním. Nemůžem se divit, že u nás nevyvinulo se stavitelství vesnické. Náš sedlák zkusil mnoho. Sotva co vystavěl, války mu to pobořily. Byl také nevolníkem skoro do posledních dob, pro koho by byl stavěl! Nedivme se, že nalepil si svou domácnost

mnohdy jen jako egyptský fellah z hlíny, jako by rovně tomuto byl každý okamžik hotov stěhovat se dál. Smysl pro krásu – nebo řekněm alespoň pro okrasu – je vrozen každému lidu, nemůže se ale u každého vyvinout. Tak zvané švýcarské domky vzrostly u šťastného, svobodného národa, vyrostly zcela tak jako květina „z vnitřka na zevnějšek“, zcela dle potřeb domácích, a jsou „krásny jako národní píseň, malebny jako národní kroj“. Není právě mnoho národů, kde by se bylo povedlo cos podobného. Na mnohých místech v Orientu, místy v Rusku, místy v Italii – u nás v Evropě vůbec jen pořídku, nad německými selskými a měšťanskými domy nynějšími na příklad běduje známý Riehl* úzkostlivě jak Jeremiáš.

Moderní naše vesnické stavitelství jde za moderním naším městským a toto jde za nesmyslem. Města rychle rostou, obyvatelstva ještě rychleji přibývá, není ani tak snadno možno – nebo nebylo *posud* –, aby se vyvinul zde pěkný nový sloh stavitelský, a se starým více nestačíme. Dřív bydlela v domě rodina jediná, teď i nejbohatší rodiny knížecí přijímají do paláců svých nájemníky, výdělkářství stalo se skoro všem lidem nalehavou nutností. Pro *sebe* nestaví dům již skoro nikdo, staví jej jen pro výdělek, a proč by kvůli nájemníkům, cizím lidem, měl stavět krásně nebo jen se zvláštním, tím bývalým pohodlím!? Pojem domu co jakési menší vlasti jsme nadobro ztratili. S ním také zmizel dřívější způsob stavby, „z vnitřka na zevnějšek“, dle potřeb rodiny; zmizely rozlehlé, vzdušné dvory, kryté a pohodlné vnitřní arkády atd. – nyní se zastavují zahrady, dvory nejsou skoro žádné, dům se vrcholí do výše, že už není ani kousek modrého nebe lze spatřiti, tři pokoje a kuchyň – byt, dva pokoje a kuchyň – zase byt, a mezi tím těsné schody a úzké chodbičky, že nemožno ani rakev s umrlcem vynést. „My house is my castle“ – k smíchu! „Domácí krb“ – k smíchu! „Pozdrav s úctou dům, který tvůj život chrání“ – ještě směšnější! Dnes mne chrání dům na Starém Městě, za čtvrt roku na Malé Straně –

* Die Familie.

a pak, vždyť chrání také jiné, do kterých mně není ani, jak se jmenují, a kdybych dvacet let bydlel vedle nich nebo pod nimi! Nemáme domů, máme *kasárny*, a také na zevnějšek mají ty domy cos vojenského: každý má jen frontu, ani jediný nemá zvláštního svého profílu. Stavíme „ze zevnějška dovnitř".

A vesnické stavitelství jde za tím směrem městským, kasárním, a na vesnici stává se směr ten ještě pak ducha-prázdnější, směšnější. Jako bývá po městsku ošacený rolník obyčejně hezky nechutně ošacen! Rolník sobě teď často postaví kamennou, čtyrstěnnou bednu, s hlavní frontou na silnici, myslí, že vystavěl „panský dům", a vystavěl obrovský nesmysl. Nemá nájemníků a staví přec monotonním, bezvýznamným slohem kasárním, nemá ulice a staví pro ni, má svůj hospodářský dvůr a odvrací se od něho! Sedlákovy budovy jsou a mají zůstat jediným „hospodářstvím", celkem souvislým. Hlavní průčelí bytu rolníkova má hledět do dvora, kolem kterého stojí hospodářské jeho budovy, bok nechť hledí na silnici. Pro zevnější okrasu lze i na boku tom mnoho spravit, vybíhající hřeben střechy může být pěkně stylisován, římsa pod patrem bohatě lámána, konsola v klenbě vrat pěkně pracována, vrata řezbou okrášlena, nad vchodem může stát rok stavby, významný verš atd. A především, jen nedělejte na vesnici městské „ulice", rovné, k nepopsání fádní, čím vinutější cesta, tím hezčí!

Arci nemá rolník prozatím v tom vinu žádnou a vesnický stavitel jen malou. Vzdělávejte ty stavitele! V Bavorsku nalezneš v poslední době skoro všude stylisticky provedené stavby vesnické, kde dřív byly jako u nás budovní nesmysly. Přední architekti tamější ujali se věci a začli pro stavitele venkovské vydávat zvláštní, *velmi laciný* časopis, a v tom je učili stavět. Dávali jim plány, obrazy a vzory budov dřevěných, kde se staví hlavně dřívím, kamenných pro kraje, kde hlavně kamenem, a ostatním řemeslníkům dávali rovněž výkresy pro pěkné, stylisované nářadí vnitřní atd. Ovšemže pro nářadí *laciné*, aby je rolník rád koupil. Myslím, že by také náš rolník sáhl pak rád k takovému lacinému, ale pěknému

a veskrz přiměřenému nářadí, které v rodině potrvá, a že by zanechal kupování lakovaných „meublů“ ze skladů městských, které vydrží tak nějakých pět let vzdor své nepraktičnosti.

Nemýlím-li se, máme Spolek českých architektů?

Architekti vzdělaní nechť tedy učí stavitele vesnické. Nechť jim dávají návody dle skutečných poměrů kraje a dle vážných potřeb hospodářských. Budou ovšem musit ještě sami se podívat na kraj a seznat potřeby osobně, kdož je z nich náhodou dříve již neseznal. Prozatím může sedlák stavět trochu ve svém měšci.

Z vesnických domků, které byly na výstavě, architekti sobě mnoho nevybrali. Interes národopisný převládal tuze nad stavitelským, ledaže co do *skupení* hospodářských budov, na příklad ve dvoře *elsaském*, bylo možno chopit se některého pokynu. Dřevo při všech těch domcích kralovalo, i na pouhou imitaci zdiva kamenného a cihelného bylo málo času. A na dřevěné sruby je leda v šumavských výšinách u nás pravá příležitost. Musil by ale průmysl bohatší dřív obohatit celý ten náš kraj, než by tam mohli poněkud, ve skromných třeba jen rozměrech, napodobovat na příklad sloh švýcarský neb vorarlberský. Vystavený ve Vídni domek *švýcarský* byl spíš předmětem přepychu než potřeby, okrasa pro park, sloh pro villegiaturu; stál přes 20 000 a za tu sumu lze postavit i něco jiného. Dům vorarlberský čili *bregenckÝ* byl vlastně zas celý *lesní* hrádek, o dvou patrech, as s desíti pohodlnými jizbami, s dvěma verandami – vše ovšem velmi pěkně a skoro s japanskou solidností z pouhého dřeva vyvedeno. Také dům *ruskÝ* nemožno napodobit, jeho sklad, jeho stavitelské okrasy jsou nám zcela cizy. Známo, že Rusové mají architekturu svou, starou a zvláštní. Zachovala sobě vlastní své motivy základní, přibrala k nim vzletné formy cizí a zpracovala to ve sloh kostelní i soukromý, jakého jinde nenaleznem. Lze to vidět

také na tom výstavním domě vídeňském. Stěny jsou sice sroubeny až tížně, ale řezbářské okrasy po krajích střechy i po hřebenu jsou tak lehky a svižny, že vypadají jako garnitura bohatých krajek, a celku přec jen zase dodávají lehkosti a vzletu. Mezi zevnitřními těmi okrasami nalezáme také vyřezávanou koňskou hlavu, právě tak, jak na průčelích mnohých selských domků severoněmeckých – zas stejný jeden mythický symbol u národů tak rozmanitých! Snad že v Německu zbytek architektury slovanských Polabanů? – Dolejší jizby jsou v tom těžkém sroubení a při malých oknech ovšem poněkud tmavy, zato jsou ale jizby v prvním patře tím světlejší a přívětivější.

Také domek *polský* byl „lepší než pověst jeho“. Ovšem, zvláštního na něm nebylo mnoho. Stěny sroubeny z otesaných klád, krytba slaměná, komín ze šindelů, vymazán hlínou, závora na dveřích dřevěná, za dveřmi předsínka, po obou její stranách po malé jizbě s malými okny, v jizbě stůl, u zdi lavice a malovaná jako u nás truhla, na stěně nevelká police s hlíněným nádobím, v pozadí velká cihlová kamna – a jsme hotovi. Slohu mělo to vše dohromady as tolik co ta „Alm zum hohen Göll“, srubové budovy ve vyšších víškách šumavských, na příklad ve Kvildách, mají slohu nepoměrně víc. A rozhodně líp chrání solidní tesařskou sestrojeností svou také obyvatele před zimou a bouří.

Zajímavy byly domky sedmihradských *Sasíků* a uherských *Sikulů*. Zevnějšek sedmihradského domku nezajímá zvláště, také ne rozdělení vnitřní, kdeže je „lîf“ (loubí), „baflisch-kummer“ (komora na zásoby špeku), „hémmels“ (půda), přední a zadní světnice prvního patra atd. Ale vnitřní zařízení velké světnice je pěkné. Po staletí již drží se německé ty kolonie proti Rumunům a Maďarům a neztratily ničeho národního. Ovšem neleží to v zázračné snad nějaké síle německého národa, sami dost málo podnes přičiňují ti Sasíci k udržení svého jazyka, mimo bibli, zpěvník a kalendář neznají vůbec kněh, ale vlády je vždy podporovaly a všemožně udržovaly. Při konservatismu tom udržely se jazyk i zvyky, kroj i nářadí. A stopy ty konservovaného starobylého života

zajímají nás uvnitř saského domu nejvíc. Snad jen ty bohaté, pestré květy na dřevěném, měkkém nářadí přikvětly zde, poblíž Orientu, teprv nověji, vše ostatní je svědkem dávného a vskutku z větší části uměleckého průmyslu, stará lutherská kamna, vyšívaná roucha ženská, velmi krásné stříbrné a pozlacené pasy, bohatě pletené, dvě století staré povlaky na peřinách a polštářích, džbány a talíře na policích kolem stěn, zkrátka vše.

Dům Sikulův zajímá již zvenčí. Vrata dvorská jsou pokryta řezbami, nad nimi je červený nápis: „Vejdi – jsi-li poctivý!“ – zeď po stranách je pokryta barevnými arabeskami jako husar šnůrami. Byt Sikulův není v prvním patře, je jen přízemní, snad aby byl Sikul dřív na koni. Vnitřek jizby je opět zajímavý obsahem svým. Především padnou do oka zbraně – Sikulova žena, když požár vypukne, nejdřív vynáší z domu mužovy bambitky, pak teprv spěchá k dětem. Veškeré pestré a rozmanité nářadí své zhotovuje si Sikul sám, roku 1848 ulili sobě sedláci sami i děla a zahnali jimi děla rakouská i ruská. Jen ty obrazy na stěnách koupil si Sikul, ale nejsou to obrazy svatých. Sikul je unitářem a nevěří v nic jiného než ve svého boha, který prý je rozhodným, osobním nepřítelem všech možných svatých. Ostatně jsou prý „Bendeguz, Attila, Csaba, Arpád, Almos ‚dost svatí‘, zvlášť vůdce Csaba, Attilův nejmladší syn! Kdykoliv hrozí Sikulům nějaké nebezpečí, vystoupí Csaba s desíti tisíci mrtvých svých jezdců z hrobu a pobije nepřátely.“ Pohádky plny skvostné krve.

Nerozpíšu se dál o domcích selských. Mohl bych se nyní vrátit k tomu, co jsem řekl v článku prvém, ale dotknu se jiné paralely, jediné. Jaký to rozdíl mezi tím selským domkem, vzrostlým ze zvláštní hroudy a upoutaným na jediné místo, a železnými domky americkými, jež možno složit a po železnici za dva dny převézt přes sto mil – do jiné vlasti!

O DVĚ LETA POZDĚJI

1875

Velebné ticho. Jen krok náš haraší svátým, žlutým listím, jen osamělá vrána snesla se krákorajíc s vrchole vysokého habru – zastavili jsme krok a vše kolem oněmělo. Zdá se nám, jako bychom slyšeli lehýnké dmutí přírody, dech dřímajícího dítěte.

Tam venku v rozlehlém Práteru chystá se vše již k zimnímu odpočinku. V střelnicích někdy zaharaší buben nebo zavřiská trubka, v jízdárnách zakvičí flašinet, ale mládeži je zima a střelců a jezdců není. Širokými álejemi jede osamělý kočár. Po cestách hrabou spadlé listí, jako by příroda byla stárnoucí koketou, odstraňující zešedlé vlasy tak dlouho, až nezbývá, čeho by se ještě odstranilo. Dělníci porážejí vyvadlé stromy a ty padají s mohutným třaskotem k zemi – ale až sem k nám, do ohrady bývalé Světové výstavy, nezalehá zvuk žádný.

Je teď tak ticho tady, tak osamělo po prostoře, jako v odlehlé skalní sluji nebo uprostřed pusty. Poetické ticho! Mysl naše je ještě naplněna obrazem nade všechno popsání živým, sluch napíná se ještě po bývalé vřavě, minulost zápasí s přítomností, – ale již přítomnost vítězí – nesmírný skok! Jako když náhle vyhasnul obrovský ohňostroj a zrak se vytřešťuje do netušené tmy. Jako bychom byli vkročili do města včera ještě zimničním životem rozechvěného, přes noc vymřelého.

Dojem rozhodně poetický. Kdo ve Vídni byl za doby výstavy a vede ho náhoda opět tam, neměl by opomenout navštívit zase místo to. Slovům „změna“ a „čas“ a „lidské živobytí“ porozumí náhle jak nikde jinde. Zde cítím, jak nesmírný je čas, jak dlouhé je živobytí, co vše vyrůstá jediným rokem, co vše zaniká rokem jediným. „Věčně trvá jen, co je bez života,“ praví básník, – proto zas nejčilejší, nejkrevnatější život má trvání tak krátké! „Pouhým bodem je svět celý

a život náš je pouhý sen“ – ten „svět“ nás hemživých, čilých lidí sehnal se sem včera v jediný bod a je nám to dnes již pouhým snem. Dokázána tu věc velkolepá, celé lidstvo ji budovalo a snášelo, a zbudovalo a sneslo příklad, obraz všech lidských snah, obraz velkolepý a úchvatný – pomíjejícností svou. Avšak spočívá v té pomíjejícnosti nesmírný půvab. Je nám, jako bychom z vysoka pohlíželi na kroky lidstva, náhle vidíme míru, kde se nám zdála bezměrnost, a ze změny nám před očima vyvstává měřitko pro věčnost. – Bavil jsem se tu obrazem lidstva dřív a bavím se teď obrazem náhlé změny v němou přírodu, nevím, který dojem je velkolepější. –

Prostora Světové výstavy je posud stejně ohraničena jako dříve. Jen na západu je drobný cípek vymezen a plaňky jsou přitaženy úže, tam kde stála budova plzeňská a uherská čarda; prvější je stržena a se zemí srovnána, tato pak stala se veřejnou jako jiné hostinské místnosti v Prátru. Do ohražené prostory vstupuje se nyní jen se strany jižní. Vstoupíš a jsi – na samotě. Věděls, že tu vše opuštěno, přec tě ta opuštěnost překvapí. Ještě jsou tu rozlehlé sady před hlavním vchodem rozděleny v ty známé velké záhony, ještě jsou odděleny širokými pískovými cestami, ale písek zčernal, květiny vymizely a keře trousí semena svá do trávy, jako by pospíchaly zalesnit vše kolem. Krásné vodojemy posud stojí, ale zejí prázdny a dna jejich jsou oprýskána. Rotunda se ještě vypíná do závratné výše a transepty se táhnou vpravo vlevo do nekonečna, ale nikde se nehemží kolem vchodů lid, šedivá vrata jsou hermeticky uzavřena a okna oslepla. Vcházíme postranními, malými dvířkami, jež snad poslední vycházející vystavovatel zapomněl zavřít, dovnitř pod rotundu – kruhová, prázdná prostora zdá se být dvakrát tak velká, rotunda dvakrát tak vysoká, krok duní, a když promluvíš, ochotná ti odpovídá ozvěna. Po transeptech nikde prapor, nikde život, jako bychom hleděli na půdě obrovského domu do podřímle tiché, nekonečně dlouhé vazby trámové. Je ticho a mrtvo všude, ve výši nad námi hnízdí sovy.

Vycházíme zase ven, procházíme se samotou a hledáme

místa, která nám byla známa. Z dálky kyne pestrý egyptský minaret, ještě tu stojí pavilon soudců a pavilon císařský, budova pro výstavu uměleckou a budova pro stroje, vše prázdno a zavřeno. Takto musil být pilným a pozorlivým navštěvovatelem výstavy, kdo dovede dnes určitě udat, kde co stálo. Z násilně zdupané země vystřelily keře, všude strmí houšť prutů, s výše dorostlého muže. Kde pilní Japančíci soustruhovali budovy své, vyrostl lesík. Kde hudba hrála a tisíce krásných dam na křeslech odpočívalo, vlní se houšť. Mladé stromky lesní bují, kde zaznával smích rozpustilých Štýřanek, a tam, kde jsme naslouchali šepotajícím Švýcarkám, můžem pohodlně usednout v zdivočilý drn a naslouchat šepotavým vrbinám. Kde stály kavárny turecká a bazar perský a restaurace terstská, hostinec italský a sto jiných budoviček, je půda nerovná, rozválená, porostlá, těžko najít jen stopu. Budovky jsou rozprodány, slouží po vůkolí Vídně, turecká kavárna stojí někde u silnice za předměstím, ruský selský dům zdobí park v moravské Lednici atd. Vše odvanulo jako chmýří a splasklo jako pěna. Prsa ssajou čistý lesní vzduch. –

Zakrátko budou i transepty hlavní budovy odstraněny a odveženy. A jakž dlouho může trvat a jehly rotundy se sníží v pískových základech a lidé rozeberou pyšnou její báň, aby se netrhla a neuložila sama. Za dvě desítiletí snad zmizí i poslední tříštka Světové výstavy a v historii lidského pokroku zůstane jen poznámka, že výstava byla.

Lidé se tu naučili nesmírně mnoho. „Čemu se ale lidstvo naučilo, nedovede zapomenout“, a myšlenkové símě, odtud roznešené, klíčí po celém světě. Světové výstavy měly obrovskou úlohu pro pokrok lidstva, ještě jí zcela nevyplnily.

Nad nejkrajnějším transeptem západním, zrovna nad vstupem do „amerického oddělení“, stojí tu podnes symbol výstavy Světové, Atlas nesoucí svět. Jako by v tom bylo proroctví! Neuplyne ode dneška ani půl roku a řetěz světových výstav přepnul se již přes oceán a velká výstava lidské práce rozkvěte ještě jednou, snad již naposled, pod volným praporem Severní Ameriky.

Naposled? Kdo to ví! Kdož to může říci, třeba by se

domníval, že světové výstavy, alespoň v posavadní způsobě své, tam svůj úkol již dohrají. Naše doba již není taková, aby se smělo předpovídat na čas jediného roku napřed. Po Londýnu přišla Paříž, po Paříži přišla Vídeň, po Vídni přichází Filadelfia, co přijde po té? Nevíme, co stojí pod Herkulanem, na Herkulanu stojí Portici, co bude stát na Portici?